

A. BLADÉ I DESUMVILA

VIURE A TARRAGONA
(Fulls d'un Dietari 1975-1976)

INSTITUT D'ESTUDIS TARRACONENSES
RAMON BERENGUER IV

1991

VIURE A TARRAGONA
(Fulls d'un Dietari 1975-1976)

A. BLADÉ I DESUMVILA

VIURE A TARRAGONA
(Fulls d'un Dietari 1975-1976)

INSTITUT D'ESTUDIS TARRACONENSES
RAMON BERENGUER IV

1991

Institut d'Estudis Tarraconenses
Ramon Berenguer IV
Secció de Filologia i Història Literària
Publicació núm. 34 (175)

ISBN: 84 - 87123 - 42 - 2
Dipòsit legal: T. 1612 - 1991

Impress a E. Sagrañes Editors Societat Anònima, Sant Francesc, 10. 43003 Tarragona
Ho edita: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Santa Anna, 8. Tel. (977) 23 50 32.
43003 Tarragona

PRÒLEG

Artur Bladé i Desumvila, tot i ésser un escriptor tardà, s'ha convertit en un dels grans memorialistes de Catalunya. Nascut a Benissanet el 1907, als anys vint ja era un militant catalanista. Després fou funcionari de la Generalitat i va fer la guerra. L'exili li desvetllà la vocació d'escriptor de llibres, però abans havia escrit a la premsa comarcal. Probablement l'enyor, el sentir històric i la voluntat de recordar un passat, sovint esplendorós, per als que vindran, va decantar Bladé a publicar els primers llibres a l'emigració. Un d'ells fou «Benissanet» (Mèxic 1953), un retrat, espiritual i material, d'un poble rural, aferrat a la terra, a la llengua i a les tradicions. Quina prosa més rica, plàstica, matisada, realista i lírica alhora! Mentrestant Bladé havia tingut la constància d'anar escrivint un amplíssim dietari, «una vella mania», diria ell mateix. Les biografies de Fabra, Rovira i Virgili, Francesc Pujols i Rafael Moragas («Moraguetes») són més fruit de llargues converses que no pas de l'erudició estricta. I quines semblances li van sortir!

La pedrera del dietari li serví per a un llibre, «L'exiliada» (1976), que és un dels millors documents, literaris i històrics, sobre uns anys de l'emigració catalana del 1939 a França.

Però el seu dietari més extens és «Viure a Tarragona» (Institut d'Estudis Tarraconenses 1984, 1986 i 1989), en tres volums i que abasta els anys 1966-1967 i 1970-1974. Bladé en té, però, un darrer volum inèdit i en curs d'elaboració. Les més de sis-centes planes que conformen aquesta obra revelen l'instint literari, històric i periodístic de l'autor.

Ric testimoniatge

En aquells anys Tarragona, que no patia gaire el cinturó suburbial, tan poc catalanitzat, era una ciutat poc agitada, amb uns quants nuclis culturals, uns quants escriptors de pedra picada i poca vida política clandestina. Seria impossible de fer una radiografia de l'antiga Tàrraco durant aquell període sense tenir el testimoniatge, ric i divers, dels llibres de Bladé, convertit en una mena de notari lliure. No obstant això, Bladé era un foraster, ex-exiliat, que vivia a la ciutat i que a poc a poc va anar agafant els fils dispersos d'aquell món tarragoní, que no era pas el món oficial, sinó el de la cultura i de la catalanitat. El millor historiador tarragoní, Josep Maria Recasens i Comes, feia d'obscur funcionari del «Nàstic» i era un «rojo-separatista» represaliat. Un dels millors amics de Bladé, Salvador Maset (què se n'ha fet de les seves memòries inèdites?) era un antic exiliat. Pere Lloret, el fill d'un vell catalanista que havia tingut càrrecs de govern. En tot el llibre plana l'enyorança de la figura i de l'obra del patriarca Antoni Rovira i Virgili. Curiosament un fill de Vall-de-roures, Grades i Carceller, convidà Bladé a sumar-se a una penya heterogènia de gent que es reunia diàriament al Casino. Hi havia Garreta i Ibarz, dos mestres jubilats; Valls, industrial; Delclòs, farmacèutic; Moragas, advocat, i d'altres, més o menys passavolants, a més del llibreter i poeta Joan Antònio i Guàrdias, el centenari del qual s'escau, precisament, enguany. I Bladé es convertí a Tarragona en un punt de suport o de referència. També tractà sovint els novel·listes J. A. Baixeras i Menéndez Cuspinera, a més de Josep Virgili i Sanromà, avui gairebé centenari i un dels erudits locals més sapients. De tots ells, Bladé en fa una semblança espiritual i de vegades fins i tot un retrat físic.

El dietari «Viure a Tarragona» ens serveix alhora per conèixer com es documentava Bladé per escriure els seus llibres i els tractes amb els seus editors. Constantment hi batega la il·lusió per reconstruir Catalunya i l'afany per estendre la xarxa del que anomenàrem catalanisme cultural fins a les comarques de l'Ebre o d'altres.

Una mica per obligació, Bladé es convertí en professor de català... El dietari ens forneix notícies sobre Francesc Pujols, «El Llamp», revista de Gandesa dels anys vint, la família de Bladé, amb la qual ha viscut tan estretament vinculat; sobre Òmnium Cultural, el Club de Joves, la nova Llibreria de la Rambla, les penyes i els amics barcelonins, la personalitat d'alguns exiliats (Gonfaus, Galés, Lluís Mesres, Martí Rouret) o d'activistes com mossèn Muntanyola o Gabriel Bas.

«Viure a Tarragona» és un document força insòlit. Quina altra ciutat catalana en té algun de semblant? Malauradament, gairebé cap crític ni cap periodista no s'han fixat en aquesta obra singular.

ALBERT MANENT

ANY 1975

Dijous, 2 de gener

Tots els de casa (el fill, la jove, les dues nétes, la dona i jo) després de passar les festes de Nadal a Benissanet vam tornar abans d'ahir a Tarragona per celebrar l'entrada de l'any nou, com se sol dir, amb el ritual de costum. Ací ens va mancar el foc de la llar que a la casa del poble dóna un escalf, no solament físic, sinó espiritual gràcies als records familiars que a la Cinta i a mi ens fan reviure els anys de la noiesa, i aquells en què el nostre fill era petit i quan encara vivien els seus avis edificadors de la casa que, restaurada, encara ens aixopluga a tots i encara hi sobra lloc. Són records una mica malenconiosos, per bé que la presència de les nétes aconseguix de posar-hi una nota joiosa. Semblarà potser ridícul, però als que ja comencem a ser vells l'enyor del patriarcalisme ancestral (i ja m'excuso d'utilitzar expressions tan passades de moda) vol dir que alguna cosa en resta al fons del nostre cor. No puc creure que sigui un motiu de vergonya.

Ahir al vespre van marxar els barcelonins. Era convingut que les nenes es quedarien amb nosaltres fins l'endemà de Reis, però la gran, Ilcana, s'havia encadarnat i els seus pares van creure que era millor emportar-se-la. L'altra, la Marina, va voler acompanyar la seva germana. Confien poder retornar el dia 5 per a poder veure la cavalcada «reial» que passarà per davant de casa.

Dilluns, 6 de gener

Tal com esperàvem ahir van arribar els barcelonins. La néta gran encara tossia, però ella deia que es trobava bé.

Vam dinar a casa i ja no vam sortir perquè el dia era rúfol. Xerrant i mirant la tele va passar la tarda.

A mesura que s'anava fent fosc, la gent s'anava concentrant tot al llarg del carrer de la Unió per veure passar la cavalcada. Aquesta es forma al port i puja pel carrer d'Apodaca.

Vora les vuit, apareixen els primers comparses, seguits d'una banda de música. A més de les carrosses dels tres Reis n'hi ha d'altres. Més que no pas els anys anteriors, m'ha semblat. Cada monarca porta la seva cort que tira al públic caramels, confetti i serpentines. Entre el seguici, hi ha una banda de trompetes i una altra de tambors. De soroll no es pot negar que en fan. Els infants gaudeixen de debó. Aplaudeixen i xisclen, mentre s'omplen la boca —i les butxaques— de dolços.

Dalt de casa, Ileana i Marina (que més s'estimarien de ser al carrer) no s'accontenten de veure l'espectacle a través dels vidres i cal que surtin al balcó, cosa que a l'àvia no li fa gaire gràcia. L'aire és fresc.

Ja fa estona que els capdavanters de la cavalcada han arribat a la Rambla, però el seguici i l'estrèpit continuen. La «Mitja-lluna» és plena com un ou. I és que pocs dies abans de Nadal van instal·lar-hi un Naixement amb figures de tamany (gairebé) natural i amb un aixopluc d'obra i cobert de teules potser millor que el pobre portal de Betlem on va néixer Jesucrist. La gent diu que l'Ajuntament s'hi va gastar molts diners, massa i tot, en dir d'alguns. I és que mai plou —o no plou— a gust de tothom.

Dimecres, 8 de gener

Una mica entristits, hem tornat a quedar sols la dona i jo. Què hi podem fer? La vida és així. Què ens reservarà l'any que comença? Ningú —tret de l'Omniscient— no ho sap. La lectura dels diaris (inflació, atur forçós, augment dels preus del pa, de la llet, de

l'electricitat, guerra al Vietnam, preparatius d'una altra guerra al proper Orient, etc., etc.) és depriment. I per acabar-ho d'adobar, fa temps que no plou ni porta cap traça de ploure. Alguns embassaments importants es troben gairebé sense aigua. Cinc o sis regions han estat declarades «zona catastròfica». Per si no fos prou, la grip és l'única cosa que augmenta —la grip mortal en algun cas.

Diumenge, 12 de gener

Tot el dia sense sortir de casa. I això que ha fet bon dia. És un dir. Perquè un bon dia ho hauria estat si en compte de lluir el sol hagués plogut. Ahir van caure unes gotes i tot feia creure en un canvi de temps. «Fuig l'anticicló», van dir a la tele.

He treballat, aquests darrers dies, ordenant el feix de notes que guardo de les meves converses amb l'amic Antoni Terré, de Móra d'Ebre, notes encaminades a poder-ne escriure un dia la seva vida i miracles, com se sol dir, i en aquest cas no crec que sigui una exageració. Vam ser companys de feina a la sots-secretaria de la Presidència de la Generalitat durant la nostra guerra (que era, en realitat, el secretariat polític del president Companys, el qual va designar per a ocupar-lo un amic comú: Martí Rouret i Callol, fill de l'Escala, diputat al Parlament per la circumscripció de Tarragona, militant d'Esquerra Republicana de Catalunya. Tots tres vam passar els primers anys de l'exili a Montpeller i després a Mèxic on Martí Rouret va morir l'any 1968. És una història llarga).

Devia ser una corada —potser premonitòria— la que m'ha impulsat aquest matí a ordenar les notes referents a l'amic Terré perquè aquesta nit m'ha telefonat el seu fill (que es diu Antoni com ell, al qual conec des que era petit i que ara ja sobrepassa la quarantena) per dir-me que té el pare al llit, amb febres altes i que el metge, el doctor Sedó, es mostra pessimista.

—M'ha semblat que vostè ho havia de saber —ha afegit el fill del meu vell amic.

—Si, si, és clar. Has fet ben fet en avisar-me i t'ho agraeixo. Li he preguntat si el malalt s'adona del seu estat.

—Passa hores inconscient... Però hi ha moments en què es revifa i encara galleja i diu que es vol llevar. No dóna la impressió de patir gaire.

Li he recomanat que no deixi de tenir-me informat.

He penjat el telèfon i m'he sentit com esmaperdut. Ha estat un cop. La notícia m'ha afectat tant que a desgrat d'haver-me empassat dos «bellergals» abans de gitar-me només he dormit curtes estones. He reviscut la meva relació amb l'home que ara passa de segur el tràngol pitjor de la seva vida —després d'haver-ne passat tants—, una relació de més de quaranta anys. Són tantes les penes i fatigues que hem compartit que ara no sabia com ordenar-les en el temps ni mesurar-ne la intensitat. Ara em fa l'efecte que les hores dramàtiques, les més punyents, que vam compartir foren les dels fets de maig de 1937 en què tots dos ens vam trobar «copats» (un terme que es va prodigar molt durant la guerra que ens van imposar) dintre el palau de la Generalitat assetjada pels anarquistes i els francitadors que ocupaven les teulades veïnes i no deixaven un moment de disparar. Havíem intentat sortir del palau com cada dia en plegar del nostre treball, quan tot just començava a fosquejar, però ja els mossos d'esquadra, que ens coneixien, tancaven les portes...

—Mes val que no sortiu —ens van prevenir— perquè si sortiu no anireu gaire lluny. La situació es presenta greu.

Ja es començaven a sentir trets. Amb tot encara vam gosar d'arribar fins a la cantonada del carrer Ferran. Allí vam sentir xiular una bala. I més que de pressa vam tornar al palau. Els mossos que ja intuïen el nostre retorn, ens van deixar entrar de seguida. Què podíem fer? Ens vam recloure al nostre despatx de la sots-secretaria de la Presidència on estaríem segurs... Segurs mentre la Generalitat no caigués a mans dels atacants. Però aquesta por no la teníem. En aquell moment la nostra única preocupació era intentar d'establir comunicació per telèfon amb els nostres familiars. Ens imaginàvem l'angoixa de les nostres esposes, també aïllades... No hi hagué manera de telefonar. I es comprén ja que la Telefònica seguia en poder dels obrers. I era justament per l'intent de les forces de la Generalitat d'apoderar-se de la Telefònica que el conflicte (una guerra

dintre la guerra) havia començat... Però tot això ja pertany a la història.

Va ser una nit terrible. Sense dormir, asseguts, l'un davant l'altre, sense menjar (sort d'un entrepà que un mosso caritatiu ens va dur), no teníem altre recurs que el de la conversa... Parlàvem per tal d'atordir-nos. Quina gran cosa la paraula! I com era ell, Terré, que tenia més coses per contar (la seva vida d'home d'acció i d'aventura era abundosa en peripècies) pot dir-se que gairebé sempre va tenir la paraula ell. Jo prenia, de tant en tant alguna nota. Totes les guardo. Era tan viu, tan precís, tan ric en detalls tot el que em contava, que vaig arribar a tenir la impressió que era més «real» la realitat (passada) de tot el que deia que la realitat (present) que vivíem. I va ser aleshores que vaig dir-me a mi mateix que si sortíem d'aquell parany i la nostra vida continuava, jo escriuria la vida d'Antoni Terré. És una idea que no m'ha deixat mai. Una idea, però, que em feia creure que sempre tindria temps de parlar-li, d'ampliar les meves notes fins a completar la biografia somiada. Ara veig que, pel que toca al temps —que s'escola inexorablement— jo anava errat de comptes. Sempre passa així: amb els amics, amb els pares, amb la dona, amb els fills... Quan ha passat l'oportunitat comprenem que hauríem pogut fer més per ells del que hem fet; que hauríem pogut dir-los més del que els vam dir pel que toca als nostres sentiments, al nostre afecte. Només quan ja no hi som a temps, ens adonem que sempre ens perdem per poc, i que mai no ens hauríem perdut per massa.

Diumenge, 19 de gener

Dijous passat, anant a Benissanet, ens vam aturar a Móra per tal de poder veure Terré. Ja no era ell. Semblava un home de cent anys (en té 79). Flac, amb la barba i el bigoti blancs, els ulls enfonsats, amb mirada de «revenant», un ull —el de la cataracta— opac, sense vida, l'altre d'al·lucinat, fosforescent, en una cara llarga (i un cos també més allargassat) com escapat d'un quadre del Greco. No exagero; més aviat faig curt. Manca la veu, que ja no era tampoc la seva veu habitual —tan clara, tan rotunda— i ara quequejant,

feble, com ja sortida del fons de les edats... Quin esforç per mantenir —per mantenir jo— la serenitat, l'«equanimitat» com ell deia sovint. Era un dels seus idelas: ser equànim.

També tinc apunts d'aquella nostra darrera entrevista. Ara no puc anotar res més.

Dilluns, 3 de febrer

El dia primer del mes, dissabte, va morir Antoni Terré. El dia abans encara el vaig poder veure, agonitzant. Ell, inconscient, ja no em va poder veure a mi. Morí a les 3 de la matinada.

La Cinta i jo vam anar a l'enterrament. I també Robert Cot de Benissanet, un amic comú.

Vam trobar el fill (plorant), la filla, el seu marit, la jove, la Magdalena, la muller de l'home que ens acabava de deixar... Ens vam abraçar perquè les paraules, en moments així, no serveixen de res. Erem dalt del pis (al carrer que jo en deia «de la Democràcia» perquè hi havia estat aquesta inoblidable entitat). Al pis que s'anava omplint d'amics, de coneguts, que no gosaven parlar. Quan ja no hi va cabre més gent, vam sortir al carrer, que també s'omplí de seguida. Terré era popular a Móra. I els seus amics, amics de pedra picada, incomptables. Impossible d'enumerar-los...

Arribà el cotxe de la funerària estirat per una cavalleria. Van posar-hi la caixa. I no recordo per quins carrers vam passar, camí de l'església. Només recordo la massa que formava la gent del seguici, llarg, atapeït... No tothom hi va cabre, al temple, i molts van haver de restar al carrer. Terré era agnòstic, però no antireligiós. D'ací que un dels seus bons amics fos el rector, mossèn Blanch, fill de les terres de l'Ebre, vora Tortosa, sacerdot obert i liberal... El seu elogi fúnebre de l'amic mort va commoure tothom. Mai cap agnòstic en podria somiar un de millor de boca d'un capellà.

En sortir de l'església, gairebé sense proposar-m'ho, em vaig trobar amb el grup dels íntims de Terré, dels companys (entre els quals em comptava) que cada any feiem el ritual de pujar a la Picossa i en deixàvem el testimoni d'un paper escrit commemoratiu, signat per tots els presents, que introduïem en un flascó guardat en un lloc

«secret» entre dues roques... El ritual havia estat una iniciativa de Terré i va començar l'any de la primera ascensió al cim de la muntanya més alta de la Ribera, la que domina tot el paisatge fins al punt de poder albirar, en un dia excepcionalment clar, algun cim nevat del Pirineu. Si no recordo mal, l'any de la primera pujada a la Picossa fou el 1962, l'any següent al del meu retorn a Catalunya, procedent de Mèxic, al cap de vint-i-tres anys d'exili, un exili que vaig compartir amb Terré, de primer a França i després a Mèxic... Però ell, a Mèxic, només va ser-hi uns mesos. L'afany d'anar a Buenos Aires, amb la idea que allí s'hi podria reunir amb la dona i els fills (noi i noia, tots dos argentins de naixença) no el deixava viure tranquil. A Mèxic vam arribar-hi, en el mateix vaixell, l'any 1942. L'any següent, Terré es traslladà a l'Argentina. Un altre episodi important de la seva vida que a mi em pertocarà de narrar si aconseguixo d'escriure-la, tal com em proposo, de la naixença a la mort.

Dimecres, 5 de febrer, Tarragona

El noi de Terré em parla, per telèfon, des de Móra, per invitarme a assistir a la inauguració d'una agència de Banca Catalana en aquella població, el proper divendres, o sigui demà passat. Li dic, sincerament, el que sento: que m'hauria fet un gran goig de fer-hi acte de presència en vida del seu pare, que fou l'iniciador i l'artífex de l'esmentada realització. En efecte, fa més d'un any, quan encara no hi pensava ningú, Terré va creure que a Móra mancava una sucursal de Banca Catalana. I, pragmàtic com era, començà a imaginar les raons que podien justificar aquell projecte (raons sobretot socio-econòmiques), i, per això mateix, el feien aconsellable i beneficiós, a la vegada, per a la institució bancària i per a la població. Traçat —i escrit— el seu pla va parlar-ne amb Josep Andreu i Abelló, dirigent i accionista de Banca Catalana i amic de Terré del temps en què l'Andreu era president de l'Audiència de Barcelona i venia algun cop a la Sots-secretaria de la Presidència de la Generalitat on Terré col·laborava amb el titular Martí Rouret, com jo mateix. L'Andreu, que en tenia un bon concepte, de seguida va veure que el pro-

jecte era bo i posà Terré en contacte amb les persones més indicades per a convertir el projecte en realitat. Fou un procés llarg que acabà en un èxit complet i amb el qual pot dir-se que coronà la seva vida ja que no solament aconseguí el que s'havia proposat, sinó d'assegurar l'esdevenidor del seu fill que va poder deixar l'esgotadora feina de taxista a Barcelona i ocupar un càrrec rellevant a la sucursal de Banca Catalana que passat demà s'inaugura a Móra d'Ebre, un acte que jo no veuré per les raons (sentimentals algunes) que explico al fill del meu gran amic en una carta que ara mateix li escriuré, per acabar de justificar la meva actitud, una carta que podrà llegir, si s'escau, públicament, el dia de la inauguració, en la qual el veritable protagonista no serà Banca Catalana ni la nova agència, sinó l'esperit d'Antoni Terré, un home que sense tenir res de quixotesc es va comportar sovint com un Quixot, però com que, a diferència d'aquest, no perdia mai el sentit de la realitat, en la seva accidentada vida la va encertar moltes vegades.

Dijous, 13 de febrer

Vaig al Pretori a escoltar una conferència del professor Miquel Tarradell (del qual tinc l'obra magistral *Les arrels de Catalunya*, que he llegit diverses vegades). El tema de la conferència sobre «Problematètica del món ibèric», ve a ser com un resum de l'obra esmentada, encaminada a provar que els íbers són els autòctons de la península a la qual van donar el nom, però hi afegeix dades sobre la importància de l'aportació fenícia i grega a la civilització ibèrica.

Per acabar fa un elogi de Bosch-Gimpera i de l'escola catalana de prehistòria que va fundar.

Entre els assistents veig Josep Virgili i Sanromà. Encaixem i tot parlant de «les arrels de Catalunya» l'acompanyo una estona camí de casa seva. Estic segur que ell ha pres notes de la conferència i que les aprofitarà. Comentem també, amb una certa ironia, la gran quantitat de notícies sobre fraus i falsificacions que avui es poden llegir a la premsa. A les falsificacions de Poli i altres productes alimentaris, ara cal afegir-hi el frau en obres d'art. Un periodista parla de la pel·lícula *Question March* i diu que al gran actor i productor

cinematogràfic Orson Wells li van preguntar si aquest film era un documental sobre la falsificació d'obres pictòriques. I l'interrogat va respondre: «No, no, és la falsificació d'un documental».

Els diaris diuen que fins i tot s'han constatat frauds en determinades sol·licituds de beques per a fills de personatges que guanyen molt més del que declaren.

El frau és tan generalitzat que també els rumors s'han de considerar, en principi, fraudulents. De manera que —comentem amb Josep Virgili— que se'ns va imposar una guerra de tres anys per tal de fer prevaler «la moral i la civilització cristiana» i ara resulta que també això és fraudulent.

Pensant en la meua conversa amb l'amic Virgili, en arribar jo a casa, he volgut rellegir una carta datada el 2 dels corrents de J. B. Xuriguera, en la qual, amb el seu sentit crític esmoladíssim em parla (a propòsit de la correcció que va fer del número 2 de la revista *Els marges*, que li encarregà Max Cahner) del frau que també existeix en la poesia que «elaboren» alguns poetes d'aquest temps, poesia que Xuriguera qualifica de «secretada i potser dement». I afegeix: «Criptogrames, estirabots, obscuritat completa. Amb el poc temps que ens resta per llegir només cal que ens trobem amb aquests textos indesxifrables, que ens fan pronunciar (o pensar) quatre penjaments destinats a aquests autors...».

I Xuriguera afegeix: «Hi ha avui a casa nostra unes quantes persones que tenen dominat el mercat del llibre, i potser tota la literatura catalana que es publica; dominen en les editorials i els organismes de cultura. Em sembla que hi ha un gran sector de catalans que no es veuen representats en les manifestacions culturals que presenciem. Ens imposen uns noms, unes obres, unes modes i... ho acceptes sense dir res o et quedes a fora, al ras, aïllat, solitari. Només ens deixen el paper del ressentit, del malcarat, del subversiu, que jo no vull acceptar de cap manera. I per això tinc la meua obra sense publicar, mentre... Ja en parlarem de tot això en altres cartes».

Amb en Xuriguera (que sempre m'ha tractat amb molta simpatia i que coneix bona part dels meus llibres i me n'ha enviat molts del seus amb expressives dedicatòries), jo tinc a Barcelona, junta-ment amb Josep Maria Poblet i el tarragoní Salvador Maset, tres

magnífics corresponsals dels quals guardo totes les cartes. Totes les podria aprofitar (almenys en alguns fragments) en aquest Dietari, però aleshores ja no em caldria dir res de Tarragona. I això no és això.

Divendres, 14 de febrer

A propòsit de la meva relació epistolar amb els amics que viuen a Barcelona, acabo de rebre una llarga carta de Josep M. Poblet. Val a dir que és la resposta a una de meva en què li demanava un pròleg per a la biografia de l'amic Terré —que era també amic seu i al qual admirava. Poblet m'envia, doncs, una carta-pròleg que és una magnífica evocació del company que hem perdut. És curiós (ben mirat, no ho és gaire) que ell i jo hàgim coincidit en alguns criteris sobre Terré, tal com, per exemple, quan, referint-se a la sorpresa que li ha causat la notícia de la seva mort, escriu: «Com en el cas de l'inoblidable Rafael Tasis, com en el d'alguns altres desapareguts... mai no sabrem conformar-nos de la seva desaparició. Quin buit més pregon ens deixen certes morts!».

També em commou que Poblet recalqui que Antoni Terré era d'aquells homes «que semblava que no s'havia de morir mai; tal era el seu caràcter, l'ànima de viure, les ganes de saber de les coses del món, de com es trobaven i què feien els amics, de com compartia les seves hores de glòria i les de dolor».

En efecte, Terré era tot això i una infinitat de coses més tal com estic segur que podré provar si aconseguixo d'enllestir la seva biografia. Serà la vida d'un català d'acció i, a la vegada, d'un home de seny. Taxista d'ofici, per afany de llibertat, ja que no podia subjectar-se a un horari, va fer una quantitat astronòmica de quilòmetres (a París, a Barcelona, a Buenos Aires) alternant el treball amb la bohèmia (i no solament portant un taxi, sinó en una gran diversitat de quefers). A Buenos Aires van néixer els seus dos fills, noia i noi (la mare era de Maials, un poble del Segrià, al límit de la Ribera d'Ebre) i allí, a la capital argentina, Terré creà una empresa, relacionada amb la seva professió que li va permetre de realitzar el seu somni de retornar a la terra natal amb plena independència econòmica, i relativament jove, poc abans de la proclamació de la Re-

pública —ell que sempre va ser republicà. Amb tot, no podia sospitar que el destí li reservava l'acompliment de l'acció més arriscada de la seva vida. Va ser l'any 1936, als començos de la guerra, en què tot i essent membre del Comitè Antifeixista de Móra d'Ebre, enmig d'unes circumstàncies gairebé indescriptibles i sense parlar-ne amb ningú, entrà a França i d'ací passà a la zona franquista per tal de rescatar la dona i els fills als quals la sublevació dels militars va sorprendre a Burguete (prop de Pamplona). I d'allí els va treure; i amb ells retornà al seu poble enmig de l'astorament de tothom.

Si jo, per la meua banda, fos capaç de transcriure —baldament només fos aproximadament— la relació d'aquells fets, tal com ell me'ls va contar, crec que deixaria un record digne d'ell i de la terra on va néixer.

Dilluns, 17 de febrer

L'amic Virgili i Sanromà em diu aquest matí que un germà del senyor Delclós —que era metge— va morir, d'un mal dolent, fa tres o quatre dies.

Cap a la mitja tarda vaig a casa del farmacèutic a donar-li el condol. (Havia telefonat una mica abans i la seva esposa em digué que el senyor Delclós no sortia de casa perquè el metge li havia recomanat repòs).

He trobat el meu bon amic llegint la *Història de Poblet*, del P. Altisent, un llibre gruixut. En veure'm, s'ha alçat del seient sense cap dificultat. No té aspecte de malalt. Em diu de seguida que va tenir un «atac de dispnea» i d'ací el consell del metge. Però que, d'altra banda, li convindria caminar perquè la circulació de la sang no li rutlla prou bé. Tot plegat fa que hagi de prendre cinc o sis medicines.

—Sort que les tinc a la farmàcia, afegeix faceciosament. Es dol de la pèrdua del seu germà i me'n parla llargament.

—No li cansa el parlar? —pregunto.

—El parlar no m'ha cansat mai. Em cansa més haver d'escoltar, sobretot si no entenc el que em diuen.

I amb un gest expressiu de la mà, que es porta a l'orella, al·ludeix a la seva minva auditiva.

—Amb vós, això no em passa perquè teniu la veu clara i us entenc perfectament.

Li explico que he tingut dos altres amics que sordejaven (Rovira i Virgili i el metge lleidatà Humbert Torres) amb els quals vaig enraonar sovint a Montpeller durant els tres primers anys de l'exili.

—Devien agrair la vostra paciència. Molts no la tenen i defugen l'amistad dels sords... Jo també us l'agraeixo.

Parlem després —més aviat en parla ell— de la història de Poblet —que em posa a les mans i m'invita a llegir-la. En fa un gran elogi i també del Pare Altisent. El tema li plau i a mi em plau escoltar-lo.

Fins que em sembla que es cansa i aprofito una pausa per acomiadar-me.

Dimecres, 19 de febrer

Ahir l'amic Bofarull (que treballa al Banc Espanyol de Crèdit), en saber que tinc el projecte —i la il·lusió— d'escriure una biografia de Rovira i Virgili, em preguntà si coneixia un llibre de Josep Fontbernat, *La batalla de Prats de Molló*, on conta que l'il·lustre escriptor i historiador tarragoní, poc després del cop d'Estat del general Primo de Rivera l'any 1923, fugí de Tarragona, «amagat dintre una bóta, en un vaixell que anava a França».

Com que la meva resposta és negativa, em diu que a ell li havia deixat el llibre Lluís Icart, un intel·lectual, que és funcionari de l'Ajuntament de Tarragona.

—De segur que en teniu referències.

—En efecte, me n'ha parlat algun cop Josep Virgili. I per ell sé també que Lluís Icart té un germà, excel·lent llatí, que ha traduït algun llibre per a la col·lecció Bernat Metge.

Al cap d'un estona d'haver tingut aquesta conversa, topo amb l'amic Virgili i li explico el que m'havia dit Bofarull. I em diu que ell, si tinc interès en llegir el llibre de Fontbernat, em pot presentar Lluís Icart.

—Quan?

—Ara mateix, si voleu.

Anem a l'Ajuntament i em presenta els dos germans, ja que tots dos són funcionaris.

Lluís Icart, en saber el que ens portava, amabilíssim, digué que demà (avui) podríem anar a cercar el llibre en aquell mateix despatx. És el que acabem de fer i ja tinc el llibre. En donar-li les gràcies, ens ha retingut per tal de poder parlar una estona. Sap que he donat classes de català a Tarragona.

—Jo ja ho vaig fer molt abans.

—Devia ser abans de la «nostra» guerra.

—Exacte... I de vós ja en tenia referències.

Ja he dit que era un home molt amable i si fa no fa de la meva edat.

Algú ha dit que la contemporaneïtat, és a dir, el fet de que dues persones siguin contemporànies és com si, a més de la pàtria diguem-ne històrico-geogràfica, en tinguessin una altra en el temps. I és que han viscut una mateixa època i això crea una mena d'identificació. Lluís Icart m'ho corrobora.

En arribar a casa el primer que he fet ha estat fullejar *La batalla de Prats de Molló*. És un llibre de 185 pàgines, editat l'any 1930 per «Edicions Proa». (Això, almenys, és el que s'hi pot llegir, però és suspecte que no hi hagi peu d'impremta.)

He iniciat la lectura de llibre amb un gran interès. I és que tinc dades d'aquella aventura (dir-ne «batalla» és exagerat ja que no va tenir lloc) i conec Josep Fontbernat, del temps de la guerra en què ja era famós com a músic i creador de l'agrupació coral que es deia —o li deien— «Els cent homes d'en Fontbernat». Era diputat i un germà seu, Enric, havia trobat la mort lluitant contra els militars sublevats (el 19 de juliol de 1936) davant les Drassanes. Josep Fontbernat era famós també pels seus acudits i bones dites. Una de les seves facècies anà adreçada al cònsol general de França a Barcelona, durant la «nostra» guerra, el qual es mostrava reticent quan es parlava del poc suport del seu país a la causa republicana. El cònsol es deia Herbertte, de cognom. I en Fontbernat, un dia, referint-se al cònsol i la seva actitud, va dir: «Ja et conec herbete, que et dius marduix». Jo el vaig conèixer a la sots-secretaria de la Presidència on ell venia sovint per parlar amb Martí Rouret.

Tal com m'havia dit l'amic Bofarull, a *La batalla de Prats de Molló* (pàg. 38), Fontbernat, referint-se als que es refugiaven a França fugint de la dictadura de Primo de Rivera, diu, literalment: «Sembla que Rovira i Virgili s'havia embarcat a Tarragona dintre una bóta i va desembarcar a Port-Vendres. Com a bagatge portava una pinta a la butxaca».

A la pàgina següent, el narrador afegeix: «Rovira i Virgili arribà a Tolosa amb la mateixa pinta i acompanyat de Leandre Cervera¹ que portava una maleta més grossa que una ballarina de preu. En Cervera s'enyorava molt. En Rovira i Virgili descobria fonts subterrànies, capitells i pedres romanes, i constatava que d'altres no s'havien mogut un mil·límetre». (Gairebé tot el llibre té aquest to «rigolo», com diuen a França.)

«Rovira i Virgili —continua dient Fontbernat en el seu llibre— creà a Tolosa el setmanari *Oc*. Ell hi escriví les primeres editorials. Evidentment, aquest setmanari va tornar (sic) malament, doncs va ésser dirigit després per gent que no podien pas continuar l'esperit liberal i federal republicà de Rovira i Virgili. *Oc* havia estat fet per servir de lligam entre Occitània i Catalunya... En els primers números s'hi troben els programes més clars, els camins més drets a seguir i les veritats més profundes. *Oc* fou el primer que denuncià la dictadura del general Primo de Rivera. Jo vaig tenir l'honor d'enganxar els segells de la primera expedició que va fer-se'n. Un dia, Rovira i Virgili m'acompanyà al local de la «Chorale Déodat de Sévérac»² que era cedit per l'Ajuntament. El compartíem amb el «Foyer del Soldat», i abans era un seminari... Al costat de la «Chorale» hi havia un antiquari vell i brut i sobretot gelós de totes les coses que allí tenia abigarrades (sic). Una mica més amunt hi havia una llevadora que tenia una placa de marbre al costat de la porta.

1. Leandre Cervera i Astor, barceloní, era un metge i polític prestigiós, president de la Societat de Biologia de Barcelona. També era escriptor. És autor d'una biografia del doctor Turró i d'altres obres. Com a polític, fou un dels fundadors, amb Rovira i Virgili, d'Acció Catalana Republicana. Morí al 1964.

2. Aquesta coral havia estat fundada per Josep Fontbernat per homenatjar el record del qui havia estat un remarcable compositor occità catalandfil, amic sobretot de Manolo Hugé. Fou Déodat de Sévérac qui aconsellà l'escultor d'anar a Ceret.

El pobre Felicien —es deia Felicien— penjava al carrer gàbies i llances i sabates que sempre pertanyien almenys a Lluís XIV o a Maria Antonieta... Un dia, doncs, Rovira i Virgili passava per davant de l'antiquari, i quina fou la seva admiració en veure una corneta penjada just sota la placa de la llevadora.

—“Per què serveix aquesta corneta?” —va demanar l'escriptor.

—“Per cridar la llevadora, durant la nit, en cas de necessitat”.

Rovira i Virgili va trobar-se davant un cas insòlit.»

De fet els detalls insòlits i pintorescos abunden a cada pàgina de *La batalla de Prats de Molló*. El llibre té dues parts. la primera és com un preludi, per dir-ho en termes musicals. Parla de l'arribada de Macià a Perpinyà, dels Jocs Florals celebrats a Tolosa, d'una concentració al Pirineu comanada per Ventura Gassol, del «Chor Occità», de la Rotonde, de la catedral d'Albi, de Martí Vilanova, notable patriota, de les colles catalanes de París, etc., etc.

La segona part s'intitula «Carnet de ruta» i ja té relació i comença a explicar la preparació de la «batalla».

Molts detalls ja són coneguts per altres obres, particularment els referents al projecte de Francesc Macià per la qual donar el cop no equivalia a creure que podria ocupar Catalunya ni provocar un alçament general, sinó *internacionalitzar* el nostre problema (i això va aconseguir-ho). Ell el sabia condemnat al fracàs fins i tot sense la traïció de l'italià Garibaldi, un agent provocador infiltrat entre els conjurats, el qual denuncià el complot a la policia francesa amb la subsegüent ocupació de «Villa Denise», prop de Prats de Molló i «quarter general» de Francesc Macià i els seus fidels. Entre aquests cal destacar, entre altres, els noms de Carner-Ribalta, Bordes de la Cuesta, Jaume Miravittles, Ventura Gassol, Josep Rovira, Ramon Arrufat, Martí Vilanova, Roc Boronat, Joaquim Carrió, els germans Morella, Ferran Arquès i el propi Josep Fontbernat. En total els expedicionaris proveïts d'armes no sobrepassaven de gaire els 400, molts d'ells pertanyents a «Estat català». Una cinquantena foren detinguts començant pels elements del que en podríem anomenar la «plana major». Fontbernat —potser deixant en llibertat la seva prodigiosa fantasia— atribueix la causa del fracàs a una suposada intervenció del cap del govern francès, Aristides Briand, que volia fer mèrits da-

vant el dictador Primo de Rivera. Parla del procés que fou, en efecte, «rétentissant», particularment per la defensa que de Macià va fer-ne Henri Torrès, una de les més brillants i famoses personalitats de l'advocacia francesa.

Tancats a la presó de Perpinyà, segons que conta l'autor de *La Batalla de Prats de Molló*, cada tarda, el bisbe, que era gascó, els encoiratjava des del jardí del bisbat. I afegeix: «S'enfilava en una figuera com un bordegàs que roba nius, per tal de poder veure'ns millor. Des d'aquells dies, jo veig el cel ple de figueres i tots els sants de debó que hi són enfilats».

«El govern —constata Fontbernat— no sabia què fer amb els presos. Uns quants foren enviats, expulsats a Bèlgica. D'altres van fer cap a la Santé “una presó refinada com podrien ésser les presons de Xina”. Francesc Macià també fou engarjolat. Les cel·les eren sense llum i plenes de rates. El menjar, infecte.»

Al cap d'uns dies foren cridats a declarar al Palau de Justícia. El jutge instructor preguntà a Fontbernat: —«Vós sou el director del Cor Occità? Voleu dir-me en què consisteix això? —Consisteix a fer cantar. —Però això d'“occità”, què vol dir? —Es tracta d'un país que es troba a sota mateix del Loire i arriba fins a l'Ebre».

El jutge s'enfurismà i l'advocat del pres hagué d'arranjar-ho.

El gran atractiu de *La batalla de Prats de Molló* rau, tant o més que les dades que en poden treure els historiadors, en la manera «fontbernatiana» de narrar els fets i de treure-hi punta. Era un temps en què els diplomàtics parlaven de Tànger. Espanya i França no anaven d'acord i procuraven embolicar la troca mutuament «que és la finalitat de la diplomàcia», postilla Fontbernat. «Nosaltres, afegeix, dintre la presó servíem de penyora. La qüestió de Tànger va durar fins a mig gener, i nosaltres fórem comdemnats el dia 23 amb tots els honors i gairebé amb felicitacions. Els fets de Prats de Molló havien corregut arreu del món. Per primera vegada en la història (els catalans) van guanyar una batalla que no es donà.»

De vegades deixa la batalla de banda i parla d'una altra cosa divertida encara que no vingui a tomb. Dels Jocs Florals celebrats a Tolosa, al 1924, per exemple. Hi anà el cònsol espanyol, un senyor que es deia Gullon. «Sembla que aquest nom —diu Fontbernat—

el molestava molt perquè, dit pels francesos, es prestava a molts equívocs. La reina de la festa arribà del braç del senyor alcalde de Tolosa, aquell inefable senyor Paul Feugà que, a Barcelona, abraçà un guàrdia urbà pensant-se que era el batlle de la ciutat comtal.»

La descripció del famós «Café des Deux-Magots» de Paris (on Fontbernat hi trobava, com qui diu, domicili i despatx) és una delícia. Fou refugi de catalans fugitius de la dictadura de Primo de Rivera i, després de la de Franco. Entre els més conspicus cal esmentar Alfons Maseras, Domènec de Bellmunt, Joan Casanovas, Pere Comes, Victor Hurtado, Joan Casanellas, Salvador Dalí, Buñuel, Ramon Xuriguera, Jaume Miravittles... Aquest darrer, a més de polític i escriptor, practicava el donjoanisme. La constatació és de Fontbernat el qual afegeix: «Es veritat que, a París, un home que tingui els cabells negres, ja ho té molt guanyat. Si són arrissats, aleshores ja és qüestió de defensar-se». Explica també que la primera cobla que anà a París fou l'antiga «Pep Ventura». Van debutar a l'Olimpia vestits amb guardapols blancs, faixa vermella de cinyell i cofats amb barretina. Un senyor els va presentar com a «pastors del Pirineu els quals es feien ells mateixos els instruments». L'èxit fou sensacional. El director de la cobla es deia Túries. «En Túries fou una mena de Lindberg de la sardana». L'any 1926, abans de la «batalla de Prats de Molló», Fontbernat fundà a París el «Cor Occità» el qual es componia de «gairebé tots els soldats de Francesc Macià». Després de la «batalla» i d'un curt exili, retornà a Barcelona, on fundà la coral més famosa: *Els Cent Homes de Fontbernat*. Elegit diputat per l'Esquerra Republicana de Catalunya, va ser director general de Radiodifusió (1936-39). El seu segon i molt més llarg exili, s'ha escolat a Andorra on també ha fundat cors i on continua. Ha publicat un «Glossari andorrà» que m'agradaria conèixer. Josep Fontbernat va néixer a l'Estanyol (Gironès) fa 78 anys.

Divendres, 21 de febrer

Aquest matí, a la Rambla, he trobat el senyor Mateu (de Sarreal) que forma part de la tertúlia del Casino. M'ha dit que el se-

nyor Delclós encara no surt de casa, que ahir anà a veure'l i que avui, en caure la tarda, hi tornarà.

—Per què no veniu?, m'ha preguntat.

—És clar que si.

He arribat al pis del malalt vora les set. El senyor Mateu ja hi era. Hi havia també un altre senyor per a mi inconegut. Però de seguida he sabut que era metge i que es deia Guasch, tot amb l'aspecte de ser —o d'haver estat— un personatge. Ja té anys, tants o més que el farmacèutic. Gros i cara-rodó, seu, aclofat, en un balançí i s'excusa de restar assegut perquè ha de fer un esforç quan vol posar-se dempeus.

—És la joventut —ironitza. I l'expressió li serveix de tema per a evocar el temps en què ell i «l'amic Delclós» (que escolta, somrient) eren de la primera volada.

—Llavors —continua el senyor Guasch— Tarragona no tenia gairebé més de 20.000 habitants; la llum dels carrers, a base d'uns fanals d'acetilè, era escassa, i la vida, com la llum, migrada. I amb tot la recordem, no és cert, Delclós? esplèndida i divertida. És el miracle de la joventut. Així, per exemple, els balls de Carnaval, van arribar a ser lluidíssims. I s'acabaven amb aquell bèstia i vociferant enterrament de la sardina, ara inconcebible perquè hem perdut el sentit de l'humor. I no parlo per nosaltres, sinó en general. I el que dic no té res a veure amb allò de que «cualquiera tiempo pasado fue mejor». Era millor perquè ens sabíem divertir...

Tinc la impressió que el senyor Guasch, un cop embalat, és molt difícil de parar. I sense parar, ha començat a recordar personatges tarragonins de principis de segle que li suggereixen comentaris que el senyor Delclós aprova amb moviments del cap, mentre el senyor Mateu i jo ens limitem a escoltar.

En una pausa, la senyora Delclós, diu, admirada, al senyor Guasch:

—I quina memòria que tens!

—Tot això —puntualitza l'al·ludit— fa un cert temps vaig tenir la idea d'escriure-ho. Però no vaig passar del títol.

—Quin títol? —pregunto.

—«La Tarragona que es divertia».

—I voleu dir que ara no es diverteix?

—No ho sé, però, en tot cas, d'una altra manera. Mireu: jo vaig formar part d'una agrupació —vaig ser dels fundadors— dita «Els Estevets», per influència de la novel·la de Rusiñol, «L'auca del senyor Esteve» (l'obra teatral va venir alguns anys després) publicada a principis del segle en què l'autor ja era conegut com a capità-general de les *Festes Modernistes* de Sitges, i pel seu primer llibre de narracions «Anant pel món» en què, si no ho recordo mal, explica la famosa facècia de parar una taula plena de duros de plata amb un rètol que deia: «Duros a quatre pessetes». No recordo en quin poble va ser, però em consta que no en va vendre cap. I tots eren bons. Fins i tot n'hi devia haver algun de la «mà al cul». Eren dels temps de la primera República i anaven molt buscats. A Tarragona «els Estevets» vam fer tronar i ploure. Organitzàvem aquells saraus de carnaval, que ara mareix recordava, que tenien per marc el teatre Principal, no molt gran, però de tres estatges, que el feien ideal per a la batalla del confetti i les serpentines. No cal dir que eren balls de disfresses, en què la característica principal consistia en l'originalitat i el bon gust. Hi havia una certa rivalitat. Tot el patriciat, per dir-ho així, de Tarragona hi assistia. Els «Estevets» anàvem tots amb levita i copalta com el protagonista de l'obra de Rusiñol...

—No s'hi barrejava la política? —goso preguntar en una altra pausa obligada per la necessitat de reprendre l'alè per part del senyor Guasch al qual, a mesura que parla, se li va congestionant la cara.

—La política —respon— aquells dies dormia.

Dóna un gir al seu pensament i l'emprén amb l'estat de la situació social en l'època evocada. No tot eren flors i violes.

—Un guàrdia municipal, per exemple, guanyava 45 pessetes al mes i el jornal d'un obrer no passava de 8 rals per deu o dotze hores de treball.

—Hi havia, doncs, misèria...

—Misèria d'anar a captar, no. Tothom menjava... poc o molt.

—Vostè creu, en definitiva, que així i tot, aquells temps eren millors que els d'ara?

—Per als rics, sí, com sempre. Per als pobres, no. Perquè ens hem d'enganyar? Ara els obrers, molts obrers de les ciutats, tenen nevera, televisió, rentadora i alguns, bastants, automòbil i tot. No es poden queixar. I jo me n'alegro... Perquè jo sóc liberal, sap?

—Jo també me n'alegro, però a pesar del que vostè acaba de dir sobre la prosperitat dels obrers, ja ho veu, potser encara hi ha ara més conflictes i vagues que no pas abans. No sembla que estiguin gaire contents.

—És la mà dels agitadors pagats pels soviets. No li càpiga dubte.

—I els aldarulls dels estudiants?

—Els estudiants! Quins altres! Es deixen portar per una petita minoria. I ¿vol que li sigui franc? Molts no volen estudiar...

—Però això ha passat sempre. I una altra cosa: ¿què passa amb els capellans?

El senyor Guasch parpalleja i obre els ulls perquè la pregunta li ha vingut de nou.

—Vol dir els capellans obrers? Una vergonya! Alguns van vestits de qualsevol manera. D'altres es volen casar. Qui els ha de respectar? Tot ve del Concili Vaticà II. Joan XXIII era socialista. I aquest d'ara també.

—I de l'arquebisbe de Tarragona, monsenyor Pont i Gol, que me'n diu?

—No me'n parli. Mai no havíem tingut un arquebisbe tan poca cosa. S'està en un piset miserable. Quan hi havia el cardenal...

I ara el senyor Guasch fa l'elogi d'Arriba i Castro: «Aquell sí que sabia comportar-se i guardar la deguda pompa. Impressionava. Un arquebisbe ha de viure en un palau, no en un piset. I tot va igual!».

Semblava que amb aquesta conclusió ja no hi havia res més a dir. Però només es tractava d'una pausa. Al senyor Guasch li mancava explicar un «dinar de duro» del temps en què Tarragona es divertia:

—Miri: per cinc pessetes, a l'hotel París que era el millor de Tarragona, et servien un vermut amb olives, una dotzena d'ostres, set o vuit llagostins i mig pollastre rostit amb el seu guarniment. Vi blanc

per les ostres i els llagostins, i negre pel pollastre. «Biscuit glacé» de postre. I, no caldria dir-ho, cafè i copa. Què li sembla?

—M'hi falta el puro —goso dir.

El senyor Guasch menysprea la ironia i em mira compassivament, mentre la senyora i el senyor Delclós se'n riuen. (El senyor Mateu s'ha acomiadat en el moment de la pausa.)

—Què li sembla? —torna a insistir. Sap quan costaria ara un dinar així?

—Cap idea.

—Jo li asseguro que no en tindria prou amb mil pessetes... Ara bé —continua— el París era el París. Però al Continental del carrer de Sant Agustí, per tres pessetes t'atipaven. Feien un arròs amb sípia que tenia fama...

S'ha fet tard per al senyor Delclós que ha mirat significativament el rellotge. El senyor Guasch ha comprès i ha començat a manio-brar per tal d'alçar-se. Ha calgut donar-hi un cop de mà. Ja dempeus, ha llançat una darrera sageta: «Un altre dia hi tornarem!».

—Sempre que vulguin... Ja ho saben... —diu la senyora.

Després de les encaixades de rigor, el senyor metge i jo hem sortit. Ja dintre l'ascensor ha volgut saber la meva gràcia. Li he dit i jo, al meu torn, li pregunto si tenia algun parentiu amb el senyor Anselm Guasch tan influent, abans de la República, a Tarragona.

—Si senyor: era el meu pare. I el que vostè pensa és cert: va ser un dels cacics (així els deien) més influents de Tarragona... quan manaven els conservadors. Després va fer-se liberal. Es tractava de manar. La política era, és i serà això.

—Enfront del seu pare, qui hi havia?

—El senyor Lloret. Políticament. Fora d'això, amics. Eren gent civilitzada.

Un cop al carrer, li pregunto si ell havia intervingut en la política.

—No pas amb la vocació del meu pare, que hi «disfrutava», sinó més aviat per la força de les circumstàncies... i del cognom. Em van convèncer, sap què vull dir? Així que vaig ser president de la Diputació i «procurador en Cortes». Però mai no vaig abandonar del tot la meva professió. M'agradava més fer de metge.

En arribar a l'alçada del carrer de Sant Francesc, el senyor Guasch m'ha preguntat: «Vostè cap on tira?».

Jo cap a la dreta —dic, assenyalant el carre de la Unió.

—Doncs jo segueixo. I ja ho sap, si en alguna cosa el puc servir.

—Moltes gràcies. Igualment li dic.

Dissabte, 1 de març

Bona part de la setmana en doina pel fet d'haver participat en alguns dels actes que han tingut lloc amb motiu de la «Renovació de la Flama de la Llengua Catalana» que enguany s'han celebrat a Tarragona, organitzats pel «Club Fòrum Joventut», amb la col·laboració de l'Ajuntament i l'Òmnium Cultural.

Una nodrida delegació de les institucions esmentades, el passat dia 23 de febrer anà a Montserrat a cercar la Flama simbòlica la qual, en retornar a la ciutat fou dipositada a l'església de la parròquia de Sant Francesc.

L'endemà, al local social del Fòrum Joventut (carrer d'August, 23) el grup de poesia «L'Espiadimonis» va donar la primera conferència d'un cicle de divulgació cultural. En realitat, fou una taula rodona sobre «les característiques de la poesia actual». Hi hagué diverses intervencions. I lectura de poesies. El col·loqui començà amb la pregunta d'una auditora: Per què els no iniciats trobem tantes dificultats per entendre els versos que es fan ara?

Les respostes —múltiples— van anar a càrrec principalment dels poetes del grup que presideix l'Olga Xirinacs, que també versifica. I molt bé per cert.

Un altre del públic va voler que li expliquessin per què el grup es deia «L'Espiadimonis». (No semblava conèixer el significat del mot.) Li ho van explicar. No sé si va quedar convençut.

L'endemà al mateix lloc va parlar el professor —i també poeta— Jaume Vidal Alcover sobre: «El rector de Valfogona i la decadència del català». Va ser tota una lliçó. El poeta tortosí valia més del que han dit els romanços i la tradició popular. La prova és que li atribueixen l'autoria del Quixot apòcrif. Res no ha estat provat, ni tan sols que no l'hagués escrit. Pel que toca a la decadència del cata-

là, no va ser-ho tan accentuada com s'ha dit atés que el poble mai no va deixar de parlar la nostra llengua.

El dia 27 vaig parlar jo de «la literatura catalana en temps de l'exili a Mèxic». Vaig aprofitar l'avinentsa per fer l'elogi del poeta Pere Matalonga, mort a la capital mexicana, l'any 1947. Havia guanyat la Flor Natural en els Jocs Florals celebrats a Mèxic al 1942. Una tria de versos ha estat musicada pel mestre Narcís Costa-Horts. Tots dos, poeta i músic avui enfonsats en l'oblit.

«Narrativa catalana de la post-guerra» va ser el tema que, el dia 28, tractà Maria-Aurèlia Capmany. La seva visió de la joventut d'ara —la que escriu— em va semblar que reflectia prou bé la realitat. «Aquests joves de cabells llargs i de barba conspícua són uns neo-romàntics», va dir. Analitzà l'obra de Terenci Moix, així com la de Janer Manila, el jove autor mallorquí de «Han plogut panteres» on hi el mite de la joventut i, alhora, la seva desmitificació. Va tenir ironies amables sobre la «generació literària del 70», i reafirmà la seva irreductible condició de dona fidel al seu poble. En la passió que posava en la defensa de Catalunya, algun escriptor botifler va sortir-ne ben galdós. Totes les anècdotes que va explicar sobre el tema foren excel·lents. Va parlar també de com veu la situació teatral a Barcelona i va fer un gran elogi d'«Els Joglars» i de l'obra «Ser-rallonga» que ara representen.

Diumenge, 2 de març

Avui ajusto els 68. Un any més, un any menys. La meva dona no deixa passar en blanc cap commemoració, ni d'aniversaris ni de sants. Creu que cal aprofitar qualsevol motiu de joia ara que podem anar tirant. «Prou tristeses que hi ha» diu, d'acord amb la seva filosofia, diguem-ne vitalista.

Ileana, va telefonar ahir, en nom de tots els «barcelonins» per felicitar-me. Bona noia, sempre cordial. Se li coneix la influència optimista de l'àvia.

La Festa de la Flama ha acabat aquest matí amb una missa a l'església de Sant Francesc, després d'una cerimònia a la Plaça de

la Sardana (al Camp de Mart) on fou portada la Flama i actuà l'Esbart Santa Tecla amb la corresponent ballada de sardanes.

Ha estat admirable l'organització a càrrec del «Club Fòrum Joventut» amb la col·laboració de l'Ajuntament.

La fundació del Club és recent. Jo em vaig assabentar de la seva existència per una visita que em van fer a casa dos dels seus elements més actius, en Romà i en Jordi (quan organitzaven els actes de la Festa) per tal d'invitar-me a participar-hi.

Jordi acomboiava en Romà, que no hi veu gens. Diaca de l'església de Sant Francesc, és un jove (no deu arribar a la trentena) prim i alt que parla amb aquella atenció concentrada —i una mica anguniosa— dels orbs. Em va dir que no era cec de naixença, sinó de desgràcia (va rebre un cop al cap quan era petit). En Jordi (petitó, d'uns vint-i-cinc anys, amb una barbata negríssima) és fill de cec. Vaig pensar que Romà, tant per la seva cultura com per la seva capacitat d'iniciativa, devia ser l'ideòleg del Club, i que Jordi el complementava com a executor de les idees del seu company. Ara el que cal és que persisteixin. Són en certa manera els continuadors de l'obra que van portar a terme el Club de Joves. Molts encara l'enyoren.

Diumenge, 9 de març

Escàndol arreu de Catalunya (on existeix un mínim de consciència nacional), per l'actitud de 19 regidors de l'Ajuntament de Barcelona que van votar en contra d'una proposta d'altres regidors que demanaven la concessió de 50 milions destinats a l'ensenyament de la nostra llengua. Ni cinquanta, ni deu, ni res. El tol·le-tol·le ha estat fenomenal. Els regidors «negatius» se n'han hagut de sentir de tots colors, de botiflers a irresponsables, de renegats a inconscients.

L'alcalde ha hagut de fer mans i mànigues per intentar de salvar la cara dels al·ludits, començant per la seva. Al final, sembla que hi haurà subvenció.

Dilluns, 10 de març

Organitzada per l'Associació del Personal de la Caixa Pensions ha tingut lloc —de l'1 al 8 del corrents— una anomenada «Setmana

Cultural Tarragonina», consistent en una exposició de «Plàstica Catalana Contemporània», una conferència de Vidal Alcover a la Llibreria de la Rambla, una actuació de «Putxinel·lis Claca», una taula rodona, sobre el transvassament de l'Ebre, a la biblioteca de la Caixa de Pensions, un concert del quartet «Ars Nova» i, en fi, una representació de «Varietat de varietats» (obra de Maria-Aurèlia Capmany i Vidal Alcover) per la companyia «Ca-Barret» a l'auditori de Radio Tarragona.

Hem assistit, la dona i jo, a tots els actes. I que se'm perdoni la immodèstia d'anotar que a mi em va venir bé, en tant que fill de les terres de l'Ebre, de participar en el col·loqui sobre el transvassament durant el qual em vaig permetre la ironia de dir que si l'aigua arriba a Barcelona potser s'hauria d'impedir que se n'aprofitessin els regidors que no fa gaires dies van votar en contra del projecte de subvencionar l'ensenyament de la nostra llengua perquè van demostrar que de catalans no en tenien res i que per tant...

I ja no vaig poder continuar. Un esclat d'apludiments dels auditors (dempeus, alguns, fins i tot) va tallar-me la paraula. I tothom va poder acabar al seu gust la frase interrompuda (amb gran satisfacció de la meua part, tot s'ha de dir).

Aquella taula rodona va ser un èxit com els altres actes que es van celebrar. Seria excessiu comentar-los tots, però no em sé estar de fer l'elogi de «Varietat de varietats», un espectacle que fa honor al seu títol perquè es tracta, certament, d'un «pot-pourri» divertidíssim, amb un excel·lent diàleg i cants i danses i acudits, sense excloure la crítica ni la sàtira.

Igualment divertida —i així mateix didàctica— va ser la conferència de Jaume Vidal, a la Llibreria de la Rambla, sobre «Els joves en el món català d'avui». Aquest eixerit mallorquí deixarà un solc a Tarragona. Com a professor de literatura haurà influït en la manera de pensar de nombrosos estudiants. En l'esmentada conferència assumí els riscs, calculats, d'escandalitzar (almenys pels dintres) alguna de les senyores d'un cert ringo-rango que l'escoltaven, ja que parlar també de la família com d'una institució burgesa condemnada a desaparèixer, amb la qual cosa, va dir, «tots hi sortirem guanyant». És així com les gasten els professors d'aquesta època. De

tota manera, jo, escoltant-lo, em preguntava (també pels dintres) si avui en dia, de veritat de veritat, s'escandalitza de res, algú.

Diumenge, 16 de març

La notícia cabdal de la setmana que acaba d'escolar-se haurà estat la sublevació militar (fracassada de seguida) que es produí, el passat dia 11, a la capital de Portugal, encapçalada pel general Spínola, l'home que amb el cop d'Estat del 25 d'abril de l'any passat va posar fi a la dictadura de Caetano. Fou el que se'n va dir la «revolució dels clavells». Les colònies portugueses es van independitzar, i tot feia creure que el nou règim estabilitzaria el sistema democràtic amb el triomf electoral dels socialistes de Mário Soares. La crisi econòmica determinà novament el predomini de les dretes i d'ací la revolta del general Spínola que, en fracassar, hagué de fugir dalt d'un helicòpter que el portà a Badajoz. Ahir, ell i alguns altres militars fugitius, van sortir cap al Brasil en un avió d'Ibèria, però a Rio no van poder baixar perquè encara no tenien autorització del govern. Van haver d'arribar a Buenos Aires. Avui el govern brasiler els ha admès i han tornat a Rio. Els diaris diuen que Spínola es va precipitar i que hauria hagut d'esperar les eleccions del proper 12 d'abril que podrien capgirar la situació. Però ara, havent fracassat, ningú no li donarà la raó. I els que, en el fons, la hi donen, hauran de callar. I esperar. Que la política és voluble com el temps. Ara, per exemple, després d'uns dies que semblaven primaverals, les muntanyes de Tivissa, del Montsant i de la Mola del Colldejou són blanques de neu. Així que tindrà raó la dita que diu: «Nadal al sol, Pasqua al foc».

Dimecres, 19 de març

Acabo de veure —no sense un cert estupor— a la televisió, Josep Pla fent reverències al príncep hereu, per gràcia de Franco, de la corona d'Espanya, i a la princesa Sofia, la futura reina —si tot va bé— que el van anar a veure al mas que l'escriptor té a Llofriu.

Tot fa creure que l'entrevista ha estat preparada pel Vergès, de *Destino*, amb la idea que potser així donaran el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes al senyor Pla.

Divendres, 4 d'abril

Ahit vam tornar a Tarragona després de passar deu dies a Benissanet. Vam anar-hi amb les nenes el dimarts de la setmana Santa. El fill i la jove van arribar el dijous. L'endemà vam pujar al Mas. I el diumenge de Pasqua també. Les petites s'hi van quedar dues nits.

El temps no ens va acompanyar. Feia un ventet fresc que ens obligà a cremar molta llenya. Els de Barcelona van retornar-hi el mateix dilluns de Pasqua i la dona i jo ens vam quedar al poble, entretinguts en coses diverses. Amb tot, vaig tenir el goig de llegir *Episodis de la guerra civil*, de Jaume Miravittles, *Aquell Montblanc*, de Josep M. Poblet i *Homenatge a Catalunya* de Georges Orwell.

Ací a Tarragona, m'assabento (llegint un «Tele/Exprés» el dimecres) que *L'Exiliada* es trobava entre les sis obres finalistes del premi «Joan Estelrich» (convocat per l'Editorial Dopesa).

El temps que fa no té res de primaveral. Plou i venteja. No goso sortir al carrer i la mar —que veig des de casa— m'ensenya les dents.

Dissabte, 5 d'abril

El meu vell amic (i ex-company d'exili a Montpeller) Manuel Cruells, ha guanyat el premi «Estelrich» amb l'obra *El separatisme català durant la guerra civil*.

L'Exiliada ha quedat en quart lloc. Han fet més vots *Implicació social del teatre*, del mallorquí G. Janer Manila, i *L'art a Barcelona*, d'Enric Jardí.

Com que sempre que he «tirat» a un premi literari, mai no m'he fet il·lusions, la meva decepció ha estat mínima. I em sembla evident que el tema de l'obra guanyadora, en aquests moments, és arriscat i té molt de ganxo. D'altra banda, Manuel Cruells té fama de bon escriptor —fama ben guanyada— i de patriota coratjós.

Diumenge, 6 d'abril

Ahir, cap al tard, plovisquejant, amb la dona, vam anar a Reus, al Centre de Lectura, on jo havia de parlar de «Rovira i Virgili i la seva obra». Vam arribar ben bé mitja hora abans de començar l'acte (anunciat per a dos quarts de vuit). Així que vam tenir temps de saludar el president, Ramon Amigó, l'amic que m'havia de presentar, Pere Anguera, el doctor Vilaseca, el poeta Arnavat, Xavier Amorós, també poeta i excel·lent amic, l'escriptor Gomis i altres directius del Centre.

La tarda era desavinent i a la sala de conferències només hi havia el que podríem dir-ne «mitja entrada». D'altra banda, el gran escriptor, historiador i polític tarragoní, ja no és aquell (gairebé) inconegut de quan, l'any 1961, vaig tornar de l'exili. Durant el franquisme, el seu nom (com el de Macià, Companys, Casals i tants d'altres) havia estat tabú, i les seves obres «expulsades» de les biblioteques i prohibides. D'aleshores ençà, les circumstàncies han canviat molt. Ha estat autoritzada la publicació d'algunes obres pòstumes (*Teatre de la Ciutat, Els corrents ideològics de la Renaixença catalana, Siluetes de catalans, 49 articles*) i li han estat reeditades *Viatge a la URSS* i els primers volums de la *Història Nacional de Catalunya*. I d'altres a punt d'entrar en premsa.

Vol dir que no era qüestió de parlar-ne com de qui fa un descobriment, sinó d'aprofundir en els aspectes essencials d'una obra extensa que el situava com el primer prosista polític català i un dels principals teòrics del catalanisme nacional, sense oblidar que havia estat també un periodista excepcional (més de 20.000 articles publicats) i un temible polemista. Crec que vaig poder mantenir l'atenció dels auditors durant una mica més d'una hora.

Vaig agrair les atencions i, particularment, uns mots molt amables del doctor Salvador Vilaseca, fundador i director del Museu Municipal de Reus i una autoritat de prestigi internacional en el camp de la paleontologia. —«Vós sempre en forma i formant sempre», li vaig dir.

—Tal com cal en un jove de... 79 anys —va respondre ³.

Ramon Amigó i la seva esposa ens van acompanyar al nostre retorn a Tarragona.

Dilluns, 7 d'abril

Amb el nostre fill, la jove i les petites anem a Vallmoll a fer una calçotada a casa del senyor Massagué (un dels directius dels laboratoris Frumtost). És una casa del nucli urbà, amb un jardí al darrera o van fer la foguera per coure els calçots. (El jardí és gran, amb piscina i camp de tennis.)

El senyor Massagué (que ara deu tenir 60 anys) és pare de 8 fills. A la calçotada vam ser vint-i-dos entre familiars seus i els invitats. Entre aquests darrers, hi havia uns coneguts nostres: el senyor Vives, de Miravet, i el seu fill.

Com sol passar a les calçotades, els calçots tenen un complement de moltes més proteïnes. Tot plegat fa un àpat succulent i de molta consideració.

Una visita al que resta del castell de Vallmoll, va ser un altre complement entre digestiu i cultural.

Dissabte, 12 d'abril

Una altra festa i una altre àpat, aquesta vegada amb motiu del casament (al santuari del Camí de Cambrils) de Montserrat Vilanova i Joan Arévalo. La núvia és filla del bon amic (secretari de Benissanet) Jaume Vilanova i el nuvi és el nét gran de la meva plorada padrina de fonts Agustina Messeguer.

Molts invitats.

Dinar en un restaurant (sembla que fou una masia que han reformat) entre Reus i Cambrils.

3. El doctor Vilaseca va morir al cap de poc temps, aquell any mateix.

Divendres, 18 d'abril

Visita inesperada —i ben rebuda— aquest matí de l'escriptor i editor barceloní, Miquel Arimany. S'excusa de no haver publicat, encara, a «El Pont» —la revista que ell fundà i dirigeix— un conte que li vaig enviar, ja fa un cert temps. Diu que sortirà en la propera edició. Va tot vestit de negre, corbata inclosa. Em diu que porta dol per una germana —que li va fer de mare. Me'n parla llargament i em descriu els darrers moments, tan commogut que em fa commoure a mi. Al seu dol, s'hi afegeixen altres tristeses i dificultats de tota mena. Però la seva vida sempre ha estat així.

—I de tot m'he sortit, gràcies a la voluntat.

—A la voluntat i al treball —apunto.

—I al treball és clar!

Admirable Arimany! que té l'aspecte d'un infant i l'enorme cultura d'un vell savi. Ha conreat tots els gèneres literaris (poesia, assaig, novel·la, traduccions) i és un gramàtic excel·lent. (Els seus exercicis gramaticals van fer-me un gran servei quan donava classes de català.) Té un *Diccionari Català General* que no ha estat valorat com caldria. I un llibre, *I els catalans també*, que és una delícia. I una biografia de Rafael Tasis, al qual qualifica de «símbol vivent», que honora el biografat i el biògraf. Com a editor, no s'ha privat de res: llibres, dietaris, agendes, blocs, calendaris, un devesall. I tot ho ha fet «à rebours» de la seva economia, ací caic i allà m'aixeco, talment un miracle. Ara ben pocs en parlen —ni d'ell ni de la seva obra. I si en parlen, sempre és amb alguna reticència. Sembla que no li perdonen que continuï tan pobre, o més, que quan va començar. Quan serà mort, se li retran homenatges.

Dissabte, 19 d'abril

Excursió a la Tossa de Montbui d'Igualada, amb parades a Santa Coloma de Queralt, Capellades i Sant Quintí de Mediona.

Hem anat, en un autocar de Segarra, ben bé una quarentena i, entre ells, alguns amics (Delclós, Mateu, Sorribes...).

M'ha plagut conèixer Santa Coloma, més important —i més alta— del que em pensava. Acomboiats pel rector (home obert i sim-

pàtic) hem visitat l'església, bellíssima (de nau i campanar gòtics), tota de pedra nua. Diu el senyor rector que fou edificada (en el segle XIV) en el lloc que ocupava una de més antiga. «Ha estat cremada tres cops», afegí el mossèn. Sembla, en efecte, que a les altes raconades s'hi veuen rastres de fum. O potser són taques d'humitat. O la pàtina del temps. Hi ha tres o quatre capelles unides, de l'una a l'altra per un arc d'una simplicitat encisadora. Vam badar davant d'un retaule —ja del temps en què s'inaugurà l'església— dedicat a Sant Llorenç, obra de Jordi de Déu, deixeble de Jaume Cascalls, el famós mestre bergadà que va fer entre altres moltes obres, diverses sepultures reials de Poblet i els apòstols de la portalada de la Catedral de Tarragona. Jordi de Déu, que va ser esclau de Cascalls, s'emancipà i va prendre el nom de Jordi Joan. Era sicilià, de Messina. Capturat per un corsari català fou venut com esclau. Com el seu mestre, també treballà a Poblet, a Ripoll i a Barcelona. Sembla que morí a Tarragona.

El senyor rector que ens fa de guia ens mostra el tresor que guarda l'església (creus de plata repujada, una bella custòdia, una relíquia amb la mandíbula d'un sant, etc.).

Santa Coloma de Queralt té una altra joia arquitectònica: el santuari romànic de Santa Maria del Bell-Lloc, amb el sepulcre (gòtic) dels comtes de Queralt. Un d'ells, tristament famós, fou el que trobà la mort en els fets del *Corpus de Sang* de 1640, que van marcar el principi de la guerra dels Segadors.

La vila —un temps emmurallada— es veu pròspera i activa. La gent és molt amable. Vam donar un tomb per la plaça Major (porticada, amb un monumental rellotge barroc) i vam comprar embotits de fabricació local d'una excel·lent qualitat. (Abans, la botiguera ens els deixà tastar.)

A Capellades, rica en aigües (el riu Anoia hi passa a la vora) ho és també per les seves indústries (de filats, de cartó, de maquinària) sobretot per la del paper. Vam visitar un vell molí paperer convertit en Museu. El conservador ens explicà tot el procés de fabricació i, al davant nostre, manufacturà, a la vella usança, uns fulls de paper de barba que, com surten mullats, va penjar com llençols a l'estenedor.

La població és plana enmig de muntanyes de nom bonic i prop de diverses estacions prehistòriques.

De Capellades a la Tossa de Montbui (que es troba a més de 500 metres d'altitud), l'autocar que ens porta només pot fer una cosa, pujar. I ho fa amb delit, bé que a poc a poc, perquè els revolts de la carretera ho aconsellen.

Arribats al cim, només tenim temps de posar els peus a terra i la gran sorpresa: tenim al nostre davant la meravella de l'església pre-romànica de Santa Maria de Tossa, la més impressionant que hàgim vist mai. Tres naus, tres absis, coberta a dues vessants i campanar d'espadanya, amb doble arcada. Té tot una unitat tan perfecta que sembla feta en un moment, no fa gaire. I deu tenir més de mil anys.

I com van saber triar lloc els qui la van construir! Perquè la panoràmica que es veu des d'ací dalt és així mateix impressionant. Però no podem viure únicament —i és una llàstima— de bellesa. Bé cal també fer de tant en tant una mossada. Perquè sense menjar, com deia la meva àvia, no es pot viure. Així que —i tal com els organitzadors de l'excursió havien previst— vam poder dinar, no gaire lluny, en un restaurant de tipus rústec menat per una família, nombrosa, d'immigrants a la qual va tant bé el negoci (i amb la cara ja es veu) que aviat es faran —o s'estan fent— una casa a Capellades. I no s'ho callen. I així dóna gust.

De retorn a Tarragona encara vam tenir temps (era programat i els programes s'han d'acomplir) de veure les Coves i beure a les Deus de Sant Quintí de Mediona, a l'Alt Penedès, un altre bell lloc de la nostra terra que ofereix troballes naturals a cada pas, sobretot als sedentaris com jo que s'arrisquen a donar un tomb.

Diumenge, 20 d'abril

Sortim de bon matí, cap a Benissanet, la dona i jo. Vull complir la paraula que vaig donar als amics de Móra d'Ebre d'acompanyar-los en un dinar d'homenatge a la memòria d'Antoni Terré, dinar que tindrà lloc vora l'ermita de sant Jeroni (terme Municipal de Móra) al peu mateix de la Picossa, la muntanya més alta de la Ribera

d'Ebre, una muntanya que té un doble cim, com dos queixals un xic separats que, mirats de lluny, s'unifiquen. Vull dir que només se'n veu un. La muntanya és una enorme i perfecta piràmide.

La pujada a la Picossa va ser —és encara— una tradició que inaugurarà Terré. Ell, en els seus anys darrers ja no es veia amb cor —per causa del seu cor malalt precisament— de fer el cim. Jo ja no puc tampoc. Però això no em priva d'arribar a Sant Jeroni. L'ermita és una construcció del segle XVIII que té al davant una avinguda de xiprers altíssims. No gaire lluny hi ha un doll d'on surt tota l'aigua que es necessita en qualsevol forada. Avui quan jo hi arribo, amb el 127 (deprés d'haver travessat Móra d'Ebre) tots els de la colla (Campos, Borràs, Canalda, Rogeli, Aragonès, l'Alguerò, el fill de Terré, i Carmel Biarnés d'Ascó), ja han baixat del cim i posen les cadires al voltant de la taula on dinarem. Fa un sol benigne. No gaire lluny, un especialista, Sastriques, estassa un anyell. Tots els talls seran cuits a la brasa, sobre una gran graella.

A hora de dinar compareix mossèn Blanch al qual esperàvem.

En el transcurs del dinar comença, per dir-ho així, l'homenatge a l'amic absent, recordant que la primera excursió, ja ritualística, al cim de la Picossa va tenir lloc el 1962. No erem tants com ara. Anàvem Terré (66 anys), Santiago Pinyol (68), Montagut (71), Joan A. Hernández (65) i jo (55). Només restem per a contar-ho, Pinyol, que s'apropa a la vuitantena i jo que tinc la mateixa edat que ell tenia aleshores.

Acabat el dinar, llegim el text que va escriure Terré en aquella primera excursió i que fou guardat dintre un flascó ben tapat en un forat de roca on continua. (Avui mateix ha estat copiat per Carmel Biarnés en la cerimònia ritual que ha tingut lloc al cim). Diu així: «Avui, dia 16 d'abril de 1962, hem pujat els signants a la Picossa i en deixem constància de cara a l'esdevenidor».

Tot seguit, mossèn Blanch prepara un cremat, aromatitzat amb herbes de Sant Jeroni mateix i beneït, abans de beure'l, amb uns versicles adients en llatí.

Dijous, 24 d'abril

Rebo «El Pont» (número 69) i constato que, tal com em va dir Miquel Arimany, s'hi pot llegir el conte que li vaig enviar amb el títol de *El suïcidi del tenor Solius*. És l'adaptació (amb els noms propis canviats) d'un fet real que m'explicà Francesc Pujols.

M'arriba també l'exemplar de «Serra d'Or» d'aquest mes on hi ha una carta meva al director en què manifesto disconformitat sobre la manera despectiva per al president Companys tal com apareix descrita la proclamació de la república el 14 d'abril de 1931 en el llibre «Seixanta anys d'anar pel món», d'Eugeni Xammar, periodista admirable per molts conceptes per bé que, de vegades es deixa emportar per les seves fòbies.

A la mateixa revista llegeixo una entrevista de Montserrat Roig amb l'il·lustre poeta Marià Manent al qual també estimo i admiro. No fa gaire, una obra seva que he llegit amb goig, «El vel de Maia» (el vel que no deixa veure l'amarga realitat del món), va guanyar el premi Josep Pla.

Montserrat Roig, notable i perspicaç escriptora, sap veure i definir els trets característics dels personatges que sovint entrevista. Així, per exemple, en el cas de Marià Manent, diu que «és un home de silencis plens i de converses rítmiques», un home al qual, de vegades «els ulls se li empetiteixen de tal manera que té tot l'aspecte d'un cavaller xinès, etc.». descriu també amb encert l'ambient que envolta l'entrevistat i aquella «saleta ombrívola, silenciosa i plena de llibres» on va tenir lloc la conversa amb el poeta i en la qual «semblava que el temps hi hagués agafat la forma més suau i deliqüescent d'immobilitat».

Diverses fotografies il·lustren l'escrit de Montserrat Roig. I entre elles n'hi ha una de la terrassa del Mas de Segimon, a l'Alcixar (Baix Camp), propietat de la família Manent, un mas que jo vaig visitar, fa deu o dotze anys invitat per l'Albert, fill del poeta i poeta ell també així com escriptor. Recordo sovint la pau divina d'aquell indret (amb la seva gran plaça ombrejada de grans arbres al davant mateix de la casa) i dels seus voltants amb la perspectiva constant de la serra de la Mussara. Recordo també l'interior del mas on ba-

teguen les presències invisibles de l'avior, entre els llibres i el recolliment.

Dijous, 1 de maig

Ahir, mentre m'estava en un banc de la Rambla amb els amics Virgili i Carbó, s'apropà un altre bon amic, en Gabriel Xammar. Em va plaure saludar-lo perquè feia força temps que no el veia. Tenia el rostre colrat pel sol. Explica que ha passat tot l'hivern, arreglant les olives d'una finca seva molt coneguda, potser per la gràcia del nom: *Mas dels Casaments*. Pertany al terme de la Selva del Camp, el poble natural de Ventura Gassol i Puig i Ferrer, no lluny del qual hi ha el santuari de *Paretdelgada* famós per la seva història (data del segle XIII), per la importància de les seves edificacions i pels certamens de poesia i cançó que s'hi van celebrar no fa gaires anys. *Paretdelgada*, sembla un castellanisme i no ho és. És un nom més antic que Castella i se li atribueix un origen romà.

En Xammar diu que ha de tornar al seu Mas perquè encara li han quedat tasques per fer, però que la feina és seva per trobar gent que vulgui treballar a la terra.

És un plany bastant general entre els pagesos propietaris. En molts pobles no hi ha cap jornalier. És un mal? És un bé?

Virgili i Carbó s'acomien, mentre jo acompanyo Xammar fins a casa seva (que és el número 10 de la Rambla). És home de llibres i m'invita a pujar perquè vegi la seva biblioteca. Entre les seves darreres adquisicions hi ha una obra, editada a París, que ha entrat clandestinament a Catalunya: *Meditacions en el desert*, d'Agustí Calvet, «Gaziel». El fullejo amb molt d'interès i en Xammar diu:

—Si el voleu llegir, preneu-lo. I no cal que porteu pressa. Jo tardaré uns quants dies en tornar a Tarragona.

No em faig pregar, com se sol dir, i m'emporto el llibre (del qual ara recordo que va parlar-me'n un altre amic, Josep Andreu i Abelló un dia que ens vam trobar a Salou on ell estiueja).

Passo una llarga estona llegint els comentaris de la premsa sobre la fi, per fi! de la guerra del Vietnam, un malson que ha durat anys i anys estúpida. Així i tot (potser per allò que no hi ha mal que

per bé no vingui) se'n pot treure alguna lliçó. La primera seria que, en certes guerres, la victòria no depèn de la superioritat econòmica. Una altra seria que el sentiment nacional pot ser més fort que els diners. I una tercera és que a la guerra del Vietnam, els Estats Units han estat fins i tot inferiors en l'aspecte moral ja que són culpables d'haver portat al Vietnam la corrupció i la immoralitat. Deu haver estat la guerra més bruta de la història moderna.

Divendres, 2 de maig

Meditacions en el desert són fulls d'un dietari que va del 1946 al 1953 en què Gaziell, al seu retorn —potser precipitat— del seu exili a França hagué de viure a Madrid, per guanyar-se el pa, dedicat a dirigir una editorial de no gaire importància. El llibre tanca tota l'amargor de l'escriptor davant els esdeveniments d'aquell temps, tant els de l'interior com els internacionals. El seu menyspreu no deixa res per verd, però es manifesta sobretot contra Anglaterra, França i els Estats Units que d'una manera o altra, van sostenir el règim franquista. Menysprea també els intel·lectuals (Ortega, Marañón, Azorín, de la Serna, sense oblidar els catalans, Estelrich, Massip i d'altres) caragirats i sense dignitat. Un dels que salva, en canvi, malgrat el seu ajut econòmic a Franco, és Francesc Cambó al qual considera més sentimental que maquiavèlic. Una altra idea de Gaziell és que el prohoms de la Lliga es trobava en la impossibilitat de poder conciliar el seu conservadurisme amb aquell idealisme que el portava a voler, al mateix temps, l'autonomia de Catalunya i la regeneració d'Espanya. (En el moment d'escriure la meditació precedent, Gaziell hauria pogut recordar que el senyor Alcalà Zamora, a les Corts ja va increpar el senyor Cambó dient que pretenia un impossible: ésser, a la vegada, el Bolívar de Catalunya i el Bismarck d'Espanya).

Pel que toca a Espanya, l'amargor de Gaziell no té límits ni aturador. Fa un resum de la seva història que no hi ha per on agafar-la perquè s'embrutarien les mans. «És una pestilència que comença amb la Reconquesta i la casta militar, sorgida a Castella juntament amb els frares (l'impuls horitzontal i el vertical).» Foren gent d'empenta, però després dels Reis Catòlics es van tornar uns paràsits. El parasi-

tisme és l'essència i el flagell del país. Així es va congriar un «ideal»: viure de l'Estat a les costelles el contribuent. Després de la Reconquesta els va tocar la rifa d'Amèrica, la xauxa colonial a base de «Reales Audièncias», capitanies generals, virreïnats, convents, bisbats, catedrals... Quan la Revolució Francesa capgirà el món i les colònies s'emanciparen, els militars van acabar d'arruinar Espanya. (I d'ací els desastres del segle XIX, iniciats el segle anterior amb l'anomenada «Guerra Gran» contra França, seguida per la de la dita d'Independència contra l'exèrcit de Napoleó, les tres guerres carlines, i la d'Àfrica, amb una sola figura il·lustre, la de Prim, que intentà civilitzar Espanya amb una monarquia constitucional, que fracassà, com fracassà la República, quan Prim ja era mort.)

«La Restauració canovista —diu Gaziell— fou una mena d'oasi gairebé inexplicable.» La casta militar va trobar l'expedient africà. Acabat aquest no tenien altra *solució* que dedicar-se a devorar el país.

Pel que fa a la «tragèdia de Catalunya» deriva —segons sempre el propi escriptor exiliat a Madrid— del fet diferencial (caràcter, costums, llengua, manera de pensar) que ens separa de la gent de la pell de brau. «Només una federació... però no la voldran mai.»

Algú ha dit que Gaziell, en aquest llibre coratjós —i que a certa gent semblarà escandalós— es carregava el president Companys i altres catalans —no botiflers—. Res d'això. Justament, transcriu unes notes que ell mateix, Gaziell, va escriure —a sollicitud del president català—, durant la República, sobre el nostre problema. Una diu: «Espanya castellana i República democràtica són coses radicalment incompatibles». Diu també que la República (la segona) fou una «enredada» (sic) que Catalunya va fer a Espanya. I que Catalunya només es podria salvar amb una «unió sagrada» en la qual no sembla creure gaire. El pessimisme de Gaziell no és circumstancial sinó de base: no creu en la gent, en la raça diríem, perquè no dóna més de si. L'únic que dóna gust és la guerra civil.

En definitiva, *Meditacions en el desert* és, més que no pas un esplai, una mena de vàlvula d'escapament —per no rebentar— d'un home pervingut a maduresa, escèptic, desesperançat i amargat pels desenyanys. (Va renéixer i fou un altre quan va poder publicar, en català, les seves admirables memòries *Tots els camins duen a Roma*, *La*

península inacabada, Seny, treball i llibertat (Suïssa), *L'home és el tot* (Florència) i d'altres).

Agustí Calvet, nat a Sant Feliu de Guíxols l'any 1887, morí a Barcelona el 1964.

Dimarts, 7 de maig

El llibre de Manuel Cruells *El separatisme català durant la guerra civil*, guanyador del premi Joan Estelrich, és un bon llibre. L'autor ve a dir que si no hi hagué activitat separatista durant la guerra no va ser per manca de motius, perquè de motius n'hi havien. Com d'habitud, Catalunya i els seus dirigents no van parar de rebre desconsideracions dels governants espanyols republicans els quals, com sempre també, vivien amb l'obsessió que tot el que es feia a Catalunya tendia al separatisme, o sigui a considerar com accions separatistes totes les manifestacions d'autodefensa que el govern autònom formulava, de la manera que podia, davant el centralisme descarat del govern central. «S'havia volgut sempre —escriu Cruells— la integració total de Catalunya a la guerra, però al mateix temps s'havia temut que aquesta integració donés categoria política i prestigi al govern autònom. (Una cosa del tot semblant s'esdevenia amb el govern basc.) Comptat i debatut, no té res d'estrany que hi hagi catalans —i bascos— separatistes, atès que hi ha tants espanyols separadors.»

El llibre de Manuel Cruells és així mateix una reivindicació de l'esforç que va fer el poble català (tant al front com a la reraguarda) en el transcurs de tota la guerra, un esforç menyspreat fins i tot pel senyor Azaña, president de la República, el qual en el seu llibre *La velada de Benicarló*, acusa Catalunya de fer política —en el sentit despectiu del terme— «mentre d'altres combaten i moren». Al front mateix —escriu Cruells— «eren malvistes les petites insígnies catalanes que els soldats es posaven a la solapa de la guerrera, i en algunes unitats els eren arrencades amb violència».

El llibre esdevé així un *Memorial de greuges* que, per ell sol, justificaria l'existència del que ha estat anomenat «nacionalisme radical» —que ja s'entèn el que vol dir.

Manuel Cruells adreça crítiques severes al govern de la República que, obsessionat amb l'espectre del separatisme, té com a tal qualsevol signe de simple afirmació catalana i s'entesta en continuar la política assimilista tradicional portada de vegades fins al paroxisme. Així, per exemple, la major part dels membres del govern van creure, ja als principis de la guerra, que una empresa tan arriscada i coratjosa com l'expedició encaminada a ocupar Mallorca era una maniobra separatista i la boicotegen sense vergonya en lloc de donar-li suport. De la mateixa manera van boicotejar el front d'Aragó i la indústria de guerra establerta gairebé en la seva totalitat a Catalunya. L'anticatalanisme els engegava. Cruells reproduïx un text del sindicalista castellà D. Abad de Santillán segons el qual l'odi de Prieto a Catalunya era una cosa patològica.

Els darrer temps de la guerra quan el govern del president Companys, voltat d'un poble famèlic, sota els bombardeigs constants, desmoralitzat i atùit, encara és humiliat per la política de Negrín, són dramàticament descrits en el llibre de Manuel Cruells. És ben cert que en aquells moments les consignes delirants de Negrín propugnant una resistència que ja era impossible, feien riure i plorar a la vegada. Se'ns havia escanyat, no teníem ni força per alçar els braços i volien que oferíssim el pit als canons i als tancs. I després se'ns diria que la guerra es va perdre per culpa dels catalans; dels catalans que havien començat per guanyar la guerra a Catalunya i que després ho havien donat tot en el front, particularment al de Madrid, i se'ls havia fet sacrificar al front de l'Ebre tot el que li restava de la seva juvenesa, i gairebé es podria dir de la seva noiesa, en un sacrifici estèril i que ningú més no va imitar.

En definitiva, conclou Cruells, el separatisme durant la «nostra» guerra fou una invenció immoral per a poder marginar i desprestigiar Catalunya, la qual cosa no priva que cada cop que allarga la mà, li clavin una bofetada.

Dimecres, 15 de maig

Per fi el temps s'ha decidit a fer honor a una primavera que ja gairebé s'ha escolat. Però no a la dita, tan popular, que fa rimar

maig amb raig. Jo, en aquest temps, en què les tardes són llargues i plenes d'efluvis de tantes plantes que ara floreixen, però en què les roses ja comencen a defallir, penso en un vers de Josep Carner que aflora a la meva memòria per bé que només el podria reproduir en part i malament.

Anar pel maig a respirar les roses
en un jardí mig oblidat,
debatre amb els amics d'estranyes coses...

I no segueixo per no traïr un poeta que vaig començar a estimar tot llegint els dos primers llibres de versos seus —*El cor quiet* i *La inútil ofrena*— que em van caure a les mans quan jo només tenia quinze o setze anys.

Després en el curs dels anys he llegit gairebé tota la seva obra i mai no m'ha decebut ni com a poeta ni com a prosista. Coça que no puc dir d'altres escriptors: de Puig i Ferrer, per exemple, que m'entusiasmà amb *Camins de França*, llegit també de molt jove, i m'indignà amb el volum *Les profanacions* (de la sèrie *El pelegrí apassionat*) que vaig llegir a Mèxic en els darrers anys del meu exili, i que ara m'ha fet irritar novament amb la lectura del seu *Diari d'un escriptor*, prologat per Guillem-Jordi Graells que n'ha estat també el compilador (de la part publicada perquè el *Diari* complet és molt extens). No sé fins a quin punt cal tenir per certa, en tots els seus detalls, la versió que dóna Puig i Ferrer del famós «repartiment» entre una trentena de consellers i ex-consellers del govern de la Generalitat, durant la guerra del 1936-39, dels diners que foren confiats pel propi govern a l'escriptor per a comprar armes i pertrets a França destinats a l'exèrcit republicà, una operació que per alguna raó inexplicable no es va realitzar. A en Puig, segons que ell mateix diu, li va correspondre una de les trentenes parts o sigui igual que als altres «beneficiats». No diu noms ni a quant pujava el total. Va ser un afer «louche» que un dia o altre s'haurà d'esclarir. El menys que es pot dir és que la quantitat en joc ha de ser considerable tenint en compte la vida que portava a França l'autor de *El cercle màgic* (almenys tal com l'explica el seu ex-amic i ex-secretari, el també es-

criptor Ferran Canyameres en *El gran sapastre*, i aquest és en Puig) i tenint en compte també el que li devia costar l'edició en català (en català i a França!) dels tretze volums que integren *El pelegrí apassionat*, volums de gran format i de set-centes o vuit-centes pàgines cada un. Són milions de francs. Aquesta disbauxa en aquelles circumstàncies (quan tants altres exiliats catalans trampejaven com podien la misèria) mostra també fins a quin punt Puig i Ferreter era un megalòman per a qui l'única cosa que tenia importància era la publicació d'una obra que no podia desmerèixer al costat de la dels millors escriptors haguts i per haver. Els noms de Shakespeare, Cervantes, Proust, Dostojevskij, Tolstoi, Stendhal, Balzac, Leopardi, etc., surten constantment al seu *Diari*. De vegades l'escriptor de la Selva del Camp (on va néixer l'any 1882) consent a baixar de les alçades i parla d'alguns escriptors catalans, de Joaquim Ruyra, per exemple, del qual diu que «a 68 anys ja no produïa». Dels escriptors tarragonins del quals afirma que «som els qui escrivim més durament i els que parlem més durament el català» exceptua Rovira i Virgili (del qual ve un moment que en fa gran elogi). Considera mediocres Ignasi Iglésies i Santiago Rusiñol.

Deixant de banda les seves fòbies, filles, de vegades, de causes que li feien vergonya, així com les seves llargues divagacions sobre la novel·la i l'art d'escriure, m'arriben el cor, en canvi, els seus planys d'enyorança, de la casa natal, dels llibres perduts (uns quatre mil, diu, molts dels quals esmenta amb amor).

I em commou també el que diu de la seva vida d'exiliat a «Les Sablons», un mas solitari, no gaire lluny de Saint-Martin-le-Beau (on vivia Josep Tarradellas) a la plana de Tours vora el Loira boirós i algun cop glaçat com jo l'he vist, al cor de l'hivern del 1962 quan vaig anar a veure el que ja era aleshores president de la Generalitat.

Parlant de «Les Sablons», Puig i Ferreter escriu: «Aquí, lluny de la meva terra, escrivint en una llengua poc coneguda, sense possibilitats de publicar, no hi ha públic per a mi, ningú que pugui llegir-me. Sol davant de l'art, de la vida, del pensament, del sentiment, dels somnis, dic la meva paraula en aquesta solitud... A qui?».

I afegeix: «Quan durarà això? Quan acabarà la guerra? I com? Podré tornar a Catalunya? No moriré abans?».

És aquest crit que ens el fa fraternal i ens fa oblidar el seu caràcter atrabiliari d'home visceral i sanguini, que mai no oblidà ni perdonà res (amb tantes coses com a ell se li havien de perdonar!). El redimeix també la seva passió per la literatura, la fe que tenia en la transcendència de la seva obra fins al punt de fer-lo parlar com un apòstol: «Escolta'm, oh senyor, allarga els meus dies, el temps justament necessari per arribar a escriure l'última pàgina (de *El Pèllegri apassionat*) i pren-me de seguida després...». Aquest accent no enganya. Aleshores tenia seixanta anys. En va viure catorze més i va poder acabar la seva obra. Morí a París sense reveure *Galidònia* (com ell anomenava Catalunya).

Diumenge, 19 de maig

Ahir vam anar a dinar al poble. Cap a la mitja tarda ens vam allargar fins a «La Palmereta» (una sènia, al camí de Móra, que ja fou del besavis materns) on tenim un «taulat» de patateres, sembrades per l'arrendatari, però que a mi m'encanta regar-les, a mitges amb la dona, és a dir, un solc jo, un solc ella. No ens barallem pas per a saber a qui pertoca de començar. Un cop regades m'ha calgut pulveritzar-les amb «Sevin» contra el dorifor, aquell escarabat de la patatera, de color groc, procedent d'Amèrica, summament voraç, que els alemanys, durant la primera guerra mundial van fer proliferar en grans quantitats i el van utilitzar per devastar els camps de patateres dels francesos, i ara ha esdevingut un flagell arreu del món.

Una mica més tard, aprofitant que en aquest temps les tardes ja són molt llargues, a l'hortet de casa vam collir les maduixes (8 quilos potser). És el segon any de les maduixeres que és quan produeixen més. Val a dir que han estat ben tractades, amb adob foliar, orthocide i sofre líquid. Encara vam tenir temps de regar-les. Però al vespre no podíem dir fava. Com que no corria l'aire i feia calor, la dutxa fou agradabilíssima.

Ahir, diumenge, vam anar a dinar al Mas del Timó on hi havia la Montserrat i els seus. I al revés del dia anterior, ventejava fort

de llevant d'on venien els núvols com esperitats i semblava que havia de ploure. No va caure una gota. I encara no devien ser les 5 de la tarda quan vam sortir cap a Vilafortuny on sabíem que hi trobaríem els de Barcelona. Les petites volien entrar a l'aigua a desgrat de la llevantada que persistia. Les ones arribaven de gairell, altes i escumejants. A la platja no s'hi podia estar. A les 7 ja érem a Tarragona. I els barcelonins no han tardat gaire a marxar.

Dimecres, 22 de maig

Assemblea general ordinària —ahir al vespre— d'Òmnium Cultural al saló d'actes de la Mutua d'Accidents del Treball (que regenta Recasens Jordà) per donar compte de la gestió de la junta i procedir a la seva renovació. Dels 200 socis i escaig que som, n'assisteixen la meitat.

Josep A. Baixeras, president fins avui, informa. S'aprova la gestió.

Renovació de tota la junta. Com que només hi ha una candidatura, no cal elecció. Nou president: Olga Xirinacs.

Saludo una colla d'amics. I entre ells, Sancho Melendres, advocat, amb el qual surto un cop acabada la reunió. Pel carrer em pregunta: «¿No podria ser que si un dia mana l'ultra-dreta fem cap tots a la presó?». I és que en el curs de l'assemblea s'ha fet palès que hi ha qui no vol que es faci pública la llista dels pertanyents a l'associació.

Diumenge, 26 de maig

A les 10 del matí em telefona l'Enric Baixeras —germà de l'escriptor— per comunicar-me la mort del seu sogre, el meu bon amic senyor Delclós, esdevinguda aquesta matinada d'un atac de cor. Sembla que no devia poder dormir i allà a les dues s'ha posat a llegir un llibre. Aleshores ha començat a fer-li mal el pit i, tement el pitjor, han cridat el doctor Tormo, el cardiòleg que l'atenia. Quan el metge ha arribat al pis, el vell farmacèutic ja era mort. Tenia vuitanta anys (els ajustà el passat Nadal). Feia uns dies que, per indicació del metge, no sortia de casa. Es llevava, però no sortia de casa.

Era qüestió de reposar. Temps enrere, no pas gaire, havia tingut una angina de pit, precursora segurament de l'infart que ara se l'ha endut.

Vora migdia, la dona i jo hem anat a donar el condol a la família. Hem parlat amb la vídua, la filla —la Núria— el marit d'aquesta, en Baixeras, l'altra filla...tots desfets en plors. No hem estat gaire estona perquè altres amics del difunt feien cua per entrar a la cambra mortuòria. N'hem sortit al mateix temps que un conegut nostre, el senyor Cortiella.

A la Rambla hem trobat alguns amics igualment afectats: Rendé, Mateu, Virgili Sanromà, Alvarés...

Havent dinat he anat al Casino. De la tertúlia habitual hi havia Mateu, Sorribes, Alvarés, Ferrer, l'altre Ferrer més vell, l'Alasà, el periodista, Boxó (el qual acabava d'assabentar-se de la trista notícia). No hem fet res més que parlar del senyor Delclós, ànima i animador, anys i anys, d'aquesta penya. Hem recordat els noms dels qui, en el decurs dels set o vuit anys, l'han precedit en el viatge sense retorn: Grandes Carceller, Guàrdias, Vilà, Valls, Garreta.

A dos quarts de set, hem anat al funeral que ha tingut lloc a l'església de Sant Francesc. Era totalment plena. He vist, entre molts d'altres, Xammar, Menéndez Cuspinera, Virgili Sanromà... Aquest darrer parlava del senyor Delclós amb llàgrimes als ulls: «Vam ser condeixebles a l'escola que regentava el seu propi pare... Només tenia uns mesos més que jo. Ara em toca a mi».

Fora de l'església feia una tarda del tot desagradable. Bufava un llebeig, fresc i traïdor.

Camí de casa, he anat pensant en la vida del bon amic que no veuré més, en coses que m'havia explicat i en d'altres d'oblidades que s'han tornat a fer presents. Episodis de la vida del seu pare (que era de Maçanet de Cabrenys, a l'Alt Empordà) i dels vuit germans que van ser, cinc nois i tres noies. Dels barons ja no en viu cap. (Tres han mort en menys d'un any.) Les noies viuen, dues són monges. Penso en el pare, el també mestre Pau Delclós que va poder donar carrera a tots els nois (dos metges, un advocat, un farmacèutic) mentre n'ensinistrava centenars d'altres, tres o quatre generacions. (Davant la casa, a la plaça de Prim, on jo ara visc, hi ha l'escola

on exercí. Encara en activitat, cada dia veig com els nois entren i surten. A la façana, s'hi pot llegir, en una placa de marbre, l'homenatge de Tarragona al mestre Pau Delclós, un nom amb el qual l'escola és batejada.)

L'Antoni Delclós i Balvey, el vell farmacèutic que avui ens ha deixat, tenia alguna cosa del seu progenitor. Car era també un pedagog perquè obeïa a la dita clàssica: instruïa i delectava. El seu defecte auditiu —que l'obligava a portar un petit audífon rera l'orella— no li va impedir mai la relació humana. Esperit inquiet i dotat d'un talent remarcable, sabia molt bé les coses de la seva professió i una infinitat d'altres, perquè era un lector infatigable i d'una curiositat universal servida per una memòria privilegiada. Cap tema no li venia de nou, fos científic, històric, literari... Havia conegut i tractat tots els tarragonins d'algun mèrit intel·lectual dels darrers seixanta anys. Entre ells, ultra Manuel de Montoliu, destaca el nom de Josep Vives i Miret, erudit barceloní vinculat a Tarragona, autor d'obres importants sobre Santes Creus i de reculls poètics com *Versos de Tarragona* en què hi ha un sonet «El beat sorneguer», que és una bella semblança d'Antoni Delclós amb el relleu d'un dels seus trets de caràcter més significatius.

En el curs d'aquests anys que havien de ser els darrers de la seva vida, les nostres converses han sovintejat ja sia donant tombs per la Rambla (on ell no mancava cap dia de les dotze a les dues, si feia bo) o bé al Casino. I també en dues excursions, la primera a Penyíscola i Morella (dos anys enrere) i la segona, només fa un mes i mig, a Santa Coloma de Queralt, Capellades i la Tossa de Montbui. Com el trobarem a faltar!

Divendres, 13 de juny

Retorn, ahir, d'una excursió col·lectiva, amb un autocar de la «Pullmantur», a Madrid, Andalusia i Llevant. Com que no vaig prendre notes, només n'he retingut imatges i algunes impressions, ja confoses a la memòria i que no vindrien a tomb en aquest quadern. A tall d'anècdota, recordaré una inscripció —amb lletres negres manuscrites— vista a la paret d'una espècie de «xiringuito», en un

revolt de carretera entre Calataiud i Saragossa: «A la quinta punyeta». Escrita literalment així, ens va fer somriure, com quan es retroba un conegut en un lloc inesperat, lluny de casa.

Refaig mentalment l'itinerari:

El dia 3 (dimarts): Barcelona-Madrid.

L'endemà: Madrid-Toledo.

El dimecres: Madrid (Museu del Prado, Palau Reial, Aranjuez).

El dijous: Madrid-Sevilla (dinar a Bailén, dues hores a Còrdoba per veure la Mesquita).

Dia 6, divendres: Tot el dia a Sevilla. Hotel «Resitur», nou, prop del pont de Triana. (Vaig recordar el temps de la República, per la gràcia d'una cançó: «que bonita está Triana / cuando le ponen al puente / banderas republicanas».)

Amb un guia local, vam veure la Catedral —i la Macarena— la Giralda, etc. I de nit, en cotxe de cavalls, el «barrio de Santa Cruz».

Dia 7: De Sevilla a Màlaga i a Torremolinos, per Cadis i Algeras. Dinar a Puerto de Santa María, vora el mar. (¿Com no recordar el penal, no gaire lluny, on van passar dos anys, després dels fets del 6 d'octubre del 1934, el president Companys i els consellers Lluhí i Vallescà i Joan Comorera?)

Dia 8, dissabte: A Granada tot el dia. Generalife, Alhambra, Capella Reial, amb les tombes dels Reis Catòlics. Visita al Sacro Monte (mena d'enganya-forasters).

Dia 9: De Granada a Alacant i Benidorm (més simpàtic que Torremolinos).

Dia 10: De Benidorm a Calp. Excursió en barca a l'entorn del penyal d'Ifach. Nit a València.

Dia 11: València-Tarragona.

Dimecres, 18 de juny

Al Casino, aquesta tarda. Impressió de tristesa. A la saleta, on tantes vegades s'hi va reunir una tertúlia nombrosa, només hi havia els amics Ibarz i Rossell; i no seien un prop de l'altre a la taula que hi ha al mig, sinó separats, un a cada costat del finestral que dona

a la Rambla. Un altre dels habituals, Ferrer, de Constantí, passejava tot sol d'un cap a l'altre de la sala gran gairebé deserta.

—Això no és com abans —he dit adreçant-me als dos que seien.

—En efecte, ha corroborat el senyor Rossell. No tenim president i això es disgrega.

He anat preguntant pels absents: Alvarès, Sorribes, Mateu, Roset, el vell Ferrer...

—El senyor Roset va tenir un accident; el senyor Alvarès potser està malalt...

No tenien ganes de parlar.

Ha entrat l'advocat senyor Moragas, a poc a poc. Ha saludat amb el cap i per fi ha dit:

—He de parlar d'Anton Delclós en una reunió d'ex-alumnes de l'Institut. Només evocacions d'un passat... Només nostàlgia.

El senyor Rossell, que sordeja (té 85 anys) ha preguntat: Què diu Moragas?

I sense esperar resposta, ha evocat el seu temps de soldat a Melilla. Crec que era comandant.

—Una vegada —ha dit— vaig comprar vint ruquets per portar sacs de terra per protegir una trinxera. Aquella nit, un soldat va tenir la pensada de mullar-los els nasos amb pixats d'euga. Quin concert!

Ningú no va riure, tret d'ell. És un home alt i gros, ben galtat, pletòric, que fuma puro.

—Vosté sembla gastar bona salut —li he dit.

—Miri: de mig en amunt, tot va bé; de mig en avall...

Ha fet un signe maliciós i ha tornat a riure.

El senyor Moragas se l'ha mirat amb un cert menyspreu i ha sortit de la mateixa manera que ha entrat.

Jo també he sortit perquè havia convingut d'anar a veure mossèn Batlle, actual director de l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, al qual vaig dir que li mostraria un «Recull de topònims» del terme municipal de Benissanet, per si els considerava publicables. Els ha fullejat una bona estona i ha dit que calia refer el treball, il·lustrar-lo amb dibuixos i fotografies, donar referències

bibliogràfiques, documentar (crec que ha emprat aquest mot) els topònims i altres requisits que no recordo.

Total: que m'he tornat a emportar el «Recull» amb la idea que no tindrè prou temps, ni prou dedicació per a poder donar acompliment als desigs (segurament ben justificats) de mossèn Batlle ⁴.

Dijous, 19 de juny

Carta de Josep M. Poblet en la qual m'explica els darrers esdeveniments polítics caracteritzats per un corrent d'esperança sorgida del que es creu un afebliment del règim, corrent que ha donat lloc a converses —i fins a conferències— en que hi han pres part elements rellevants de l'oposició tals com Jordi Pujol, Josep Pallach, Joan Raventós i fins el comunista Solé i Barberà. Tots quatre van parlar al Col·legi d'Advocats en una sala plena de gom a gom. «Amb gran coratge —diu el meu amic— van demanar una amnistia, obertura democràtica i l'autonomia de Catalunya».

Fa temps que les notícies que corren sobre la salut de Franco no són gaire optimistes.

Poblet m'anuncia també la propera convocatòria d'un Congrés de Cultura Catalana... si les coses van bé.

Dilluns, 21 de juliol

Una bona mesada, ja de ple estiu, en què hem passat molts dies a Vilafortuny, amb les nétes, fent vida com qui diu de platja i sense ganes d'escriure res —tret d'una nota que no té res a veure amb aquest dietari. Vaig traduir-la —en un moment d'una certa activi-

4. Per cert que uns mesos més tard vaig presentar aquell treball —optant al premi «Eduard Brossa»— a la Societat Catalana de geografia. Guanyà el guardó que em fou lliurat per l'eminent Pau Vila. L'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV el publicà l'any 1980.

tat cerebral— d'una versió francesa de la tragèdia *Macbeth* (acte V, escena V) de Shakespeare. Heus ací el resultat (i ja m'excuso):

«I tots els nostres ahirs
han il·luminat, estúpidament,
el camí a la polsosa mort.
Fora, fora, efímera candela!
La vida és tan sols una ombra fugitiva,
un mal actor
que fa el paó i s'agita per l'escena
Però aviat desapareix.
La vida és com un conte
—ple de soroll i fúria—
Contat per un idiota,
que no treu cap a res».

Més o menys és això: una mostra d'un pessimisme absolut, pel que toca a la vida humana, que recorda el realisme pessimista d'algun clàssic de l'anomenat «segle d'or» de la llengua castellana que és, justament, quan la davallada de l'imperi espanyol és gairebé total. Els uneix la contemporaneïtat, mena de pàtria en el temps. Shakespeare i Quevedo (aquell en què pertot on posava els ulls només veia la imatge de la mort) cavalquen entre el XVIè i el XVIIè. Calderón (aquell que va escriure que la vida era un mal somni i que el delictes més gran de l'home era haver nascut) comença a viure el 1600 i mor de més de 80 anys. La contemporaneïtat perdura. Val a dir que de Shakespeare s'ha pogut afirmar amb raó que no fou «solament home d'una època, sinó de totes». Però la seva visió de la vida ens deixa sense un agafador plausible. Almenys, el pessimisme radical de l'*Eclesiastès*, tot i que també proclama la vanitat de tot en aquesta miserable vida terrena, no ens treu l'esperança de l'altra en què al final tot serà redimit.

Dijous, 24 de juliol

Hem restat sols a Benissanet la dona i jo. Sentim, és clar, l'absència de les nétes que ara es troben, amb el seus pares a Mèxic,

de ja fa, exactament deu dies. I avui encara les recordem més perquè som a la vespra de Sant Jaume, la festa major. Com cada any, l'anuncien, a migdia, els petards dels coets i els acords de les sardanes amplificats pels altaveus instal·lats en nombrosos carrers. I com cada any també fa un sol «de Maria Santíssima», com diu Joaquim Ruyra en un dels seus llibres.

En aquests dies de juliol tan lluminosos, hi ha l'ombra d'una injustícia: l'empresonament del periodista Josep M. Huertas Claveria per la publicació d'un article (al diari «Tele/exprés») en què feia al·lusió a unes «cases de cites» regentades per vídues de militars.

He vist una foto del periodista engarjolat i m'ha fet molta pena. Més aviat petit i una mica estrafet, el seu aspecte físic contrasta amb el coratge del qual ha donat prova no solament pel fet en qüestió sinó per la seva vinculació amb els moviments obrer i catalanista. Dirigí la revista «Oriflama» dos o tres anys. Ara tot això li ho faran pagar.

Una altra cosa —aquesta agradosa— d'aquest mes de juliol és d'un dia que vam anar a dinar, la dona i jo, amb Josep M. Poblet i la seva esposa, en un apartament que tenen a Roc-Sant-Gaietà, una urbanització sorgida en poc temps, vora la mar, no gaire lluny del famós arc de Berà. Per cert que tres dies abans li vam enviar un telegrama des de Benissanet avisant que hi aniríem. I vam arribar-hi primer nosaltres que el telegrama.

Tant Poblet (que em va retornar, amb el seu vist-i-plau, l'original del llibre *L'exiliada* que jo li havia fet llegir) com la seva esposa van ser molt gentils. Havent dinat, i després d'una llarga conversa, ens van acompanyar a donar un volt per tot aquell nou i simpàtic poblet, edificat sobre una gran roca amb la mar a banda i banda. I heus ací que mentre preniem un refresc en un bar construït sobre l'aigua mateix, amb una bella vista al davant, d'entre la gentada que hi havia a la platja vam veure que es dreçava l'alta silueta d'un amic del qual acabàvem de parlar: Francesc Adell, de Riba-roja, advocat, vell company de l'Esquerra Republicana de Catalunya, actualment encara exiliat a Mèxic amb la seva família. Anava acompanyat de dues nétes mexicanes (la gran de la mateixa edat que la nostra Ileana). Va ser una d'aquelles casualitats que semblen de som-

ni. Ni ell podia pensar en trobar-nos en aquell lloc ni nosaltres a ell. És una mica més «jove» que jo i bastant més que Poblet el qual ara té 78 anys, però no es veu, ni es creu, vell. Porta escrits una bona trentena de llibres i ara en té quatre o cinc per publicar, entre ells una vasta biografia del president Lluís Companys.

Aquella tarda vam parlar una mica de tot (del passat, del present i fins de les perspectives que ens podia oferir el futur) fins a l'hora de la posta. I és que la nostra història i la de tot el que hem vist, ja comença a ser llarga. L'Adell (que sabia l'adreça de Poblet a Roc-Sant-Gaietà) retornà a Barcelona d'on havia vingut, i la dona i jo vam anar a dormir a Tarragona.

Dilluns, 28 de juliol

Malgrat les protestes dels diaris, el periodista Huertas Claveria ha estat processat. L'article que originà la seva detenció i, ara, el processament, duia aquest títol: «Vida eròtica i subterrànea». Si la censura el deixà passar, per què no processen també els encarregats de la censura?

Hi ha qui creu que el govern s'ha volgut resquitar no solament del que podia haver estat una badada, sinó d'haver permès unes conferències anomenades «Les terceres vies» en les quals van participar alguns opositors al règim tan coneguts com Josep Pallach, Jordi Pujol, Ramon Trias Fargas, Joan Raventós i encara d'altres.

Huertas Claveria formava part d'un «Grup Democràtic de Periodistes». I això també li havien de fer pagar.

Dilluns, 4 d'agost

El pas dels dies confirma que aquest estiu serà un dels més forts d'aquests darrers anys. A Benissanet hem arribat als 34° (a l'ombra, és clar, perquè al sol...). De nit, refresca una mica gràcies a la garbinada. Sort d'això.

Avui pensàvem anar a Rasquera (és la festa major) on tenim parents. Els Bladé hi abunden i el meu besavi, per la banda paterna, era rasquerà. (En el segle XVIII, no gaire lluny d'allí, existia un «Mas

Blader», escrit tal com cal. La pèrdua de la «r» en nombrosos cognoms d'aquest tipus és, a la nostra terra, un cas de castellanització molt freqüent.)

A Rasquera també hi tenim parents Desumvila. Amb tot, no hi anem per mor de la calor.

Rebo una carta de l'amic Antoni Bergós, advocat lleidatà molt conegut, president de la Fundació Vives i Casajoana, que m'envia dos treballs que opten al premi «Paterna Rura» instituït per la pròpia fundació. (Jo ja no recordava que el mateix Bergós em va proposar de formar part del jurat que ha de dictaminar sobre el dit premi i que vaig acceptar.) Els treballs en qüestió porten els següents títols: *Les minves dels cultius i de la població al Priorat* i *Aportació a l'estudi de la medicina a Catalunya* els autors dels quals són, respectivament, Josep Iglésies i Josep Duran. Per l'estudi d'aquest darrer m'assabento que del 1768 al 1827 hi hagué a Benissanet tres metges fills de la vila: Albert Ferrús, Josep Mompou i Antoni Rius. (Ferrús és el segon cognom del meu avi patern).

Dimarts, 12 d'agost

Per fi, carta de Mèxic. Una carta amb tres lletres: del pare i de les filles. L'Artur fa esment d'una carta anterior —que no hem rebuda—. Ileana i Marina, cadascuna al seu torn, parlen de les seves «aventures» amb els cosins i les cosines, una colla. «Són uns desordenats», diuen. Està bé que se n'adonin perquè elles també, fins ara... Déu n'hi dó!

Diumenge, 24 d'agost

Invitats per l'amic Faust Pujols, fill del filòsof, i la seva esposa, el passat dimarts, dia 19, vam anar al Port de la Selva on tenen una torre; una torre i una barca motora. De Tarragona a Figueres, amb el TER, quatre hores de viatge (de les 4 a les 8 de la tarda). A Figueres ens van esperar. Duïen un bon cotxe. I amb aquest cotxe, vam arribar al Port de la Selva.

Dimecres, a migdia, vam anar amb la motora fins al Cap de Creus. Feia bon temps, la mar era plana. Així i tot, aquelles roques són impressionants. Un pensa com deuen espetegar-hi les ones un dia de gran temporal.

Dijous no vam poder barquejar. El cel era cobert. Va llampegar i va ploure fort. Després començà la tramuntana.

Divendres, amb vent i tot, vam anar a Figueres per tal de saludar l'amic Alexandre Deulofeu. El vam trobar a la seva farmàcia. I de totes passades ens va voler portar al Mas que duu el seu nom, a set o vuit quilòmetres de Figueres. (Hi havia la seva esposa, dues filles, néts i nétes.) Ens van obsequiar de tota manera.

Deulofeu té ara 72 anys, però conserva les mateixes inquietuds i aquell tremp que mostrava a l'exili, sobretot quan parlava del seu tema fort: la Matemàtica de la Història.

De retorn al Port de la Selva, no lluny de Vilajuïga, vam veure sobre un turó, el que resta del castell de Quermançó (o Carmencó) un dels mes vells de Catalunya i que volia comprar i resturar, segons que diuen, Salvador Dalí.

La torre dels Pujols és magnífica. Edificada en un pendís de muntanya, de cara a la platja i a la badia, tancada pel cap de Cervera, és difícil d'imaginar un lloc millor.

Ahir, dissabte, ens van acompanyar fins a l'estació de Figueres on vam pujar al tren que ens deixà a Tarragona.

Tres dies que han passat en un girant d'ulls.

Dijous, 28 d'agost

Abans d'ahir, a Barcelona, un consell de guerra va condemnar a dos anys de presó el dissortat periodista Josep Maria Huertas Claveria per la publicació de l'article que ja sabem, que ha estat considerat com una injúria feta no solament a les senyores al·ludides, sinó a l'exèrcit en pes. No han valgut protestes ni manifestacions ni la bona conducta de l'inculpat, sense antecedents penals i considerat bon periodista i home honest. És barceloní, casat i té ara 36 anys. Per fer creure que era un element perillós s'ha intentar involucrar-lo en un afer de terrorisme. Amb una mica més, el condemnen a mort.

Dimarts, 30 de setembre, Benissanet

Tot el mes sense fer una sola escapada a Tarragona. I ara començo a enyorar-la. No solament en els aspectes físics (el cel, la mar, la Rambla, les velles pedres, les postes de sol, l'aire suau que a mi em fa pensar en la felicitat —fugaç com l'aire mateix), sinó també en els morals com les converses amb parents i amics, l'ambient de la llar, amb la sensació d'intimitat que donen els llibres, o, al revés d'invitació al viatge i a l'aventura quan totes les finestres són obertes i es veu la silueta d'un vaixell a la mateixa ratlla de l'horitzó. Però s'esdevé que al poble, per estrany que pugui semblar, la feina no s'acaba mai. I és cert del tot que tant la dona com jo no venim ací, quan comença el bon temps, amb la il·lusió de descansar, potser perquè no estem cansats, sinó inversament amb el desig de fer coses útils i, per tant, necessàries. Quan no són les tasques de l'hortet (regar, sulfatar, pulveritzar els arbres contra el pugó i altres plagues, espampar els parrals perquè el sol acabi de fer madurar els moscatells, treure els grans que es podreixen, fer l'herba —pensant que el millor herbicida és l'aixada—, birbar les maduixeres, escapar els xiprers que puguen massa i un llarg etcètera). D'altra banda, bé cal llegir el diari —cosa que no hi ha manera de defugir— o bé algun llibre de tant en tant, i escriure una mica per a variar, o per ser fidel a la vella dita llatina segons la qual no s'ha de deixar passar cap dia sense escriure almenys una ratlla. (I ja no parlo de les cartes que cal contestar.) De fet, les ratlles que he portat al paper durant els trenta dies del mes que avui s'acaba han estat nombroses. I no solament les que feien falta per acabar el llibre *L'exiliada*, sinó per començar a esborrallar la biografia de l'amic Antoni Terré (el «català excepcional» com dic en el subtítol). Per si no fos prou, vaig enllestint aquests «fulls de dietari» benissanetans, que si jo en sabés tant —d'escriure— com aquells eixerit empordanès Xavier Montsalvatge (pare del compositor del mateix nom) que, a principis de segle, va publicar unes delicioses *Proses del viure a Solius*, recollides en aquest poblet del Baix Empordà, ara jo tindria material, si es pot dir així, per a omplir dos o tres volums —que no tindrien res a veure amb els escrits a Tarragona. Però a qui podrien interessar? Als

meus convilatans potser no gaire, en primer lloc perquè ells de feines agràries n'estan cuits i, després, perquè els detalls de les que jo explico més aviat els considerarien de riure. Una altra cosa seria, penso, si jo tingués l'habitud d'anar als cafès (n'hi ha més d'un), escoltar les converses, reproduir-les, reportar també algun acudit... És clar que aleshores el més segur és que em titllarien de xafarder i fins n'hi hauria que es molestarien. Ells no tenen cap obligació de saber que, tal com ha dit algú, la xafarderia forma part de la cultura (o que en tota cultura hi ha una bona part de xafarderia). Jo ara també recordo que un personatge de les nostres lletres (encara que després va fer figa perquè es va passar al castellà) va escriure un llibre deliciós, *Històries de Les Esparregueres*, on explica el que sent dir a la gent. Amb la circumstància, com ja s'haurà entès, que, en aquest cas, les esparregueres no són del regne vegetal, sinó que es tracta d'unes masies situades al terme d'Olot, en una de les quals va viure el personatge de referència. Aquestes masies ni tan sols es poden considerar una petita població com Benissanet de la qual jo puc dir, modestia a part, que n'he tret força suc en forma de llibres, llibres que de segur jo no hauria escrit mai si no m'hagués hagut d'expatriar l'any 1939 a les acaballes de la guerra incivil. Perquè l'exili, l'allunyament forçós de la terra natal, fa que un s'enyori; i l'enyorança fa veure les coses perdudes més boniques del que realment foren, sobretot si tenen relació amb la vida de la noblesa i la joventut.

Però em cal retornar a les meves notes benissanetanes. Els darrers dies del mes d'agost van celebrar-se, com a cada any, les festes majors de Móra d'Ebre. El pregó de les festes fou encarregat a l'amic Carmel Biarnés, d'Ascó, el qual coneix molt bé tots els problemes que afecten la Ribera d'Ebre. No cal dir que coneix molt bé així mateix la història de la nostra comarca. I el seu pregó constituí, en realitat una magnífica lliçó d'història referida als temps (segles XII i XIII) en què Móra d'Ebre i el seu castell —que havia estat dels àrabs— fou una de les més importants possessions de la famosa baronia d'Entença que lluitava, per assegurar-se certs drets feudals, contra els Templers de Miravet i la poderosa família Montcada que dominava Ascó. Tots havien pres part a la reconquesta de les terres de l'Ebre i es creien tenir raó.

Carmel Biarnés es va complaure en la descripció d'una gesta protagonitzada per la baronesa Na Galbors d'Entença la qual —mentre el seu marit, el gran Berenguer, futur cap d'almogàvers, guerrejava a la ratlla de França— hagué de defensar el seu castell de Móra assetjat pels seus enemics, els Templers i els Montcada. I no es va retre. Tant ella com el batlle del castell, Pere de Sant Martí, es mantingueren fermes. I els altres van haver d'aixecar el setge. Va ser l'any 1289.

Una filla de Na Galbors i Berenguer es deia Saurina la qual va casar-se amb Roger de Llúria, el famós almirall immortalitzat, en gran efígie, a la Rambla Nova de Tarragona. Per cert que el conegut monument és obra d'un escultor fill de Móra d'Ebre: Feliu Ferrer i Galzeran.

A primers de setembre vam rebre la visita agradable de dos amics i ex-companys d'exili a Mèxic: Joan Pujol, benissanetà, i Francesc Adell, de Riba-roja, del qual ja he parlat en aquest dietari.

Un dia d'aquells, trobo els apunts d'una conversa que va tenir lloc a la sènia (gairebé al davant de casa) de Francesc Bladé, cosí meu. Hi havia un fill seu, al qual diuen Paco, que és el que porta la sènia, i l'advocat i també propietari Rafael Papasseit, gran lector —fins i tot dels meus llibres— i no fa estrany trobar-lo pel camí d'alguna de les seves propietats amb un llibre a la mà; un llibre que sol ser d'algun autor antic —Sèneca, Virgili— i mai d'una novel·la. Suposo que de lectors així, en els pobles petits, no se'n troben gaires. Ni ell, ni els altres contertulians, estan gaire contents del temps d'ara. I no parlo —ja s'haurà entès— de meteorologia, sinó de l'ambient que impera a la vila. Segons que diuen, als cafès, per exemple, la gent, si no juga a les cartes, cosa que abunda, parla poc i amb desgana. Però jo crec que sempre ha estat així. La política no interessa (a no ser que augmentin els impostos) i la situació internacional encara menys. I digui el que vulgui la tele —que ha anat perdent credibilitat— i ja no cal dir els diaris —els pocs que arriben amb predominí del que solen comprar els botiguers per fer paperines o embolicar les arengades— també cada dia més cares.

Del temps meteorològic, els pagesos —a partir de mitjans de mes— no poden estar contents de cap manera perquè va començar

a ploure, justament quan no era bo que ploqués: va retardar l'hora de collir els raïms i aquests, que ja no pintaven gaire bé, van acabar podrits en bona part. Mala veremada doncs. A nosaltres se'ns van fer malbé quasi tots els moscatells emparralats.

Ja molt avançat el mes, encara va passar per casa (gairebé a la vespra d'agafar l'avió per tornar a Mèxic) el riba-rogenic Francesc Adell. Volia acomiadar-se. Hem xerrat una bona estona. Ell tenia interès a parlar-me d'un amic comú, el tarragoní Lluís Mestres Capdevila, que fou, com nosaltres de l'Esquerra, i com nosaltres va fer cap a Mèxic. I per bé que era un tipus molt espavilat (sabia tres o quatre llengües i tenia un gran do de gents) a Mèxic fracassà per desmoralització i enyorament. No aconseguí que la seva esposa se li reunís amb una filla que havien tingut. La mare morí i la filla preferí d'anar per les seves. Emmalaltí de la pròstata. L'operaren. El mal continuà i, un dia, excedit va suïcidar-se, penjant-se d'una biga, en un hotel prop de la capital mexicana.

—M'havia dit més d'un cop —em contà l'Adell— que el dia que en tindria prou, sabia com solucionar-ho. Jo no creia que tingués prou pebrots per a eliminar-se. Els va tenir. I de quina manera! Trista història!

L'Adell havia convingut de venir a casa amb un altre tarragoní de llegenda: Salvador Maset del qual també he parlat molt abans d'ara. No es van entendre i Maset va comparèixer l'endemà. Havia dinat al Turú de Móra d'Ebre, i com que no menja gaire, el dinar el va reprendre. I s'hagué de prendre dues o tres pastilles. Qui sap les pastilles que pren Maset! Sempre que ens veiem, generalment a Tarragona, on té uns nebots (ell viu a Barcelona) Maset m'explica tots els «potins» que recull anant de tertúlia en tertúlia. ESCRIU versos i unes «Memòries» on hi aboca, des de fa molts anys, tot el que pensa i tot el que li diuen. Ara té 75 anys. I el vaig trobar desmillorat, no sé si per culpa del dinar o de les pastilles. A les 7 de la tarda l'he acompanyat, amb el cotxe, a l'estació de Móra la Nova on ha pres un tren que el deixarà a Barcelona.

Malgrat tot el que acabo d'explicar, i altres coses que em deixo o no recordo, encara he tingut temps d'escriure tres capítols de *La vida d'Antoni Terré*.

I tots els dies, cap al tard, després d'haver feinejat a l'hortet, la dona i jo hem nedat a la piscina —que ella va fer construir pensant en les nétes i que ara ens fa servei a tots; i a d'altres que no som nosaltres. Les nétes ja fa dies que van tornar de Mèxic i les tenim amb nosaltres. Pot dir-se que fan «vida de piscina».

Per acabar aquesta mena de crònica septembrina, o septembrat, diré que el darrer dissabte del mes, dia 27, hi hagué un tol·le-tol·le internacional suscitat per cinc execucions d'altres tants condemnats a mort sota l'acusació d'haver intervingut en fets de caràcter terrorista. Un d'ells, Paredes Manot, va ser executat a Barcelona. Un altre, Otaegui, a Burgos. I tres —Sánchez Bravo, Baena Alonso i García Sanz— a Hoyo de Manzanares (Madrid).

El mateix dissabte, a Lisboa, fou saquejada i destruïda l'ambaixada espanyola i, l'endemà els consolats franquistes d'Oporto i Evora. A París i a d'altres ciutats franceses hi hagué manifestacions i rebombori. Això mateix ha passat en altres ciutats d'Europa (Frankfort, La Haya, Ankara, Ginebra).

El president de Mèxic, Luis Echevarria, ha demanat la reunió del Consell de Seguretat de l'ONU perquè el govern espanyol sigui expulsat d'aquesta organització. A Mèxic ha estat clausurada l'agència EFE i expulsats els redactors. Ha estat prohibit l'aterratge dels avions d'«Iberia» i l'entrada dels espanyols a Mèxic així com els viatges a Espanya dels mexicans.

Catorze ambaixadors i dos representants consulars d'altres tants països europeus (entre ells França, Alemanya Federal, Itàlia i Anglaterra) han estat cridats a consulta pels respectius governs.

I una petita nota final que no s'ha de considerar del tot al marge dels esdeveniments: aquest matí, a Barcelona, cinc atracadors (tres homes i dues dones) han atacat a trets la parella de policies que vigilaven la pagaduria de la residència «Francisco Franco», als quals han ferit greument i s'han emportat 32 milions de pessetes.

Dimecres, primer d'octubre

Sembla que no escrigui un dietari tarragoní, parlant en sentit estricte, i, efectivament, no ho és, però l'escriuria si fa no fa de la

mateixa manera si en lloc de trobar-me a Benissanet, residís a Tarragona, o a Barcelona, en què la repercussió dels esdeveniments deu haver estat encara molt més forta. El cert és que a tot arreu, el que ocorre a la «pell de brau» comença a semblar premonitori d'una ensorrada propera.

Les execucions del passat dissabte han fet reviure la de Salvador Puig Antich al qual van donar garrot, deu fer cosa d'un any, com és ben sabut, a la Model de Barcelona, acusat de la mort d'un policia. Encara que fos veritat (i podria no ser-ho perquè ja sabem com les gasten) en el record de molta gent, Puig Antich fa figura de boc expiatori, per no dir de màrtir, mentre que la del «senyor» Arias Navarro, president del govern, es perfila com la d'allò que a França en diuen, elegantment, «exécuteur des hautes oeuvres». Mai el geni d'una llengua ha arribat més amunt per a designar la feina més baixa de les feines que es fan i no es desfan. Aquest home més aviat petit i insignificant, amb cara de no haver trencat mai cap plat, ja exercí com a fiscal durant la guerra incivil. El seu full de serveis havia de ser per força «magnífica» ja que després d'haver ocupat els més alts càrrecs, arribà a ministre de la Governació amb el govern Carrero Blanco al qual substituí com a cap de l'executiu. Tot lliga, com va dir aquell. És l'home que amb la seva actitud intransigent, suscità la primera gran vaga de taxistes a Barcelona, l'any passat. És ell mateix també que aconseguí que l'organització catòlica «Justícia i Pau» pugui recollir cinquanta-quatre mil signatures en favor d'una amnistia total dels presos polítics, a l'hora en què esclata l'afer Añoveros, el bisbe de Bilbao, que en una homilia s'erigí en defensor dels drets del poble basc. És quan també, a Barcelona, un capellà coratjós, Lluís Maria Xirinacs, es planta davant la Model, en vaga de fam permanent, per aconseguir l'amnistia dels empresonats sense causa ni justificació. Menys ostensiblement, però no per això sense eficàcia, hom creu sentir, per sota, la remor sorda dels grups polítics que ja fa temps es mouen i s'organitzen i els noms dels quals encara no surten a la superfície com aquelles llavors que esperen un temps propici per irrompre.

Mentrestant, la premsa diària comenta i, naturalment, condemna la campanya internacional «contra nuestro país y nuestro Régimen»

(*La Vanguardia*). I com que avui s'escau el 39è. aniversari de l'exaltació (així ho diuen ells) al cap de l'Estat, ha estat convocada una manifestació «patriótica y de unidad» al lloc habitual: *plaza de Oriente, Madrid*.

Una nota molt més petita reprova l'actitud del president de Mèxic, Luis Echevarría, per la seva actitud davant el Consell de Seguretat de les Nacions Unides, i li atribueix la responsabilitat de la repressió de què fou víctima (amb morts i ferits) una manifestació popular a la «Plaza de las Tres Culturas» de la capital mexicana.

He vist a la tele la concentració d'aquest migdia a Madrid. Entre les pancartes, una sobretot palesava l'enginy i la gràcia madrilena dels redactors. Deia simplement: *Echevarria, hijo de la gran chingada*.

El cap de l'Estat ha pronunciat, amb la seva veu viril i enèrgica, una allocució, més aviat curta, i això és d'agrair, en què, amb una gran originalitat, ha dit que tot allò dolent que passava a Espanya era degut a «una conspiración masónico-comunista». Se li ha oblidat d'incloure-hi el mot «separatista». Es veu que perd la memòria.

Dimarts, 7 d'octubre

Continuem a Benissanet. Fa uns dies admirables, gairebé d'estiu, amb cels clars, nits de celístia que em recorden un vers admirable de Victor Hugo:

«Cette obscure clarté qui tombe des étoiles».

A mi em sembla que vol indicar, exactament, la celístia, que el Fabra defineix així: *claror dels estels*. El tret genial del gran poeta francès ha estat anteposar-hi «obscur». A Barcelona no saben què vol dir celístia, parlo en general, perquè no la veuen mai. De fet, no es veu. I a Tarragona potser tampoc.

El mes d'octubre, en aquesta terra nostra, és un dels més amables de l'any. Enguany, a les terres de l'Ebre no hi ha ni tan sols boires matinals.

Vaig anar el passat diumenge, cap a la mitja tarda, a l'enterrament d'un condeixeble, Agustí de la Florentina, que li deien. (La

Florentina devia ser la mare, un nom que evoca Florència, una de les ciutats més belles del món, amb un paisatge a l'entorn que té semblances amb el de Tarragona mirant a ponent: vallades suaus, conreus, masets, xiprers, alguna olivera i un poblet blanc en algun indret).

Abans d'anar a l'enterrament vaig entrar a la casa d'un altre amic més jove, Robert Cot, que ha passat tres mesos en una clínica de Móra d'Ebre, allitat, per consolidar una fractura (oberta) dels ossos de la cama causada per una «aigrette» una maquineta de fresar i llaurar, amb un motoret, que sembla de juguina. Una equivocació en el moment d'engegar-la va fer que la màquina en lloc d'anar endavant, anès enrere i li enxampà la cama. I això que l'havia engegat moltíssimes vegades. I és que amb qualsevol màquina, un error pot ser fatal.

Robert encara duu la cama enguixada. S'ha fet vell en aquests tres mesos de sofriment. No és la primera vegada que el vaig a veure després del terrible accident.

Encara tenim feina a l'hortet. Ahir vam collir els codonys (de l'únic codonyer que hi ha). Pessats van fer 20 quilos —i no ho sembla. I ahir mateix la dona va fer codonyat, pensant en les nétes, a les quals agrada molt.

Aquesta tarda, a les 4, he anat a l'estació de Móra la Nova a esperar l'amic Josep Maria Poblet i la seva dona que venien amb un tren de Barcelona. Van acceptar una invitació de la meua part perquè vull que vegin, de prop, la vida que fem, el paisatge que ens volta presidit pel pare Ebre del qual són filles aquestes terres.

Dijous, dia 9 d'octubre

Ahir al matí, havent esmorzat, vaig acomboiar Josep M. Poblet i la seva esposa pel camí, que ja en diuen del Riu, que passa entre sènies, que és com dir entre arbres de fruita, fins ran mateix de l'aigua. Tot seguit, els vaig portar a Tivissa (per Móra d'Ebre i Móra la Nova). Són 12 quilòmetres. Tivissa, vila antiga (ja era important per la ceràmica, en temps dels romans) els encisà. No esperaven trobar una població tan ben arranjada, neta i polida, amb tot de flors

als balcons, mosaics amb versos a les cases dels carrers, placetes recollides —amb alguna portalada adovellada— i el bell Mirador de la Baranova, davant la gran església del XVII (que en guarda una del XIV a l'interior, gòtica). El Mirador, obra en bona part de l'escultor Brull, s'acara, a Ponent, a la vall de l'Ebre, a una part del Priorat i a les muntanyes —llunyanes— de la Terra Alta. A la part de llevant, en canvi, té els contraforts de la serra de la Creu i de la Mola de Genessies (726 m) i, cap al nord-est, la serra i mola de Llaberia (912 m). En el seu terme —un dels més grans de Catalunya— cap a la banda del mar, hi ha la cova prehistòrica del Ramat, i al revés, sobre l'Ebre s'alça el poblat ibèric conegut per Castellet de Banyoles, on treballaren Bosch-Gimpera i el doctor Vilaseca, i on fou trobat l'anomenat «tresor de Tivissa» (amb joies úniques ibero-helenistes).

Hi ha restes d'un castell islàmic i de les muralles que van encerclar la vila medieval que va pertanyer a Guillem de Castellvell i després a la baronia d'Entença i el comtat de Prades.

Com no podia ser altrament, Tivissa té fills il·lustres com aquell Josep Alemany i Nebot, farmacèutic i escriptor, o Rafael Domènech i Gallissà, historiador i crític d'art, o bé encara Ramon Jardí i Borràs, físic i matemàtic. Cal esmentar també dos notables estudiosos més propers a nosaltres, Màrius Bru i Lluís Brull, autors d'una obra admirable: *Fulls d'història de la vila de Tivissa i del seu territori antic*.

Amb en Josep M. Poblet vam voler visitar la Casa de Cultura, de renom a la Ribera. I bé que no era oberta en aquella hora (vora migdia), vam trobar la bibliotecària, senyoreta Perelló, que ens acompanyà. La biblioteca és magnífica amb una sala de conferències que faria honor a qualsevol ciutat important. És, en bona part, el resultat de les gestions de la professora tarragonina Dolors Cabré vinculada no solament a Tivissa, sinó amb una altra vila riberenca: Riba-roja.

Els tivissencs són gent acollidora, amants dels llibres i de les flors.

Vam tornar a Benissanet i, havent dinat, vam tenir temps de visitar Miravet, el poble proper, i el seu castell, començat pels àrabs i ampliat pels Templers. Dempeus encara les muralles mestres i dues

torres, domina alhora la població i el riu el qual s'enfonsa, una mica més avall, en l'impressionant Pas de Barrufemes.

Ja de retorn a Benissanet vam entrar en una de les vuit o nou terrisseries miravetanes, d'origen antiquíssim, on manufacturen tota la gamma dels atuells propis d'una activitat tan vella com la humanitat: cantis, gerres, «parres» (tests), cairons, gargoles, pitxells... La dona de Poblet en va comprar un, de quatre brocs, dels que s'omplen d'aigua per sota. N'hi ha també de musicals.

Els meus amics van retornar, contentíssims, a Barcelona.

Diumenge, 19 d'octubre

Un dia d'aquells que fan estimar la natura i la vida. De sol entre clarianes i núvols que semblaven mobles —mòbils— d'un cel d'un blau lluminós. La posta ha estat llarguíssima i daurada.

Un dia de llargues lectures. No solament de la premsa (que permet constatar que els diaris contradiuen sovint les informacions de la televisió), sinó d'una revista de la qual m'ha interessat molt un llarg comentari del filòsof i escriptor José Luis Aranguren (antifranquista d'un temps ençà) sobre dos llibres apareguts no fa gaire, *La sombra del poder*, de Juan F. Marsal, i *Los lenguajes totalitarios*, de Jean Pierre Faye. Ni l'un ni l'altre són favorables als règims dictatorials. I d'ací que els aprofiti el comentarista. Pel que diu, dedueixo que la tesi del primer llibre és molt semblant a la del famós *La trahison des clercs*, de l'assagista Julien Benda per la crítica que fa dels intel·lectuals que traeixen la seva missió consistent no tant sols a mantenir la seva independència i restar al marge del poder polític, sinó que n'han de denunciar les injustícies.

El segon llibre esmentat (traduït del francès) mostra la importància del llenguatge en la política, sobretot en la totalitària, dins al punt que en determina l'acció pel simple fet de precedir-la. Així, al revés del que és habitual pensar, en el cas d'Espanya, el «poema del Cid» que, en principi, no era imaginable que fos susceptible d'influir ideològicament, en realitat, determinà la concepció castellana de la història de l'estat espanyol. El contingut de *Els llenguatges totalitaris* posa també en evidència —segons que diu el comentarista—

que els escriptors reaccionaris alemanys (Ernst Jünger, Spengler, Heidegger i d'altres) van fornir el lèxic (guerra total, Estat total) que després aprofità Hitler.

Aranguren reconeix que hi poden haver intel·lectuals de dreta, sense posar-se incondicionalment a les ordres del poder. En posar-s'hi demostren que han perdut del tot el «sentido del deber moral».

D'aquesta genteta, malauradament, n'hi ha a tot arreu. I a la nostra terra, no ho cal dir. Tenen, fins i tot, un nom específic. El botiflerisme és un mal vell. A França, els noms de Fouché i Talleyrand són famosos perquè es van acomodar a tots els règims (monarquia absoluta, república, imperi, novament monarquia), sempre van ser personatges i de tots el règims van saber desertar a temps. Pel que es veu tenien un sisè sentit. Actualment, no cal anar gaire lluny per trobar exemples de trànsfugues ja efectius. I de potencials, n'hi deu haver un futral. Oloren el perill. I és que el règim decau. La censura deixa publicar coses que sis mesos enrere no hauria deixat passar. L'oposició, per la seva banda, ha perdut la por, s'organitza. Es parla obertament de la constitució de partits polítics (Convergència, Moviment socialista, Assemblea de Catalunya) i fins d'una Coordinadora de partits. Paral·lelament, l'economia de l'Estat —i del país— va de baixa, trontolla. Les reserves d'or i divises minven cada mes. Hi ha un problema greu al Sàhara. I per acabar-ho d'adobar, Franco ha caigut malalt. De primer, van dir que només es tractava d'una grip. Ara ja es parla de càncer. No surt, no se'l veu, no parla. És natural que les rates saltin del vaixell, o s'hi preparin. Saben nedar... i guardar la roba. Segons com vagin les coses, ens les trobarem a la sopa.

A la premsa no sols s'hi troben coses serioses; també n'hi ha de pintoresques o que tenen una significació. Per exemple: l'existència de polls als caps dels alumnes de tres col·legis madrilenys «de alta categoria». No són romanços, són polls.

Divendres, 24 d'octubre

El mes s'escola suaument. Tot i que avui el cel ha estat ennuvolat, la temperatura ha arribat a 22 graus —fora i dintre de casa.

Núvols també a la premsa i a la televisió, preocupades per la qüestió del Sàhara i per la salut del cap de l'Estat. El govern, les «Cortes», el príncep, etc., viuen en estat d'alerta.

Ahir vaig enllestir el penúltim capítol de la biografia d'Antoni Terré. No m'ha costat gaire. El darrer (la malaltia, l'agonia, la mort) l'escriuré amb els ulls entelats.

Dissabte, 25 d'octubre

Un mal moment, aquest matí. Acabat de llevar, com cada matí, per la vidriera que dóna a l'hortet, he donat un cop d'ull. Al costat de la piscina, he vist un ocell que m'ha semblat mort. He sortit. Era una oreneta, no morta, pitjor, ferida al pit, segurament per un balí engegat per algun d'aquests marrecs que surten a «caçar» amb una escopeta d'aire comprimit que ara s'han posat de moda, que es venen lliurement com si fossin joguines i que poden fer molt de mal. Tiren contra tot el que belluga: sargantanes, llagostes, ocells, sense exceptuar les orenetes, «sagetes del cel» com les anomena un gran escriptor, Rovira i Virgili, que només mengen mosques i mosquits, que només fan bé a l'agricultura i que hagin de ser els fills dels pagesos, en molts casos, els que les maten simplement pel goig salvatge de matar, perquè si els pardals i altres ocells encara hi ha gent que se'ls menja, no hi ha ningú que es mengi una oreneta.

He agafat amb molt de compte, amb amor, la pobra oreneta ferida. Tremolava com un petit cor suau. L'entrat a casa. Era impossible de salvar-la. Un moment abans de veure-la per allí mateix on ha caigut devia passejar algun gat. Tots els veïns en tenen. Si hagués estat així, jo ja no l'hauria trobada. Però ara la tenia dintre la mà i no li podia fer res, tret de matar-la, per compassió. No ho he pogut fer. Tenia els ulls oberts i espantats com una persona. A poc a poc, més confiada crec jo, els ha tancat. I ha deixat de tremolar. S'ha mort. Semblarà una ridícula. Però joestic segur que me'n recordaré sempre. Dels seus ulls esglaiats, del contacte suau, del darrer batec. Era joveneta, de les que neixen aquí, filles d'aquí. Cada any per aquest temps, es dóna —i jo el veig— el drama de les orenetes —cinc o sis— que potser perquè són velles i ja no es veuen

amb cor d'acompanyar les altres que formen colles per a emigrar, resten immòbils, arrenclerades als fils del telèfon, fins que el fred les sorprèn i moren solitàriament, silenciosament en el refugi precari d'alguna golfa o pallera abandonada.

És per aquestes petites «misèries» que un, de vegades, té la impressió que la vida és mal feta.

Diumenge, 2 de novembre

Ahir van arribar els nois i les petites. De bon matí, la Cinta i jo, vam anar, com cada any, al cementiri a portar unes flors, d'aquestes que en diuen «octubreres» (són crisantems) de les que tenim cura en un espai de l'hortet.

De tarda, van comparèixer la Montserrat (germana de la Cinta) i els seus d'Amposta. També van anar al fossar.

Encara vam tenir temps de collir les pomes («Bella Roma») que hi havia a les pomeres.

A l'hortet resten les taronges i les mandarines. Els nesprers ja han florit i el cicle recomença.

Fi de temporada al poble.

He fet la foguera habitual, necessària, i com un ritual de comiat.

Demà sortim cap a Tarragona. El bon temps continua. La malaltia del general també.

La televisió ha dit aquest migdia que el príncep Joan Carles ha hagut d'anar, d'urgència, al Sàhara, que es vol independitzar de l'estat espanyol impulsat per un anomenat Front Polisario. El Marroc pretèn anexionar-se el territori que fou ocupat per una expedició espanyola a mitjan segle passat. Tot i que només comprèn una petita part de la façana atlàntica del gran desert, s'hi han trobat importants jaciments de fosfats. D'ací les cobejances que suscita.

Dimarts, 11 de novembre

Des de Tarragona, el passat dissabte vam anar a Barcelona, amb el tren, la dona i jo. Al passeig de Gràcia vam prendre un taxi. En ser a la Diagonal (ja molt prop de casa) vaig mirar el relotge. Eren

les 4, l'hora en què al Cafè Velòdrom del carrer Muntaner (justament passàvem pel davant) s'hi reuneix, cada dissabte, una tertúlia d'amics presidida, per dir-ho així, per Josep M. Poblet. I allí vaig baixar. (La dona seguí amb el taxi fins al carrer Pérez Cabrero.) El Velòdrom és un cafè «vell». Però jo el vaig conèixer «nou» als començaments de la guerra del 1936-1939. No feia gaire que l'havien inaugurat. Aleshores era també restaurant. Feia goig. Ara, quaranta anys després, encara que tot sigui igual (no l'han renovat) més aviat sembla un cafè de poble. Deu ser un dels darrers cafès «vells» de Barcelona i un dels comptats cafès amb quatre billars i tertúlia pròpia la qual té el seu lloc (dues o tres taules) en un entresolat des d'on es domina bona part del local. S'hi puja per una escala de fusta amb doble barana de balustres i encatifada, tot venerable, tal com cal. I s'hi pot xerrar tota la tarda amb la despesa d'una sola consumació —per barba, és clar. Els contertulians d'avui, a més de Poblet, eren Ramon Aramon i Serra, Leandre Amigó, Rovira Artigas, el tarragoní Salvador Maset, un altre que es diu Colet i un parell que no conec. (Oblidava de dir que aquesta tertúlia havia començat al cafè Terminus presidida pel plorat Rafael Tasis.) Quan jo tot just acabava de seure, n'ha arribat un altre que ha resultat ser Jordi Arquer. Ho dic així perquè, de moment, no l'he reconegut. Aquell xicot petit, primet i abrandat (del POUM) que jo vaig tractar a Mèxic en els primers anys de l'exili s'havia transformat en una mena de burgès gras i amb una panxeta feliç. Ell, en canvi, m'ha identificat de seguida.

Després de parlar una bona estona (Poblet com sempre ha marxat a les 5), hem sortit plegats l'Arquer, Maset i jo, ja convinguts per assistir a una conferència que donava un altre contertulià, Joan B. Xuriguera, al *Centre Comarcal Lleidatà*. Anàvem a peu, Muntaner avall. En arribar a Consell de Cent, com que era d'hora, l'Arquer ha proposat de passar a saludar en Joan Ballester, l'editor nacionalista que hi té la llibreria on va esclatar una bomba no fa gaires dies. Destruí l'aparador però no causà víctimes. Un rètol deia que la venda de llibres continuava. Hem trobat el llibreter parlant amb en Català Roca i la seva esposa, filla de Rafael Dalmau, també editor i bon amic, actualment molt malalt. La conversa, força animada (gràcies

a Català Roca que parlava de l'Alguer, un tema que domina), ens ha retingut fins a dos quarts de 8, de manera que quan hem arribat a la sala de conferències del Centre Comarcal Lleidatà, Xuriguera anava a començar el seu parlament. Era qüestió de reivindicar la figura de la mare del comte Jaume d'Urgell (aquella de «Fill, o rei o res!») de la qual una certa historiografia no en parla gaire bé. Una dissertació, la de Xuriguera, que no oblidarem fàcilment. I és que ha dedicat moltes hores a estudiar un tema —la història dels comtes d'Urgell— que li és, com qui diu, familiar.

En definitiva una tarda ben aprofitada. El diumenge vam consagrar el dia a la família, particularment a les nétes, cada dia més eixerides, i que són, com és natural, la nineta dels ulls de l'àvia.

El dilluns vaig anar a l'editorial Pòrtic, per tal de saludar el seu fundador i director Josep Fornas. Hi havia en Poblet que li ha dut les compaginades de la seva *Història bàsica del catalanisme*. A mi, Fornas em publicarà *L'Exiliada* (obra que ja revisa Jordi Pla) i crec que també la biografia d'Antoni Terré, «un català excepcional».

I avui hem retornat a Tarragona amb el «Costa Brava».

Divendres, 14 de novembre

Dies insòlits d'alta temperatura per aquest temps: 21° al menjador. Ni al vespre refresca i, per tant no cal encendre l'estufa ni engegar un sol radiador. Però també dies infames per als pagesos que, si no plou, no podran sembrar. I com passen de pressa! Podria ser un senyal de felicitat, en dir de molts, perquè quan un malalteja, o s'avorreix, els dies semblen —en realitat són— més llargs. És sabut que el temps psicològic no té res a veure amb el temps del rellotge o del calendari. Hi ha una paradoxa en el fet de voler divertir-se «per matar el temps», se sol dir, quan és el temps que fuig —i pitjor si fuig de pressa—, que ens mata a nosaltres. Vivim entre contradiccions.

Ahir vaig anar a la Llibreria de la Rambla per assistir a una xerrada sobre «Modernisme i Noucentisme» a càrrec d'una estudiosa barcelonina de la qual no he retingut el nom (ni trobo la invitació que em van enviar). Anava preparada i va mostrar, amb diapositi-

ves, les obres rellevants de Gaudí, Domènech i Muntaner («Castell dels Tres Dragons»), Puig i Cadafalch, Jujol, Martinell i, entre els escultors Josep Llimona, Enric Clarassó, Miquel Blay... També hi ha una pila de pintors modernistes (Rusiñol, Alexandre de Riquer, Joan Brull, Junyent), d'escriptors (el propi Rusiñol, Maragall, Maseras), de ceramistes, d'orfebres, d'artesans del moble i del disseny. Hi ha intel·lectuals que, com Josep Pijoan, Francesc Pujols i d'altres, cavalquen entre el modernisme i el noucentisme, però l'empremta d'aquest darrer malgrat la influència durant un temps —curt— del seu fundador Eugeni d'Ors, no arribà, ni de bon tros, a tenir la importància del modernisme que a Catalunya marca tota una època, del 1884 en què apareix «L'Avenç», fins a la fi de la revista «Joventut» i l'aparició del «Glossari» (1906). O potser cal arribar a *La ben plantada* (1911). Sense oblidar que el modernisme forma part de la gran onada artística (*Art Nouveau, Modern Style*) europea i també hispano-americana que, en la literatura, dóna la figura gegant de Rubén Darío. I que perdurà en alguns aspectes.

Va ser una conferència que bé es pot qualificar de professoral, sense pedanteria, i amb l'humor d'alguna anècdota divertida. De Pompeu Fabra, per exemple, modernista seriós.

Vaig poder saludar una colla d'amics: Marrugat, l'Alba, Ferrer, Casadevall, Núria Delclós... E. Baixeras. El seu germà l'escriptor, no hi era, o no el vaig saber veure.

Dissabte, 15 de novembre

Com tots els matins que em trobo a Tarragona, considero gairebé de ritual —o com un ritual— anar a veure la mar des del Balcó —o sigui «a tocar ferro», com diuen ací. Avui, la mar, sota el cop del sol —que batia fort— semblava compacta i brunyida. A la platja, les ones no arribaven a trencar-se. Deixaven només un petó silenciós i humit sobre la sorra puntejada d'or. Hi havia gent dintre l'aigua. N'hi havia que nedaven amb una mena d'exaltació. D'altres es limitaven, voluptuosament a fer el mort. (La mort ho hauria de ser una voluptat com «en el feliç món» d'A. Huxley. I jo no dubto que algun dia ho serà. I aleshores es quan donarà goig viure i arribar a vell.)

La platja del Miracle s'ha anat fent llarga i s'estèn un bon tros paral·lela a la via del tren. Quan tot sigui platja sense via, la bellesa del mar de Tarragona augmentarà.

Ni un alè d'aire. Si hagués portat banyador potser jo també hauria entrat a l'aigua.

A casa, el termòmetre del menjador marcava, a les dues, 23 graus. M'he dutxat tan a gust com a l'estiu.

La dona ha telefonat a Barcelona per dir que si demà volen venir, podran banyar-se al mar, la seva delícia.

Per raons de contrast, no de malícia, he pensat en el general Franco. El tenen «entubat» i, volent «salvar-li» la vida (quina vida?) el condemnen a una agonia horrorosa com si es tractés del més dissortat del homes.

Diumenge, 16 de novembre

Els barcelonins no han vingut i han fet santament. El temps ha canviat i avui fa un dia trist i tardoral.

Els dies com ahir i abans d'ahir no podien tenir continuïtat. Fins i tot semblaven immorals, com robats a l'estiu. Perquè la moral implica— com la justícia— donar a cadascú el que sigui seu.

Passo una part del matí llegint «Serra d'Or» d'octubre. Publica el meu comentari a *Retrats paral·lels/1*, de Montserrat Roig. Me'l van demanar, fa un cert temps, i ja em pensava que l'havien rebutjat. Jo mateix no n'estava pas gaire content pel fet de creure que l'autora del llibre merita més i millor del que en dic. Per cert que en aquest mateix número de la revista montserratina hi ha un entrevista fet per Montserrat Roig a Frederic Mompou («Mompou o la vida imprecisa») que he llegit amb goig. L'il·lustre compositor barceloní (amb un segon cognom, Dencausse, porfidiosament francès), a jutjar pel que diu, és un home que només ha viscut —i només viu als seus 82 anys— per la música. És un «místic del so» com el defineix l'entrevistadora a la qual manifesta que «per a ell, ser catalanista, és una manera de ser i prou». Així de contundent, tot afegint que «la política, sigui quina sigui li fa horror», cosa que deu voler dir que en el fons, i en ús d'un perfecte dret, les seves simpaties se'n van cap

a la dreta. En canvi, com a músic sembla un home diguem-ne «avançat» o, almenys, modern. Però aquest és el parer d'un que no hi entén. És també el meu parer que bona part de l'encís de l'entrevista rau en el joc de l'entrevistadora, que en sap un niu —d'entrevistar i d'escriure—. A mi em passa que quan un escriptor —o escriptora— diu coses (imatges, símils, idees) que jo sé, positivament, que jo no arribaré a dir mai, em sento admirat i una mica envejós. Així, per exemple, quan escriu que Mompou «deu haver tingut, des de sempre, un temperament més aviat indefinit, uns trets que es busquen i es perden de nou després de trobar-se, un rostre a mig fer, torbat entre el desencís i els delits fugissers». Compara el músic a una «au llarga i prima», que és, certament, el que sembla. Però com deu ser, de veritat, aquest home que pregunta què és la llibertat i ell mateix respon que la llibertat no pot existir. Que això ho digui un artista, francament... ¿ No creieu ni en la llibertat interior? —se li podria demanar. Quina diferència —i em fa pena de constatar-ho— amb el castellà i ex-falangista Ridruejo (un dels autors de la lletra de *Cara al sol*) que, segons conta Marià Manent en el mateix exemplar de «Serra d'Or», va escriure «que el bien supremo de la vida colectiva es la libertad; es decir que allí donde la libertad se elimina todo empieza a ir mal, aunque parezca que va bien porque todo se envilece».

Però tornant a Mompou, potser ajuda a comprendre'l, en la seva ambigüitat, l'ascendència —i la influència— franceses. Ha viscut molts anys i es declara poc vinculat amb la música catalana i molt a la francesa (Fauré, Debussy, Ravel). I em sembla del tot francès (per allò de *l'esprit*) en aquestes frases: «Surto molt de nit. Tinc amics que no volen sortir de nit, i jo els dic: Mireu, a la meva edat només em deixen sortir de nit». Ho podria haver dit Francesc Pujols.

Dimecres, 19 de novembre

Ha fet dos dies més aviat freds i del tot ventosos, però avui ha tornat a lluir el sol i la calma tardoral.

Anit hi hagué un eclipsi total de lluna, però no es va poder veure perquè el cel estava encapotat.

M'ha vingut a veure Jaume Vilanova, que va ser durant set o vuit anys secretari de Benissanet i que ara exerceix a Capellades, població molt més important. Ell és de Maspujols, un home fidel a la terra i excel·lent professional. Li agraden els llibres i n'hem parlat una estona. Després, l'he acompanyat a casa seva, ací a Tarragona. Viu prop de la Monegal.

Tot seguit he entrat a la Mútua d'Accidents per tal de saludar l'home que la porta, l'amic Recasens Jordà —de la Mútua que li diuen—. (Així no se'l pot confondre amb l'altre Recasens, l'historiador.) Hem fet un recompte dels acudits que ara estan de moda.

Avui tots els diaris informen que el general Franco ha estat sotmès a «hivernació», o sigui que el mantenen a 33 graus de temperatura per reduir al mínim les funcions vitals amb la consegüent reducció de la consciència —i del sofriment, suposo. Deu ser una forma d'eutanàsia.

Dijous, 20 de novembre

Mort de Franco. Quan m'he llevat i he vist les banderes del Banc Vitalici i del col·legi que hi ha davant de casa, a mig pal, m'ho he pensat. Trenta dies de dol oficial. Vacances escolars fins dijous vinent. Dissabte, festa total: el príncep Juan Carlos serà proclamat rei d'Espanya. Diumenge: enterrament de l'home que acaba de morir.

Divendres, 21 de novembre

Ahir vam anar al poble, on ens calia fer uns encàrrecs.

Aquesta tarda hem tornat a Tarragona. El pis, temperat perquè tot el dia ha fet sol.

Després de deixar el cotxe, he anat, Rambla amunt, fins al Balcó. La gent de sempre, la calma de sempre. No he trobat cap amic, cosa rara, amb qui comentar els esdeveniments. Però he vist una posta de sol d'una gran bellesa. Hi havia, prop de mi, un matrimoni francès de mitja edat d'aspecte benestant. I ella ha dit al seu home:

—Regarde quel coucher de soleil; tout à fait magnifique...

Es veia que no havia quedat contenta del qualificatiu i en cercava un altre. Al final, l'ha trobat: «Épatant!».

Ho era, en efecte, d'espantant, la posta, per la diversitat dels colors. Cap artista no els hauria pogut escollir millors ni els hauria pogut combinar més bé, en la successió i la mobilitat, tot just perceptible, del canvi. Quan al cap de Salou, el sol s'ha ajocat, la coloraina ha persistit al cel, però la mar es veia, a l'horitzó, gairebé blanca. I és que al damunt hi havia un ramadet de núvols cotonosos, agrupats, com si tinguessin por de morir; al final s'han mort. La funció era acabada. Els francesos s'han esvaït una mica abans. Jo he continuat mirant el cel. L'espectacle era tot un altre. Els estornells, que enguany em sembla que s'han presentat més aviat que altres anys, van com enfollits, molt alts, formant un gran vol. Cap a ponent s'han format núvols entre els quals passa un raig de llum del sol que il·lumina, un moment, un grup d'estornells que volen sobre la verticalitat de la rambla. aquell raig acaba d'enfollir els ocells banyats de llum quan no s'ho podien esperar. Foscos com són, s'han tornat brillants i fa l'efecte que deuen vibrar. Semblen, també un moment esmaperduts, però de seguida es concerten i es concentren. Ara són milers els que es precipiten sobre els grans plàtans però, com si obeïssin una ordre que només ells capten, no entren als arbres i remunten el vol com penedits d'haver deixat perdre aquell raig de llum que no semblava de posta sinó auroral. I formen aquell gran espiral, en un dibuix perfecte, que els evita de precipitar-se com una massa sòlida sobre un sol plàtan i els facilita la tria de l'ajoc, del dormitori, ordenadament, entre un guirigai de crits de joia que fa fugir els pardals a desgrat del seu dret de primers ocupants. El dret de la força preval ací com a tot arreu, sovint enmig de la indiferència del món.

La mar ara és fosca, però el cel, cap a Salou, té una pinzellada de claror que m'ha fet pensar en un bell vers de Josep Carner:

«El dia encara té una espatlla blanca».

Dissabte, 22 de novembre

Aquest matí, en el banc del passeig de les Fitolaques, de cara al mar i a la punta del Miracle, el banc de la tertúlia habitual, només hi havia Carbó, Campos (del Banc Mercantil), Virgili i un altre que m'ha estat presentat: Centelles Tomàs, professor de botànica (jubilat), autor d'un llibre (ha dit Virgili) exhaustiu sobre el paisatge i la flora del Camp de Tarragona, publicat, ja fa uns anys, per l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. És un home alt i prim, de rostre colrat pel sol i d'aspecte fort i ple de salut, un home agradabilíssim, d'una gran cultura i això no obstant —o potser precisament per això— modest i que escolta més que no pas parla. En la manera de vestir, s'hi veu algun detall pagesívol o d'excursionista.

Faig esment, no per afalagar-lo, sinó per cercar un tema de conversa del seu cognom, Centelles, que si, d'una banda fa pensar en un personatge d'una obra teatral famosa, de l'altra és un llinatge de prestigi a Catalunya. Però el botànic defuig el tema i enfoca la conversa cap a la qüestió que avui és notícia de primera plana a la premsa: l'inici d'un regnat ple d'incògnites i quan encara tot l'aparell de l'Estat resta intacte i, en definitiva, continuaran manant els qui ja fa tants anys que manen.

A casa, a hora de dinar, he trobat el fill, la jove i les nenes. La dona, com feia bon temps, ja suposava que vindrien i havia comprat tot el que cal per fer una bona paella. En aquest plat, com en molts d'altres, l'encerta sempre.

Jo pretenia d'anar a donar un tomb amb les petites però elles s'han estimat més la televisió. No se'n cansen mai.

Jo m'he dedicat a despatxar correspondència.

Diumenge, 23 de novembre

Els nois i la néta gran han marxat a Barcelona després de dinar. La Marina s'ha quedat fins dimecres.

Cap a la mitja tarda, he sortit a tirar les cartes (a Xuriguera, a Maset, a l'amic Ricard Ferrater, de Flix) que vaig escriure ahir i he pujat al Casino. He trobat la tertúlia dividida. En una taula

hi havia Brell, Sorribes i un adventici. En una altra taula «callaven» Ibarz, Alvarès, Moragas. M'he assegut amb els primers que de seguida m'havien fet lloc.

Hi ha d'altres taules ocupades a la sala gran. I crec que gairebé tots els assistents parlen o bé d'un discurs que el nou rei va pronunciar ahir, o de l'enterrament de Franco que han vist avui per la tele. Els diaris que de la cerimònia fúnebre encara no en poden dir res, dediquen els comentaris al discurs d'ahir, tot destacant-se els paràgrafs que consideren més importants: l'elogi de Franco, en primer terme, i també del pare del rei —del qual diuen que va saber infondre al seu successor el compliment del deure... I altres tòpics d'aquest gènere, diguem-ne obligats d'acord amb les circumstàncies... Del discurs del monarca destaquen també les al·lusions a les «particularidades regionales», el panegíric de les forces armades, la necessitat d'impulsar la justícia social, el respecte a la llibertat religiosa, la reivindicació de Gibraltar (sense anomenar-lo), la concòrdia nacional, etc. El mot més pronunciat ha estat «Espanya» (deu cops). I també «Reino» i «Monarquía». Del «Movimiento» se n'ha oblidat completament (la qual cosa li serà retreta). El mot «democràcia» ha brillat per la seva absència. (I vagi una cosa per l'altra.) I al final ha cridat «Viva España!». Res més.

Els «procuradores» han aplaudit cinc vegades. Les ovacions més llargues: la referència a Franco i a la «integridad nacional». Ha estat molt aplaudida també la menció relativa a la «lealtad de las fuerzas armadas». Una frase-clau, pel que es veu, ha estat aplaudida dempeus (almenys per un sector): «Si todos permanecemos unidos, habremos ganado el futuro».

Un diari («Diario de Barcelona») remarca que uns periodistes han demanat l'opinió del senyor Girón, ex-ministre, ex-consejero, ex-secretari sindical (em sembla) sobre el discurs del rei i l'home no ha volgut parlar i s'ha tret brusquement, els periodistes del davant.

Als informadors francesos allò que més els ha «frapat» ha estat la manca de carrosses en sentit de carruatges.

El senyor Josep M. de Areilza, comte de Motrico, ex-ambaixador de Franco, en un article publicat a «La Vanguardia», diu que el país té esperança, però reconeix «que hi ha sectors escèptics, indiferents

i hostils en la classe treballadora, en la massa universitària, en certs nuclis professionals, en les generacions joves, en els intel·lectuals i en l'Església més evolucionada. Caldrà que la monarquia els guanyi».

La qual cosa deu voler significar, si no ho he entès malament, que avui per avui, la monarquia no pot comptar gairebé amb ningú. I en l'aspecte internacional, encara menys: els únics caps d'Estat que han assistit a la cerimònia han estat el rei Hussein de Jordània i el dictador de Xile, general Pinochet. La presència d'aquest darrer és, certament, de mal averany.

Dilluns, 24 de novembre

Ahir vaig veure a la tele l'enterrament de Franco. De vegades, malgrat l'atenció (a fer-ho bé) de l'home de la càmera, es veia una certa confusió en la cerimònia, mescla de cants i un cert desori. Allí estaven tots —com diu el cronista Ramon Pi a «Tele/exprès»— tots els qui haurien volgut que Franco fos immortal. Segons Pi, hi hagué més visques a Pinochet que al rei, un fet que sembla que no pugui ser. Referint-se al discurs reial, remarca el contrast en el detall que no hagués pronunciat el mot «democràcia» i la gran quantitat de demòcrates —inconeeguts fins ara— que floreixen per tot arreu. Però a Madrid encara floreixen més les incògnites. I les preguntes capcioses. Continuarà Arias Navarro presidint el govern? Hi haurà amnistia? Fins a quin punt es tindran en compte les «peculiaridades regionales»? Sobre aquests i altres punts divaguen la tele i els diaris. Generalment, se suposa que hi ha una partida entaulada entre els qui s'afanyen per avançar (vers on?) i els qui voldrien restar immòbils. Qui guanyarà? Una altra incògnita.

Una nota curiosa és que Fidel Castro que ha deixat pelats a tants espanyols, hagi decretat tres dies de dol per la mort de Franco. No és una qüestió sentimental, sinó comercial. I ja és ben sabut des de fa molts anys que el comerç no té entranyes.

«Tele/exprès» remarca que només una cosa, de moment, ha canviat: el to de la veu.

Segons una enquesta Gal·lup (empresa autoritzada que publica «Nuevo Diario»), el 86 per cent dels espanyols són favorables al rei.

Cent mil persones van anar en 5.000 autocars al «Valle de los Caídos» a veure com tapaven la tomba.

Opinions sobre el discurs del rei:

«No es nada claro el camino que tomarà» (Josep Pallach).

«Sus palabras estaban condicionadas» (Antoni de Senillosa).

«El discurso del Rey ante las Cortes tuvo el efecto positivo de no entusiasmarlas» (J. A. González Casanova, catedràtic).

«Hay que tener en cuenta el auditorio que el Rey tenía delante. ¿Qué otro programa podía exponerse sin riesgos?» (Manuel Jiménez de Parga).

«La balanza se ha inclinado hacia el “stablishment”» (Heribert Barrera, President dels Amics de l'Unesco).

«Yo resaltaria la referencia a Europa y la referencia a su padre» (Jordi Trias).

«Ha sido un discurso muy coyuntural... de clara tendencia continuista y conservadora... Mensaje incompleto» (Joaquim Ruiz Jiménez, ex-ministre de Franco).

La premsa estrangera de dreta diu que la nova etapa espanyola és d'apertura moderada, i la d'esquerra creu que tot continuarà igual.

Dimarts, 2 de desembre

Dies distrets. Temps benigne. Escric una mica cada dia i em falta poc per acabar la biografia de Terré. Surto cada migdia i trobo Virgili amb la tertúlia habitual.

Vaig assistir a una reunió convocada a la Cooperativa Obrera per parlar del Congrés de Cultura Catalana que s'està organitzant. Hi havia J. A. Baixeras, l'Olga, Rovira Gómez, Recasens i Comas... Aquest em va dir que em guardava el segon volum de la seva obra *La ciutat de Tarragona*, aparegut no fa gaire. Jo l'esperava perquè vaig devorar el primer volum que he rellegit no sé quantes vegades. He començat a llegir aquest segon volum per l'índex del qual constato que va del segle IV (temps de l'ocupació visigòtica) fins al XVè.

En el curs d'una tarda i d'una nit m'empasso com qui diu d'una glopada (amb el propòsit d'una segona lectura a cop calent) les 403 pàgines del volum. Sorpren el poc que se sap de l'estada a Tar-

ragona dels visigots i dels sarraïns. Talment poc que la història de cinc-cents anys agafa únicament una cinquantena de pàgines. Val a dir que a partir del segle XIè, en què comença a repoblar-se Tarragona, l'obra és, sobretot, una història socio-econòmica, d'acord amb les modernes tendències historiogràfiques, que a Catalunya té el seu màxim representant en Jaume Vicens Vives. Dels fets dels reis, Recasens no en parla gaire. Parla de la manera de ser de la gent, de l'home de la ciutat i de la terra, de la propietat, dels conreus, del sistema municipal, del patriciat, dels artesans, dels gremis... Seguint la pauta marcada per Pierre Vilar i Vicens i Vives, l'historiador tarragoní no diu res que no compti amb una base documental. L'índex bibliogràfic s'emporta cinc pàgines i escaig, atapeïdes, o sigui l'enumeració d'un centenar d'obres que l'autor ha llegit i ha interpretat.

Albert Manent, a «La Vanguardia» del passat dijous, dedicava un assenyat comentari a aquest segon volum de *La ciutat de Tarragona*, tot lamentant que Recasens no compti amb cap ajut per continuar a lloure un treball certament valuós i digne de tots els elogis. «¿Tornaran a passar nou anys —pregunta Manent— per a poder llegir el volum tercer?».

I ara m'agradaria conèixer el que a hores d'ara deu haver escrit l'amic (i amic de Recasens) Josep Virgili i Sanromà sobre el tema que ens ocupa en la seva fabulosa Enciclopèdia Tarragonina. No serà fàcil perquè com que esborra i retoca molt no sol estar content del que escriu de primer raig. És un erudit exigent, púdic i meticulós.

Diumenge, 14 de desembre

Dos dies que plou de llevat. (Si no és de llevat, pot dir-se que a Tarragona no plou mai). Però no fa gens de fred. Sembla una pluja primaveral.

Nou govern des d'ahir, bé que el president sigui el trist senyor Arias Navarro, cada dia més envellit. Sembla que els mesos li siguin anys. Entre els seus ministres, veig la cara de satisfacció i prepotència del senyor Fraga Iribarne (el qual se n'haurà sortit amb la seva, en això de manar, vull dir). Un altre que conec (per haver

llegit articles seus) és el comte de Motrico. De la resta, alguns noms també surten sovint als diaris: Solís («vade retro!»), Martín Villa, fins ara governador de Barcelona, Garrigues... «Un govern franquista», diu una certa premsa.

La meva única i no gaire gran satisfacció (no es pot demanar massa) ha estat veure desaparèixer de la nòmina ministerial (d'altres nòmnes no en parlo) un tal Cabello (no dic Caballo) de Alba que passarà a la història, com a ministre de Finances, per haver tingut la genial pensada d'haver instaurat un impost, o recàrrec, del 15 per cent sobre els interessos, ja prou migrats, que donen els bancs i les caixes d'estalvis als impositors, per esquifides que siguin les imposicions. Crec que és l'únic país del món que fa això. I després encara tindran la barra de fer campanyes a favor de l'estalvi, un estalvi que graven en lloc d'afavorir-lo.

Entre els ministres (i això ho han remarcat tots els diaris de Barcelona) no n'hi ha cap de català —bé que n'hi hagi un, Lozano, que devia néixer a Barcelona un dia de desgràcia. I Catalunya —remarquen també els diaris—, amb un 13 per cent de la població de la pell de brau, satisfà el 20 per cent de tot el que recapta l'Estat.

He anat al Casino, on crec que no havia tornat més des de pocs dies després de la mort del molt enyorat senyor Delclós. La tertúlia que ell presidia es disgrega. Els uns seuen en una taula, d'altres una mica més lluny. N'hi ha de barallats. El senyor Roset va morir. Que reposi en pau.

Potser no hi tornaré més. «A quoi bon?».

Dissabte, 20 de desembre

He acabat la biografia de l'amic Terré. Cal que hi hagi un subtítol, segons que opina Josep Fornas. El més apropiat seria, potser, «Records d'un home d'acció», però semblaria el plagi d'un altre molt conegut i d'autor il·lustre. Podria ser també el que ja vaig apuntar en aquest quadern: «La vida d'un català excepcional». En tot cas, el llibre haurà representat tot un any de dedicació (poca cosa si es té en compte la personalitat del protagonista).

Antoni Terré va morir entre la defunció de Carrero Blanco i la de Franco. ¿Què deuria dir si pogués aixecar un moment el cap? ¿Què diria de l'evolució dels esdeveniments d'un mes ençà? ¿Què diria de tants «demòcrates» que han sorgit com a bolets? ¿I de tants partits polítics (no parlo dels històrics) fins i tot en els rengles dels qui abominaven dels partits? Quaranta anys de predicar que la democràcia havia perdut Espanya i que els partits polítics tenien la culpa de tots els mals; quaranta anys després d'una guerra que es va fer contra la democràcia, contra els partits polítics i, sobretot, contra Catalunya i la seva autonomia, perquè «antes una España roja que rota», i ara resulta que es van equivocar perquè rebrota tot allò que donaven per liquidat. Mig milió de morts, mig milió d'exiliats, mig milió de torturats i empresonats, un país desfet, per equivocació. ¿Què deuria dir Terré, si visqués? ¿Què deurien dir tots els afusellats, tots els sacrificats inútilment, totes les mares, totes les vídues, de les víctimes incomputables?

I ara resulta que la guerra incivil, motejada de «cruzada» en defensa de la «civilización cristiana», va ser la més estúpida i la més inútil de totes les guerres, i que els qui tenien raó no eren qui van provocar-la i, segons que ha estat dit, la van guanyar, sinó els qui la van patir i, segons que ha estat dit, la van perdre. Quaranta anys de mort i sofriment, i ara resulta que hem de tornar a començar.

ANY 1976

Dimarts, 6 de gener

Nadal i Cap d'Any al poble. Amb la llar sempre encesa i flamejant com la nostra esperança —malgrat tot.

L'Artur, l'Elba i les petites van estar quatre dies. La Montserrat i els seus, dos. Va fer sol els dies nadalencs i boira gairebé tots els altres.

Ara els dies són molt curts i de seguida es fa de nit. Ahir va ploure i a l'hortet no es pot fer res. Mentre la dona feineja (ella no para mai), jo llegeixo, o resto pensarós a la vora del foc de la llar del qual trec la cendra cada nit i el torno a armar i l'encenc cada matí, sobretot si no fa sol com avui mateix. El sol, si no hi ha boira, escaldufa tota la casa, entra de ple, des que surt fins que es pón, quan no per una finestra, per una altra. Però avui el cel està ennuvolat i jo, cansat de llegir, resto pensarós mirant les flames, remenant els tions, afegint llenya quan convé. El foc flamejant és divers i em fa pensar en la mar «*toujours recommencée*». penso també que de l'any que acaba de morir la història política parlarà d'una certa agitació més o menys críptica que ja ve de lluny (potser del temps en què el notable escriptor i gran català nacional Josep Pous i Pagès, al seu retorn de l'exili l'any 1944 va fer l'intent d'agrupar els patriotes dispersos en un *Consell Nacional de la Democràcia Catalana*. Malauradament, Pous i Pagès no va poder fer gaire cosa i morí el 1954. Amb tot aconseguí una certa consolidació dels elements d'Esquerra Republicana de Catalunya a l'entorn d'Heribert Barrera, dels socialistes de l'anome-

nat «Reagrupament» que impulsava Josep Pallach. No sé fins a quin punt el seu exemple influí, més tard, en els seguidors de Jordi Pujol que formaren Convergència Democràtica de Catalunya constituïda l'any passat. També el Front Nacional de Catalunya i el PSUC (predominant en l'anomenada Assemblea de Catalunya) s'han mogut i actuat coratjosament i amb perill.

He de reconèixer que, a Tarragona, totes les notícies que tenien relació amb l'oposició al franquisme arribaven veladament i d'orella a orella, un procediment que sempre crea confusions.

D'un temps ençà, molts han llençat la sordina i avui ningú no té empatx a formular crítiques. És gairebé general el fet de creure que el règim sorgit de la revolta militar, ja completament desgastat i corromput, no podrà sobreviure a la desaparició del dictador.

Per la finestra de menjador veig que torna a ploure. La pluja, suau i persistent, vindrà bé per a plantar els ametllers (que tenim emparaulats) a la finca «Fornos».

Recordo que el passat diumenge van venir a donar-me les gràcies per haver enllestit la biografia de l'amic Terré, els seus dos fills Antoni i Àngels, el marit d'aquesta, Manyà, que és de Gandesa, amb els seus fills, noi i noia. Em van retornar l'original del llibre que els vaig deixar per si calia rectificar alguna cosa. Cap objecció, tret d'un esmena sol·licitada per la néta gran de Terré de la qual jo dic que «vol ser professora de català» i ella vol que digui «especialitzada en lingüística catalana». Hi ha un matís.

Ahir vaig anar a veure l'amic Robert Cot, ja convalescent de l'accident (amb la maquineta de fressar) que li hauria pogut ser fatal.

Dos dies he vist i he parlat amb el meu cosí Francesc Bladé. Una vegada anava acompanyat de Rafel Papasseit.

Demà tornem a Tarragona.

Diumenge, 11 de gener

Bon temps a Tarragona. Cada matí he fet acte de presència a la tertúlia del banc del passeig de les Fitolaques, amb els amics habituals. Em diuen que a Madrid s'ha presentat un nou Consell de Forces Polítiques de Catalunya.

A casa vaig trobar que l'amic Joan Baptista Xuriguera m'havia enviat, a tall de gentil present nadalenc, diverses obres seves amb cordials dedicatòries. Són les següents: *La vida d'en Joan Ventura*, novel·la (tres volums); *Indíbil i Mandoni*, poema èpic; *El cor vermell*, poesies; *Balada d'amor*, poema; *Margarit*, novel·la; *Don Joan*, obra teatral; *Evocació de Lleida*, història; *Diccionari de poemes*; un assaig biogràfic del pedagog lleidatà Frederic Godàs, i una solfa *Lleida* (lletra seva i música de J. M. Brotons). Per si no fos prou, dintre el mateix paquet trobo dos llibres de poemes de Jaume Agelet i Garriga: *Hort vell* i *Fonts de lluna*.

Tot ho llegiré amb goig, leri leri. I això ho dic al meu bon amic del qual tinc altres llibres que també ha tingut la gentilesa de dedicar-me.

Per cert que avui he acabat de llegir la novel·la *Només ésser* del també bon amic Menéndez Cuspinera. Aquesta novel·la quedà finalista del premi sant Jordi l'any 1960. No hi ha manera d'adquirir-la perquè no la tenen a les llibreries. I és l'autor mateix que me l'ha deixada. És un estudi de caràcters, escrita en to menor, en un català perfecte, amb l'art del matís i de la insinuació. D'altra banda, i com qui no hi toca, planteja dos grans problemes filosòfics: Té algun sentit la vida? Hi ha determinisme o és l'atzar que ho mou tot? La novel·la tanca encara una crítica a les mares dominants que —per excés d'amor, sovint i sense adonar-se'n— tendeixen a anular la voluntat dels fills.

Heus ací dues o tres frases característiques de la manera d'escriure —i de pensar— de Menéndez Cuspinera:

«La gent, en voler-se explicar els altres, els atribueixen la pròpia naturalesa».

«Era una de les poques minyones que havien servit tota la vida a la mateixa casa i encara no havia arribat a manar-hi».

«Ja estava bé que tothom es morís quan li arribava l'hora» (reflexió d'una filla pensant en la seva mare, una d'aquelles mares que no consideren plausible cap altra voluntat que la seva).

En aquest dietari he parlat moltes vegades i sempre amb admiració de l'amic Miquel Menéndez Cuspinera. Bé que no sigui fill de Tarragona, fa molts anys que hi viu, es considera tarragoní i molts

el tenen per tal. Notable escriptor, políglot i gramàtic, va ser professor de català quan no n'hi havia, i tothom el considera un dels intel·lectuals tarragonins de més prestigi. Pertany a la Societat Arqueològica i a l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Ara ja se'n deu anar cap als setanta-cinc anys. Amb el cabell tot blanc i alt com és, té una figura pròcer. És casat i té dos fills, noi i noia.

El senyor Menéndez, un temps alt càrrec de l'Institut Nacional de Previsió i ara jubilat, no ho caldria dir, no és solament una figura popular en els cercles intel·lectuals i a les celebracions culturals (en moltes conferències ell és l'encarregat de presentar l'orador), sinó al mercat central i a les botigues de la vora on se'l veu amb un cistell al braç. Va cada matí de compres per ajudar la seva esposa que pateix dels peus i no pot sortir gaire de casa.

Dilluns, 12 de gener

La setmana passada vaig comprar «Destino» on Josep Pla ha deixat d'escriure perquè (segons que em va dir Virgili) no li van voler publicar un article (com seria!) i ell es va enfadar.

«Destino» ha reduït el format, que ara no arriba a «tabloide». Actualment, continua el tomb iniciat ja fa temps en el sentit de pretendre haver servit de pont entre la Catalunya del passat (a base de recordar noms il·lustres: Torras i Bages, Mañé i Flaquer, Verdguer, Rusiñol, etc.) i la que s'albira a l'esdevenidor, després del desastre franco-falangista, en què no hi ha cap més sortida que la democràcia. Néstor Luján, sobretot, home de gran cultura, sap que la llei del pèndol és una realitat més o menys subreptícia. En aquest moment en què el reaccionarisme de Josep Pla ha deixat de projectar la seva ombra sobre «Destino», el doctrinari més destacat em sembla ser el mallorquí Josep Melià que escriu articles llargs sobre l'actualitat política sota un epígraf significatiu i d'una ambigüitat que no enganya ningú: «El irreal Madrid». Un article seu, que acabo de llegir, porta aquest títol: «Los silencios de Arias». I és que aquest franquista cent per cent és ara com una anguila muda i esmunyidissa. No té res a dir ni sap què dir. Deu pensar que la qüestió és

deixar passar el temps, que el sol pas del temps, sovint, arranja els problemes. Segons Melià, l'únic ministre que té un programa de govern o, almenys alguna idea definida pel que toca al futur és Fraga Iribarne per bé que també juga a l'estira-i-arronsa.

L'articulista comenta també un discurs del ministre de Finances, un arribista (un «parvenu» diuen a França) que es diu Villar Mir, que culpa a la política de salaris de la mala situació econòmica el país en un discurs que tanca una crítica a l'actuació dels governs anteriors i, per tant al propi Arias Navarro que, per estrany que sembli, aplaudí aquell discurs.

El «Destino» de la setmana passada no pot parlar encara del gran esdeveniment d'aquests darrers dies: la vaga general dels obrers i empleats del metro de Madrid que han tingut aquesta població en situació crítica; una vaga tan unànime i tan ben organitzada que el govern ni tan sols ha intentat capolar-la. El personal del metro demanava una participació en els guanys de l'empresa derivats d'un augment en el preu del bitllet —una participació que se'ls havia promès.

El govern o, més concretament, Fraga ha reaccionat a l'anglesa o sigui amb diàleg i no amb repressió. I així (amb la promesa de negociacions raonables i sense represàlies) el servei del metro va reprendre ahir. En un principi, la vaga fou declarada il·legal, però aquesta declaració no va fer cap efecte.

L'hivern continua amb benignitat. A Tarragona pot considerar-se normal. Avui ha fet un dia en què un mirava el cel com si hagués de veure volar alguna oreneta. I és que a migdia el sol tenia esclat i escalfor d'estiu. Al balcó he trobat Virgili i Gabriel Xammar. Aquest diu que fa la «navette» entre el seu Mas i Tarragona. Hem parlat de la situació que sembla justificar un relatiu optimisme. El president Tarradellas ha fet unes declaracions a un redactor de «El Correo Catalán» que es poden considerar esperançades. De Tarradellas se'n parla molt, ara.

Divendres, 23 de gener

El discurs ahir, a les Corts, del cap del govern Arias Navarro, ha fet l'efecte d'una dutxa freda.

Després de les vagues d'aquests darrers temps, la temperatura política havia pujat molt, els diaris parlaven com si no hi hagués censura i tot feia creure que havia començat una transició. El discurs d'Arias Navarro, de to autoritari (això no es perd de seguida) i ple de reticències («si, però no...») no havia complagut a ningú. Perquè no era prou autoritari per tranquil·litzar els «procuradores» que tot ho devien al franquisme, ni semblava correspondre en res a les esperances de democratització d'un temps enrere. Tot era vague i confús. El senyor Gil Robles ha qualificat el discurs de regressiu i ja no cal dir la premsa de l'oposició. A l'estranger, només els periòdics de dreta s'han mostrat satisfets. I el senyor Kissinger, al qual li cap l'honor d'haver qualificat el discurs d'«estupend», el més satisfet de tots. Vol dir que fins i tot un diplomàtic que es creu més llest que Maquiavel, pot caure en la niciesa.

Josep M. Poblet m'envia una fotocòpia d'un «Col·loqui a Saint-Martin-le-Beau» (o sigui de Poblet amb Josep Tarradellas) publicat a «Mundo Diario» del dia 11 dels corrents. En substància, el president de la Generalitat li va dir que la reconeixença de l'Estatut (que és com dir les institucions catalanes) per part dels grups polítics del nostre país és un bon senyal que referma la nostra esperança de cara a un proper esdevenidor. Pel que toca a un seu possible retorn a Barcelona, tot depèn de les circumstàncies. Ell pensa fer-ho, vol fer-ho amb dignitat, «sense presses, però també sense demores».

Tot just jo acabava de llegir el treball de Poblet, m'arriba el text d'unes altres declaracions que l'Honorable va fer al periodista francès André Peyre (publicades al diari «La Republique du Centre» d'Orleans) al qual Tarradellas va dir que «si tornava a Catalunya ho faria com a president de la Generalitat».

El periodista fa un gran elogi de l'entrevistat del qual explica la història i la significació, d'abans i d'ara. «Aquest septuagenari — escriu — impressiona per la seva alta talla, la seva vitalitat sorprenent i la irradiació moral que se'n desprèn. És un d'aquests personatges als quals la natura ha dotat de les qualitats més apropiades per a encarnar el destí d'un poble. I, d'antuvi, d'una simplicitat transparent. És això, de segur, que li ha permès de travessar la llarga prova de l'exili dintre l'assenyada discreció que ell s'ha imposat».

Dimarts, 27 de gener

Ahir al vespre, després d'haver mirat una estona la televisió, em va sorprendre que, segons com movia els ulls, veia com un llampec a l'angle extern de l'ull esquerre. Vaig pensar que potser dormint aquell guspireig desapareixeria. No ha estat així i aquest matí he anat a consultar el doctor Amigó. M'ha trobat —ha dit— la retina feble, poc oxigenada, conseqüència d'una certa arterioesclerosi gens insòlita a la meva edat. I m'ha receptat dos medicaments, tot recomanant-me d'evitar els moviments bruscos del cap, els sotrats, etc.

No m'ha privat de llegir ni d'escriure (sense abusar-ne, però).

Aquest vespre, a les vuit, he anat a la Llibreria de la Rambla on hi havia un col·loqui amb l'escriptor soviètic Konstantin Simonov el qual signava també dos llibres seus, *La batalla de Moscou* i un altre, d'Edicions Destino.

L'escriptor anava acompanyat d'una filla seva, ja una mica gran, que li feia d'intèrpret. (Ha dit que havia après castellà en previsió d'aquesta «tournée» que ara porten a terme).

Abans del col·loqui, he llegit un entreviu (exposat a la llibreria) que va fer-li un periodista de «El Correo Catalán». Aquest text mostra que l'escriptor soviètic només respon les preguntes que li semblen oportunes. Altrament, les escamoteja. Ell de política no en sap res —diu—, ell és un escriptor. En parlar-li el periodista de Soljenitzin (no recordo ara com s'escriu), Simonov el titlla de reaccionari. I punt.

La sala de conferències (que ho és també d'exposicions de la llibreria, on encara hi ha els quadres de «poesia visual» d'una exposició inaugurada fa uns dies) s'omple de tot. Hi ha gent dempeus fins i tot al vestíbul.

Simonov és un home prim i alt, de cara petita i amb un rictus entre desconfiat i resignat, com qui pensa «estem al ball i hem de ballar». Representa uns 65 anys, té el cabell tot blanc i fuma en pipa. Això acaba de fer-lo semblar un intel·lectual ... francès. Parla a mitja veu, sense declamar i ja d'entrada adverteix: «De política, res de res».

La traducció del que diu, quan respon a una pregunta, no sabem com deu ser, ja que de vegades sembla que les respostes corresponen a les preguntes i d'altres no.

Els preguntaires només han estat quatre: Baixeras (que ha obert l'acte i ha presentat breument l'escriptor soviètic), Gabriel Xammar, una noia estudiant que no sé com es diu i un servidor.

L'escriptor tarragoní ha fet dues o tres preguntes més aviat de caire professional (tiratge de les edicions, com s'ho fan els escriptors per donar-se a conèixer, etc.).

La pregunta de Xammar té relació amb l'actuació a Catalunya, durant la guerra, del que fou cònsol general de la URSS a Barcelona, Antonov Obsejenko, i del que li va esdevenir després (hom sap que fou afusellat).

És una d'aquelles preguntes «tabús» i el soviètic respon «carrément» que no en sap res.

La noia estudiant s'interessa per l'afer «Soljenitzin», i la resposta és que no cal fer-ne cas «perquè és un de tants que treballen a sou del capitalisme i dels Estats-Units».

Per la meua part, he parlat de l'estada a Barcelona, durant la «nostra» guerra de l'escriptor rus Ylia Erenburg, gran propagandista del comunisme i, això no obstant, «va caure en desgràcia» i, un cop retornat a la Unió Soviètica, va fer la mateixa fi que Antonov Obsejenko. Simonov contesta, per banda, fent l'elogi d'Erenburg en tant que escriptor. En canvi, no sap «si va caure en desgràcia» ni si li va passar alguna cosa quan retornà a Moscou. Només sap que els seus llibres es troben a totes les llibreries russes.

—¿No serà —insisteixo— que fou «castigat» per haver estat molt amic d'Obsejenko?

—No ho sé —diu Simonov.

Li pregunto encara perquè qualifica Soljenitzin de reaccionari i com és possible que després de seixanta anys de dictadura del proletariat, encara hi hagi reaccionaris al seu país.

Respon que l'autor d'*Arxipièlag Gulac* és reaccionari perquè enyorra el temps del zarisme. I que de reaccionaris, o sigui de gent que voldrien tornar al passat sempre n'hi ha hagut i n'hi haurà.

«C'est tout». I tot ha estat correcte i més aviat fred. Crec que molts auditors han sortit decebuts perquè es devien imaginar una altra cosa.

Diumenge, 1 de febrer

El Telenotícies del vespre informa de la manifestació multitudinària que ha tingut lloc a Barcelona. Les pancartes i els crits dels manifestants demanaven «Llibertat, Amnistia i Estatut d'Autonomia».

Dilluns, 2 de febrer

Preocupat pels meus ulls, aquests darrers dies, he llegit poc i he escrit menys. Les medicines (preventives crec, vitamines A i E i «Vincane» extret de la vincapervinca) no deuen ser d'efecte immediat i, si ho són, no me n'adono. El «Vincane» me l'ha portat el meu fill dels laboratoris «Prem», vinculats amb els «Frumtost», on ell treballa.

Em distrec donant tombs (ja de bon matí, perquè si resto a casa he de llegir). Dic «donant tombs», però els meus itineraris solen ser els habituals: de la plaça de Prim, per Apodaca, fins a l'estació; d'ací continuo andana avall i quan aquesta s'acaba, travesso les vies i enfilo el camí que ha de ser passeig marítim fins a l'amfiteatre i la platja del Miracle.

De vegades per variar, abans d'arribar a l'estació pròpiament dita, ataco el camí paral·lel a la via, de vegades entre pins, al peu de la pedrera vertical que diríem que aguanta la Rambla. També d'aquesta manera faig cap a l'amfiteatre i a la platja. De vegades m'arribo a la punta del Miracle on hi ha el banc excavat a la roca (que jo en dic «dels romans») i l'edifici que havia de ser restaurant i es va degradant a poc a poc. Retorno a la platja i pel talús que dóna a la via, passo per davant la Normal i hala! escales amunt fins al Balcó on al banc de sempre (o a un altre de la vora si hi toca més el sol) trobo la tertúlia matinal. (Més endavant quan esclata la primavera i fa aquells dies sense vent i tot verdeja, vaig a cercar la catedral, el passeig arqueològic i la perspectiva florentina d'un paisatge

amb ametllers florits, xiprers solemnes i masets blancs on no em faria res de viure-hi cent anys. I com ja he dit, més d'un cop, què són cent anys a Tarragona? Però aquest itinerari és llarg i cal que tingui moltes ganes de caminar.)

Avui a la tertúlia del matí només hi havia Virgili i Carbó. (Carbó, que ara té 75 anys, sap moltes coses del passat i les explica amb gràcia, però no sembla tenir cap interès per l'actualitat. És un home gros i feixuc que no podria caminar sense bastó, és a dir sense gaïta). Generalment, a dos quarts de dues, l'acompanyem fins a un cafè que hi ha sota l'oficina del «Nàstic». Carbó sol trobar-hi un amic que es diu Montemayor, ex-empleat de correus, al qual Carbó anomena «Matasellos». Discuteixen, però no es barallen mai. Com que són diferents en tot, potser es complementen. Montemayor es alt, llestat, seriós i encara conserva tot l'esperit del funcionari que fou, del tot negat per a la ironia, al revés de Carbó que té ànima d'artista (fou un excel·lent dibuixant) i d'anecdòleg.

Quan els deixem, Virgili em mostra un retall del «Diario Español» (hi ha pocs dies que no retalli alguna cosa aprofitable). És un article del professor Sánchez Real a propòsit del volum segon de *La ciutat de Tarragona* de Recasens i Comes. És un comentari que tanca un gran elogi (Sánchez Real també és historiador) i un plany. El professor no comprèn perquè una obra, que és una síntesi admirable d'una colla de segles dels quals pocs tarragonins en saben alguna cosa, no hagi desvetllat més interès. Per què? I no troba una resposta plausible. ¿És la llum, l'aire, la blavor de la mar, l'or de les velles pedres, que dilueix l'esperit, pel fet que ja s'hi troba immers, i no sent la necessitat d'interessar-s'hi? És possible. La natura ha estat massa generosa amb els tarragonins i el professor Sánchez Real escriu el seu article per a esperonar-los. I de segur que molts no s'hi mostraran insensibles.

Dilluns, 9 de febrer

Ahir es va repetir a Barcelona, la manifestació del diumenge passat, però corregida i augmentada, si es pot dir així. Les consignes —i els clams— van augmentar també d'intensitat. La tele no gosa

parlar de xifres, però els diaris parlen de desenes de milers de manifestants. Entre ells no hi mancaven les dones, algunes amb infants. Vol dir que la manca de por era evident. L'ordre va imperar i les forces de l'ordre no van intervenir per a res.

Dimarts, 10 de febrer

He anat aquest vespre a la Llibreria de la Rambla per assistir a una conferència-col·loqui de Teresa Pàmies. Quan he entrat al local l'escriptora balaguerina parlava amb la senyora Delclós i la seva filla (que ara regenta la farmàcia que li deixà el pare). Duia al cap una mena de capellina de punt, l'escriptora. És petita i vivaç, un argent-viu, deien abans —i ara potser encara es diu, perquè és una expressió gràfica difícil de superar. Parla amb fonètica lleidatana, vocalitza bé i es fa escoltar. La saleta de conferències i el propi vestíbul han acabat per omplir-se totalment. La Pàmies explica que era una nena quan acompanyà el seu pare a l'exili i les dificultats que ha tingut per aprendre a escriure el català normatiu. Parla dels llibres que ha publicat fins ara. N'explica la gènesi i la motivació: deixar un testimoniatge. Haver obtingut el premi Josep Pla amb *Testament a Praga* li fou una sorpresa encoratjadora. Parla del seu pare, de la seva evolució política i de com ella en fou influïda. Diu que una obra llegida de jove, *La mare*, de Gorki, va impressionar-la molt i també ha influït en la concepció que té de la vida i la política. Es refereix a les crítiques que li han estat fetes (de totes bandes) i les agraeix perquè de tot es pot treure una lliçó. (D'altra banda, de fet, li han fet vendre llibres.) Parla del seu marxisme, que ella no voldria que fos sectari. D'ací que hi hagi coses que no li semblen bé del comunisme. Es fa simpàtica justament perquè no dogmatitza, perquè s'expressa molt simplement i té l'art de trobar el mot just.

Vora les 9, abans del col·loqui, sento haver-me'n d'anar per imperatius familiars. (Tenim el fill i la jove a sopar i han de retornar a Barcelona.)

Dissabte, 14 de febrer

Temps primaveral, però de veritat. Tots els ametllers dels voltants de Tarragona ja són esplèndidament florits. Qualsevol dia arribarà la primera oreneta. (Si el temps no canvia, és clar, perquè la primavera és voluble, molt «pussa» com em va dir el senyor Delclós perquè no me'n fiés.)

Ahir, al vespre, novament a la Llibreria de la Rambla en què hi havia una altra conferència-col·loqui, aquest cop a càrrec de Pelai Pagès amb motiu de la publicació del seu llibre *Andreu Nin, su evolució política*. M'empipava una mica aquest títol en castellà i abans d'entrar a la saleta vaig fullejar el llibre. Aleshores vaig veure que es tractava d'una tesi universitària. L'autor, en efecte, pel seu rostre, pel seu vestit i per una certa timidesa encara sembla un estudiant (dels que van a classe).

Saludo Gabriel Xammar el qual, de bones a primeres em pregunta si conec el segon cognom d'Andreu Nin.

—No, però vaig a mirar-ho.

Torno a fullejar el llibre de Pagès i trobo el cognom recercat: Pérez.

El conferenciant esbosa la vida del vendrellenc i detalla, en efecte, com evolucionà políticament. No es pot dir que fos conseqüent.

Potser per no molestar algun possible comunista que es podria trobar entre els auditors, Pelai Pagès no s'entreté gaire en les circumstàncies que van determinar la mort d'Andreu Nin a mans, segons és creença general, dels comunistes.

Pelai Pagès és, pel que es veu més discret, o menys agosarat que de segur ho fora, en el cas de què parlem, el seu homònim més conegut com Víctor Alba, «ninista» aferrissat i autor també d'un llibre sobre la vida, les idees i la desaparició de l'autor d'*Els moviments d'emancipació nacional* i altres obres remarcables en defensa de la causa obrera.

A l'hora del col·loqui, un dels oients preguntà en castellà, que hi ha del cert en la versió segons la qual el POUM (i Andreu Nin) foren agents de Franco.

Pelai Pagès diu que ell no en creu absolutament res.

—I acabada la guerra (insisteix l'altre), no hi hagué elements del POUM que van fer costat al franquisme?

—És possible, de la mateixa manera que, de grat o per la força de les coses, hi hagué comunistes, socialistes i republicans que es acomodaran amb els vencedors.

Xammar, i jo també li fem altres preguntes. I, entre elles, aquesta: ¿Hi ha una reviviscència del trotskisme a Catalunya?

Pagès respon que, en qüestió d'idees, tot el que va tenir vida i una raó de ser, perdura, o reviu, poc o molt.

Un altre auditor pregunta què era el que pensava en substància, Andreu Nin sobre el problema català.

—El que ja postulava en el seu llibre sobre els moviments nacionalistes: l'autodeterminació.

A dos quarts de deu, el col·loqui continua. I la meua dona, que ja en té prou, em toca i em mira. Sortim discretament. D'altres han sortit abans.

Es veu que a Tarragona no hi ha gaires trotskistes, perquè el públic era escàs. Segons que ha dit Pelai Pagès, Andreu Nin no era tampoc un trotskista tan convençut com ha estat dit, potser pel fet que la passió no li feia perdre el coneixement. (Al revés de l'opinió que en va formular l'altre dia Simonov, que el va deixar bo per als gossos. I és que tots els sectaris creuen que no ho són.)

En sortir de la llibreria, Marrugat em crida i em dóna l'obra de Teresa Pàmies *Quan erem capitans*, que vaig adquirir la nit que va donar la conferència.

—M'agradaria que em signès el llibre, encara que no em deu conèixer —vaig dir a Marrugat.

—Si que us coneix, si.

I avui, Marrugat, en donar-me *Quan erem capitans*, em mostra la dedicatòria en la qual Teresa Pàmies lamenta no haver-me vist en el moment de signar el llibre.

Dilluns, 16 de febrer

Abans d'ahir vaig rebre una carta amb segell d'urgència i sense menció del remitent. Era una invitació per assistir, ahir, a un acte

polític que sota l'enunciat de «Les llibertats catalanes», s'havia de celebrar, a les 12 del migdia, a la cooperativa «Els Pagesos» de Lleida, a càrrec de Joan Culleré, Joan R. Colomines i Joan Cornudella, tres Joans i tots tres del Front Nacional de Catalunya.

Com que jo sabia que Gabriel Xammar era amic de Cornudella, vaig telefonar-li ahir de bon matí.

—Sí, va dir, jo també he rebut la carta urgent.

—Penseu anar-hi?

—Sí, voleu venir? Anirem amb el meu cotxe.

—M'agradaria. I a la meva dona també.

—Doncs us vindré a buscar a dos quarts de 10.

Així va ser. Vam arribar a la cooperativa lleidatana moments abans de començar l'acte. La sala, que és gran, ja era plena, però encara vam trobar lloc —un ací, l'altre allà— a la darrera fila. Seguia entrant gent que ja no trobava cadira. Alguns, fins i tot, s'asseien a terra. Hi havia moltes dones i també criatures. Vaig recordar els temps precursors de la República. Es veia fervor a les cares.

Al carrer, tres jeeps de la policia i Guàrdia Civil. Culleré parlà sobre «La conflictivitat i les reivindicacions de les terres de Lleida». Joan Colomines sobre «La política dels patriotes socialistes catalans». Joan Cornudella es referí a «La ruptura democràtica».

No vaig prendre notes i no podria resumir ara el que van dir. D'altra banda, potser em va semblar més interessant observar les reaccions del públic que no pas escoltar els oradors el pensament dels quals no em venia de nou.

Dels tres, el més aplaudit fou Cornudella. Parlà sobretot de la situació que patia Catalunya, de les vexacions que havia sofert al llarg de la història, de les injustícies permanents i va fer aplaudir (d'una manera espontània i sense utilitzar cap recurs demagògic) els noms de Macià i de Companys. Hi ha idees-força, però hi ha també noms-força. Cornudella acabà el seu parlament amb la frase memorable del president Companys: «Tornarem a lluitar, tornarem a sofrir, tornarem a vèncer».

Tota la gent que omplia la sala es posà dempeus i apludí amb entusiasme una bona estona. Després, el públic, cantà «Els Segs».

dors». Tres noies, vora meu, ho feien molt bé. Devien ser d'algun orfeó que havia actuat en la clandestinitat.

Vam dinar bé en un restaurant d'aquell passeig que voreja el Segre.

Dijous, 19 de febrer

Un vell amic, Gabriel Vilas em va telefonar, des de Barcelona, per si era factible d'organitzar un acte a Tarragona, amb la participació de Jordi Pujol. Li vaig dir que en parlaria amb elements de reconeguda significació patriòtica. El primer fou en Xammar el qual em va dir que Josep-Anton Baixeras, ja fa unes setmanes, va fer unes gestions, amb el mateix propòsit, sense resultat. —Per què no li'n parreu?

Li'n vaig parlar.

—En efecte —digué— vam demanar autorització al govern civil i ens la van denegar. Insistirem i encara esperem la resposta. En canvi, van concedir-la a Joan Raventós, socialista. Parlarà, dimecres vinent, al vespre, al Centre de Lectura de Reus.

—Hi anireu?

—Sí, per què no hi veniu?

—Faré tot el que pugui.

Comptava amb en Xammar. I vam anar-hi.

El teatre Bartrina, que és força gran (té dos pisos) s'omplí. Aquest és el tercer acte públic (i no precisament de dreta) que s'hi celebra. Fa unes setmanes parlà Josep Andreu Abelló, d'Esquerra Republicana de Catalunya. I no 'fa gaires dies un comunista (Ballester).

(No vaig poder anar a l'acte diguem de l'Esquerra —ara en pla de reorganització a Tarragona— perquè aquell dia jo em trobava a Benissanet i no me n'havia assabentat a temps.)

El parlament de Joan Raventós, home jove, advocat, nét de Jaume Carner (el famós prohombre republicà, ministre de Finances de la República) em va semblar fred (potser per prudència) i excessivament doctrinari. El seu màxim interès va ser explicar les diferències entre els postulats del socialisme democràtic i els del comunisme. Res de dictadura del proletariat ni de centralisme burocràtic. De-

mocràcia parlamentària i, per tant, pluralista, encaminada a la socialització dels mitjans de producció per tal d'evitar l'explotació de l'home per l'home i també de l'home per l'Estat. Defensa de la llibertat dels homes i dels pobles, etc. Del dret de Catalunya a l'autodeterminació no en va parlar i només un cop va fer esment d'una possible restauració de l'Estatut del 1932. «El "bunker" —digué referint-se a l'Estat Espanyol— només concedirà allò que no posi en perill la continuïtat del sistema capitalista. Cal aprofitar-ho tot (sindicats, vagues, eleccions) per a desbordar i modificar aquest sistema pacíficament».

La gent va escoltar amb molta atenció. Un sol apludiment llarg al final.

Sortint del local vaig parlar una estona amb el grup de catalans, més o menys afins, que havien assistit a l'acte: Baixeras, Marrugat, Sendra, Nadal, Lloret i algun altre.

—A Tarragona —van dir— la dificultat és trobar un local gran. Quan el trobem tindrem tots els oradors que vulguem.

Aquest matí ha arribat el rei a Tarragona i parlarà a l'Ajuntament. (A Barcelona va parlar en català al Tinell, o sigui que llegí un text hàbil destinat a fer-se simpàtic. Fou un gest que, tractant-se d'un Borbó, cal considerar excepcional. Encara que les paraules se les emporta el vent. Cal esperar.)

Vora migdia, quan escric aquestes ratlles, veig passar colles de gent cap a la Rambla i la plaça de la Font (suposo). Miro els balcons i no veig cap bandera (tret de la del Banc Vitalici que ja comença a ser vella). Hi ha una escampadissa de papers amb les quatre barres i el nom del rei.

A la una sortiré, com cada dia, a donar un tomb fins al balcó. Si hi puc arribar. El rei ha de dinar a l'Imperial Tàrraco. Tot allò deu estar farcit de policia i guàrdia civil.

He sortit i he seguit un itinerari que no és el de cada dia. Avui he anat no directament, carrer de la Unió amunt, sinó que he enfilat Pons d'Icart fins a Argelejo i tot seguit escales amunt fins a la Rambla. La gent ja tornava de l'Ajuntament. Veig una colleta que duu una pancarta enrotllada. Nois i noies seuen a terra aprofitant el graó que hi ha davant la barana. Parlen, tot fumant i rient. No

trobo cap amic amb qui canviar impressions. Hi ha gent que batxillereja de cara a l'Imperial Tàrraco. No hi ha la concentració política que jo esperava trobar. Només dos jeeps i un autocar de la Guàrdia Civil mig buit.

Tot dinant hem vist a la tele el moment en què el rei i la reina han sortit al balcó de l'Ajuntament i han saludat amb la mà a la gent —força gent— que hi havia a la plaça. L'alcalde, el senyor Banús ha fet una curta allocució en català. Després ha parlat amb el monarca. Breument. Tot ha estat breu. I si una cosa és breu...

Llegeixo al diari amb molta pena la mort, ahir, de Clementina Arderiu, tan admirada i estimada. La nota necrològica diu que va néixer el 1889. El Diccionari biogràfic Albertí dona aquesta mateixa data. Calculo mentalment l'edat que tenia quan jo la vaig conèixer a Montpeller, l'any 1940. Tenia aleshores 51 anys. Jo li'n feia menys. En portava un al seu marit, l'enyorat Carles Riba. He parlat en un altre lloc d'aquells dies. Cada dijous Francesc Pujols i jo els anàvem a veure en un piset del carrer de l'Agricultura. Quines converses! Quines lectures! Fou un lloc de tertúlies diverses.

Guardo unes cartes interessantíssimes que Carles Riba em va escriure a Mèxic. Tinc un llibre —«*Charmes*», poesies de Paul Valéry— que ell m'oferí com a record uns dies abans del meu embarcament. A Mèxic vaig saber la mort del gran poeta l'any 1959. Vaig enviar el meu condol a la vídua, també gran poeta. I l'any 1956 al meu retorn —provisional— de Mèxic, vaig anar-la a veure al pis de l'Av. República Argentina de Barcelona. I l'any 67, en que jo i la meva esposa ja ens havíem repatriat definitivament, vam tornar a visitar-la. (Jo li vaig oferir el llibre *Francesc Pujols per ell mateix*, publicat feia poc.) I cada any, per Nadal, li he tramès un record. I ella corresponia. Quina tristesa em fa pensar, recordar... Ja tot sembla premonitori.

Dimarts, 2 de març

Avui ajusto els 69! És una edat en què potser el millor que es pot fer és deixar d'escriure. I als 70, si hi arribo, encara millor. Quedarà més arrodonit.

Dijous, 11 de març

Ara fa deu anys que va tenir lloc «la Caputxinada», aquella famosa «tancada» de professors i estudiants (als quals van fer costat una colla de coneguts intel·lectuals), durant dos dies, al convent dels caputxins de Sarrià, amb el propòsit de constituir un Sindicat Democràtic Universitari, un propòsit que alarmà molt no cal dir a qui.

Els reunits van sobrepassar de molt els quatre-cents la qual cosa motivà de primer un setge i tot seguit l'assalt al convent per part de «las fuerzas del orden».

En l'organització de la Caputxinada hom hi va veure la mà —i el cervell— de Jordi Pujol, un nom que jo associo al record de la meua arribada, juntament amb la muller, a Barcelona, al retorn d'un exili de 23 anys, en què vam començar a veure pintades a les parets que només deien: «Pujol Llibertat». Era l'any 1961. No vam tardar a saber que Jordi Pujol, metge i jove català nacional, havia estat detingut i torturat pel «crim» d'haver cantat —o fet cantar— El cant de la Senyera després d'un concert al Palau de la Música Catalana. Fou acusat també d'haver inspirat la campanya contra el director de «La Vanguardia» Luis de Galinsoga per haver dit «Todos los catalanes son una mierda». La campanya li valgué la destitució.

Jordi Pujol fou condemnat a set anys de presó, una indignitat que donà lloc a una altra campanya popular a favor de la seva llibertat que va convertir el seu nom en un símbol de les aspiracions de Catalunya.

Tot això és prou conegut, però convé recordar-ho de tant en tant. Els catalans pequem, sovint, d'oblidadissos.

Divendres, 26 de març

Molts dies sense anotar res. I no pas perquè no hagin passat esdeveniments importants, ací i fora d'ací. Ahir sense anar més lluny, es produí un cop d'Estat militar a l'Argentina que comportarà, de segur, la instauració d'una altra dictadura totalitària i, possiblement, la fi del peronisme, començant per la destitució de la presidenta Isabel M. de Perón.

Tampoc no ha estat per mandra que no he apuntat res en aquest quadern, sinó perquè diverses lectures (premsa diària, «Destino», «Serra d'Or») i també de llibres (*Història bàsica del catalanisme*, de Josep M. Poble, *Quan érem capitans* i *Crònica de la vetlla*, de Teresa Pàmies, *El nacionalismo catalán*, de Rovira i Virgili, així com un feix d'articles del propi Rovira que em deixà la seva filla Teresa i que em serviran per a escriure la biografia del gran escriptor, historiador i patriota tarragoní. Aquest és, almenys, el meu propòsit. Que esdevingui realitat, ja és una altra història.

Dilluns, 28 de març

El passat dissabte vam anar a dinar al poble. Parada a Móra d'Ebre on, com sempre, mentre la dona anava de compres, jo vaig esperar-la a la botiga de l'amic Josep Anmella, una amiatat que remunta al temps de la nostra joventesa, quan jugàvem al futbol, feiem «La Riuada» i somiàvem amb la República i la llibertat de Catalunya. La seva dona i la meva són també amigues ja d'aquells temps. I dues filles que tenen van venir a les classes de català que jo vaig donar a la biblioteca de la Caixa de Pensions de Móra d'Ebre durant els mesos de l'hivern del 1969 i 1970. Vol dir que hi ha franquesa i que amb l'amic Anmella podem parlar de tot. És home obert, comprensiu i liberal.

Un cop a la casa de Benissanet, en treure el cap a l'hortet vam tenir una sorpresa: un gran cirerer, que és el primer que es veu, de tan florit semblava una sola flor, una flor enorme, irreal, flairosa i remorosa d'abelles.

Feia un dia del tot primaverat, lluminós, sense un alè d'aire ni un tel de boira. Les pereres també eren florides. I entre fulloles verdes, treien una galta púdica les carmínies flors de les pomeres. Les maduixeres començaven a florir. Un paisatge arcàdic, sense exagerar.

El diumenge vam anar a dinar a Vilafortuny amb els nois i les petites. Vam celebrar els 12 anys que la Marina feia aquell mateix dia. L'àvia portà el tortell amb les 12 espelmeques. La Marina les apagà d'un sol buf.

A Salou hi havia molta gent i algú que ja es banyava. Vam tornar a Tarragona encara amb sol. Era el primer dia de l'horari d'estiu.

Dssabte, 3 d'abril

Bona anècdota explicada pel periodista valencià Vicent Ventura a «La Vanguardia» dedicada als seus conterrànies que no volen admetre que el valencià és una modalitat del català i diuen que ve dels mossàrabs. Explica que no fa gaire, un amic seu, Francesc Burguera va donar una conferència sobre l'Estatut que demanen els autonomistes valencians. I se li acudí de llegir un article de l'Estatut de Catalunya del 32. I va llegir-lo, naturalment, en català. Tot seguit afegí: «I ara el traduiré al valencià perquè l'entenguin els qui diuen que la nostra llengua ve del mossàrab». I va llegir l'article exactament com ho havia fet abans sense canviar un sol mot entre els aplaudiments de la majoria dels auditors.

Vincent Ventura, en el seu comentari, apostrofa els que s'aprofiten de la ignorància de molta gent per tractar d'impedir que València tingui algun dia el seu Estatut redactat amb l'idioma que li és propi.

Dilluns, 5 d'abril

Ahir, una manifestació a favor de l'amnistia i l'Estatut va tenir lloc a la Diagonal especialment a la cruïlla del *Cinc d'Oros* on en temps de la República hi hagué un monument a Pi i Margall amb una esplèndida figura femenina, del tot nua, que simbolitzava la llibertat, obra de l'escultor Josep Viladomat. Al cim de l'obelisc aparegué, com per art d'encantament, una gran bandera catalana.

Malgrat el desplegament policíac, amb ordres de dispersar la manifestació, s'hi congregà tanta gent —milers i milers— que la policia s'inhibí i no ho hagué cap incident.

El «bunker» té por, es crispa i amenaça. Un dels seus caps més visibles (el senyor Girón, amb aquella cara!) ha dit ben clar que havia de continuar el sistema (el sistema que va començar el 18 de juliol del 36). Les manifestacions populars, les vagues, els fulls clandestins, tot el que ja no poden controlar, els treu de polleguera. D'ací que el govern torna a suspendre conferències i a penyorar gent i periòdics. «Destino» d'aquesta setmana publica a la portada la fotografia d'un feixista inconnegut (ja que dels rostres només se'n veu

del bigoti en avall) amb la camisa negra i tot el corretjam, pistola inclosa. L'enunciat és aquest: «Fascismo, aquí y ahora... El búnker se refuerza».

Un dels articles (signat per un tipus poc de fiar) s'intitula «Franco-Pemán». La tesi és que Franco no creia en els intel·lectuals (Ridruejo, Sánchez Mazas, Azorín, el mateix Pemán i l'inefable senyor Eugeni d'Ors. I és que Franco en tenia prou amb un «reglament» (com a la caserna).

Un altre article (aquest referent a l'Argentina) porta un títol que també podria ser aplicat a Espanya: «De las tinieblas a la oscuridad». Un cop d'Estat militar ha esventat el règim, si es pot dir així de «la Perona». Havia estat votat per set milions i mig d'electors i ara ni una sola veu s'alçat per a defensar-lo, ni cap obrer ha fet cas de la consigna de vaga general donada per les organitzacions peronistes. El general que ara mana (Videla) ha restaurat la pena de mort, la censura de premsa i altres mesures tan *originals* com «procurar un buen uso del idioma, no difundir noticias que provoquen instintos sexuales y, en general, atenerse a los principios de la moral cristiana».

El primer país que ha reconegut el nou règim argentí ha estat Espanya. I el segon, els Estats Units. Heus ací la moral cristiana.

Dimarts, 6 d'abril

La inquietud dels enyorívols del franquisme es manifesta en forma de pamflets i de comentaris periodístics en què reapareix el fantasma de la conjura judeo-marxista-separatista. I també dóna lloc a manifestacions que, com la darrera convocada a les Drassanes de Barcelona, amb penes i treballs, només ha pogut reunir unes 15.000 persones.

Davant una mena de catafal, o d'altar, hi havia un Crucifix als peus del qual, per dir-ho així van resar elements de «Fuerza Nueva» (que lidera un notari «ultra») i representants uniformats de la «División Azul» i d'una anomenats «Caballeros Legionarios». Acabat el rosari van cridar «vivas» a Franco, a l'exèrcit, al rei i a «España». També van cridar «Muera el separatismo» i van cantar «Cara al sol».

Al final van rebre les felicitacions i les abraçades d'un militar tot condecorat que, segons van dir, era no menys que el capità-general de la Quarta Regió que, en llenguatge castrense vol dir, si no m'erro, Barcelona, o potser Catalunya.

Dijous, 15 d'abril

A «Destino» d'aquesta setmana llegeixo dos articles significatius: «La crisis del reformismo» i «Radicalización política» signats, respectivament, per Josep Melià i Baltasar Porcel, dos escriptors de les Illes, que coincideixen en pensar que malgrat el vagarívol —que és com dir relatiu i fins contradictori— optimisme que impera en certs ambients, les coses de la política no van per bon camí —per a la somiada democratització del país. Josep Melià afirma que Fraga Iribarne, per salvar el govern, ha hagut de fer marxa enrere i que «o bien se produce un pacto entre la oposición y el Gobierno, y el Ejército lo respalda, o esto puede acabar muy mal». Porcel, per la seva banda, diu que s'apropa «el momento en qué la inmensa mayoría de la población no se sentirá representada ni por el gobierno ni por la oposición y de ahí al caos queda escaso trecho». N'hi ha per posar-se a tremolar, tot pensant que potser que això que en diuen «el país» no dóna per a més. És el que pensa, si fa no fa, el famós senyor Kissinger, secretari d'estat dels Estats Units, el qual ha declarat, no fa gaires dies, que els espanyols, políticament, «eren una cafres, ja que no sabien arranjar pacíficament les seves diferències polítiques». Si jo em considerés al·ludit (que no m'hi considero ni d'una hora lluny) declararia la guerra als Estats Units.

Finalment, una bona notícia: acaba de ser concedida la llibertat provisional al periodista Josep M. Huertas Claveria després d'haver passat gairebé un any a la presó pel «greu» delictes que ningú encara no ha oblidat. Un indult posterior a la mort de Franco ha fet el miracle.

Ahir, 14 d'abril, vaig pensar (com penso cada any) en aquell tan joiós, del 1931. D'altres devien pensar-hi. Però de segur que n'hi hagué molts més, a «la pell de brau», pendants del resultat del partit de futbol, a Munich, entre el Bayern i el Real Madrid. Aquest dar-

rer va perdre. Vol dir que avui és un dia de dol a la capital i a bona part d'Espanya. Per alguna cosa, un personatge (el nom del qual no recordo) va dir, fa uns dies, per televisió, «que todos los españoles se sienten más o menos representados por el Real Madrid». I així anem tirant.

Divendres, 16 d'abril

Una carta de Josep M. Poblet m'assabenta que la reorganització d'Esquerra Republicana de Catalunya, començada a Barcelona a partir de la mort de Franco, va endavant i que s'han recuperat alguns dels elements que, a finals de l'any passat, van contribuir a fundar Esquerra Democràtica de Catalunya dirigida per l'economista Ramon Trias Fargas.

Poblet vol saber com pinta la política a Tarragona ja que sap que també hi ha un inici de mobilització entre vells supervivents del nostre partit i altres antifranquistes ara en les rengleres d'Òmnium Cultural.

L'exemple del Consell de Forces Polítiques, i ja molt abans (l'any 1971) de l'Assemblea de Catalunya, ha repercutit a Tarragona. Aquesta darrera formació compta amb nombroses ramificacions arreu de Catalunya en que no hi manquen elements ja organitzats sindicalment (Comissions Obrers, UGT, Unió de Pagesos) i, sobretot, nombrosos militants del PSUC que són, de segur, els qui tenen l'hegemonia de l'Assemblea. Molts donen suport a la constitució d'un Estat de Països Catalans. I són partidaris de col·laborar amb Jordi Pujol.

Dijous, 23 d'abril, dia de Sant Jordi

Tal com era anunciat de ja fa dies, en aquesta diada tan assenyalada ha sortit el primer número del diari «Avui» del qual dec ser un dels primers subscriptors a Tarragona. Tinc també una acció de l'empresa fundadora, Premsa Catalana, S.A.

Jo em creia que trobaria el diari a la bústia de casa, però no ha estat així. Una mica decebut, vora migdia, he pujat a la Rambla

tot esperant que veuria l'«Avui» a les parades que les llibreries han instal·lat amb motiu de la Festa del Llibre. No l'he vist enlloc.

Dos amics, en Bofarull i l'Isidre Mas, també subscriptors, em diuen que ells tampoc no l'han rebut. Què haurà passat? De sobte, veiem Josep Virgili que arborava el diari. L'havia comprat de bon matí en un quiosc de la Rambla Vella.

Topem amb el senyor Xirinachs (el pare de l'Olga) que també ha sortit a la recerca del diari. Un altre conegut ens diu que a la Llibreria de la Rambla n'ha vist alguns exemplars. Ell ha comprat un llibre i li han regalat el diari català. Hi anem. Marrugat ens diu que no li'n queda cap, però que a ell li van assegurar que tots els subscriptors el rebrien.

—El cert és que no ha estat així.

—No us preocupeu que jo en demanaré més a Barcelona i us guardaré el vostre.

No gaire convençuts, hem sortit de la llibreria la qual, com totes les altres de Tarragona, ostenta banderes catalanes als aparadors. Trobem molts vianants amb un llibre en una mà i una rosa a l'altra. Bé caldrà imitar-los, si volem complir amb el ritual. Però ens mancarà el diari.

Al davant de la parada de la llibreria Guàrdias, Virgili i Sanromà fulleja un llibre. Li demanem que ens deixi pegar un cop d'ull a l'«Avui», que duu plegat a la butxaca amb el títol ben visible.

—Ja l'heu llegit tot?

—Bona part.

—I ...

—Podria ser millor.

Virgili és impressor i és exigent amb els diaris.

—Qui el dirigeix?

—Josep Maria Cadena.

El diari té el format i fins el tipus de lletra d'«El Noticiero Universal». Però la composició és diferent. La notícia més destacada de la primera plana és la següent: «Barcelona. Vint mil obrers del metall en vaga». Al seu costat, l'Editorial, a doble columna, porta un títol significatiu: «Trenta-set anys després». (O sigui trenta-set anys després del 1939 en què van deixar d'imprimir-se els diaris catalans.)

Al peu de la pàgina, un dibuix d'en Cesc mostra cinc o sis vianants que llegeixen l'«Avui». Al mig, un d'ells porta el diari sota el braç i un noieta agafat de la mà el qual pregunta: «¿Així, ara, ja només ens falta l'Estatut?».

A l'interior, es poden llegir articles de Jordi Rubió i Joan Oliver. Un títol diu: «Josep Maria Poblet: tres llibres en tres mesos». (En efecte, als seus 79 anys el nostre amic ha publicat: *Història bàsica del catalanisme*, *Història de l'Esquerra Republicana de Catalunya* i *Memòries d'un rodamón*.)

Jo trobo que el diari, en conjunt i per tractar-se d'un primer número, està prou bé. Que és podria millorar? Això és evident. Tot és millorable. I mostro el meu contentament. Un dels qui m'escolten —que deu ser de la colla dels que jo anomeno «perfectistes» i per això mai no estan contents— objecta:

—Ja veurem si el que ha passat avui (que s'hagin venut ràpidament tots els exemplars) passa quan el diari arribi al número cinquanta.

Jo li dic que si els catalans no som capaços de sostenir un diari (quan abans de la guerra en sosteníem cinc o sis, només a Barcelona) val més que pleguem.

Diumenge, 26 d'abril

Ja tinc el número 1 de l'«Avui», així com el 2, el 3 i el d'aquest diumenge que m'ha facilitat l'amic Marrugat. Diu que si vull, els números successius me'ls farà portar a casa cada matí. Però no em pot dir l'hora ja que això depèn de l'itinerari que seguirà el noi encarregat de repartir els exemplars als subscriptors.

—En aquest cas —objecto— m'estimo més passar jo a recollir-lo (a la llibreria) a l'hora que em vingui bé.

El diari continua amb els defectes (manca de cura tipogràfica, faltes d'ortografia, ratlles escapçades arbitràriament, etc.) que ja vam observar en el primer número i que deuen ser una conseqüència de les presses i d'un cert desmanyonament que potser no és d'estranyar en un periòdic que comença.

Em sorprèn que una carta de Josep M. Poblet, que acabo de rebre, datada abans d'ahir, no faci esment de l'aparició del diari que ell també esperava amb candeletes. i això que del primer que em parla és de la Festa del Llibre, «transcorreguda —escriu— entre crits d'entusiasme, banderes catalanes, «posters» de Macià i Companys, etc., etc.».

M'informa, contentíssim, que en 24 hores es va esgotar la seva *Història de l'Esquerra Republicana de Catalunya*. «A l'editorial —afegeix— ja no tenen exemplars i em diuen que, amb calma, prepararan una segona edició. Tot plegat vol dir que em vaig cansar de signar... i allò més commovedor és que un tant per cent altíssim i majoritari dels qui demanaven el llibre eren nois i noies que no arribaven als 20 anys».

Parlant encara del partit, em fa saber, content que Sauret i Tarradellas havien fet les paus. (Aquesta enemistat —potser per gelosia mútua— entre el polític i periodista de Balaguer, que havia estat, i era, un dels bonzes de l'Esquerra, i el president de la Generalitat a l'exili, era un motiu de preocupació pel que toca a la unitat del partit, i el fet de saber que s'havia produït la reconciliació, era satisfactori.)

Poblet acaba la seva carta com solen acabar totes les seves, o sigui amb l'anunci d'haver començat a escriure un nou llibre, en aquest cas la biografia de Jaume Carner, i de passada afegeix: «No sé qui m'ha dit que el Maset no està gens bé. A veure si avui ve a la penya perquè fa dies que no el veiem».

I a mi és aquesta darrera notícia la que ara em preocupa. Fa dies que el tarragoní no m'escriu i això em fa mala espina. La darrera carta que m'adreçà és datada el 23 de gener! D'ençà que ens cartegem, i parlo de molts anys, Salvador Maset mai no havia deixat passar un mes sense escriure'm. I les seves cartes —per a les quals aprofita un paper qualsevol— generalment són llargues d'acord amb la multiplicitat dels temes, però aquesta darrera (escrita al dors d'un invitació per a un dels sopars mensuals de la «Penya Joan Santamaria») és més aviat curta i no em conta gaires «potins» dels que ell recull abundantment a les tertúlies que freqüenta, ja que es pot dir que no té altra feina que passar de l'una a l'altra. No cal dir que hi pre-

dominen els elements polítics i els ex-exiliats com ell mateix. Alguns ja el coneixen com «el cònsol general de Tarragona». Però la seva feina és de pescador. I res del que pesca s'ho guarda per ell. Al contrari, la seva gran voluptat és fer-ne partícip els seus corresponsals, que són nombrosos. Jo sóc un d'ells i no m'estalvia cap anècdota. M'agraeix (ho sé perquè m'ho ha dit més d'una vegada) el pròleg que li vaig escriure per a un llibre seu de versos que un dia o altra publicarà. En l'espera, cada any, per Nadal, en fa servir algun que figura, imprès, en la nadala que envia als amics.

Tornant a la darrera carta que he rebut d'ell ja hi constata el bellugueig dels partits. I escriu: «Dins el Consell (de Forces Polítiques) almenys hi ha tres representants de l'Esquerra i no cal dir del Reagrupament i de la Convergència... Com suposava, el Poblet et va enviar la fotocòpia del seu interview amb el President que va portar a tota plana el «Mundo Diario». Jo en vaig enviar una a Virgili (Sanromà). Tot aquest batibull del Tarradellas... va acabar amb la conferència que l'Andreu (Abelló) va donar a l'Ateneu davant una gornació que en Guillem (el bibliotecari) digué que mai no s'havia vist. Amb Rodríguez (Papasseit) érem Jané, jo i Grau de Móra (sic), i al davant teníem en Poblet, el teu editor (Fornas), etc., etc. La conferència, molt estudiada, agradà molt i aplaudiren a rabiar les al·lusions a Macià, Companys, i Cambó (sic). També al·ludí a Carner (Josep), però la gent no ho entengué. El seu argument de la reconciliació, però no submissió, agradà molt a les dones. En fi, la conferència ja va semblar un míting de l'Esquerra. Ja saps que n'ha donat una altra a Reus, i seguiran. Teníem un home jove amb l'H. Barreira, però aquest ha estat atret per la social-democràcia. Jo crec que el dia que tindrem necessitat de l'home jove aquest reapareixerà i serà un nou Macià que aglutinarà tot el que està desperdigat (sic). Si, home, pren amb calma el Rovira i Virgili; pensa que no tothom és com Poblet que fa dos o tres llibres l'any... Quan seràs al llegir et passarà com a mí que el llegir massa em carrega el pit. A veure quan jo podré passejar com vosaltres pel passeig de Pi i Margall. Totes les notícies que em dones dels Recasens, Virgili, Carbó, Montemayor, te les regracio de tot cor. Aviat vindrem amb Rodríguez, que farem una reunió amb els correligionaris... A primers de mes

morí en Miquel Tolosa ⁵. Ja saps la gran amistat que m'unia amb ell. El teatre també ha perdut un gran amic. Ja veus que ha tornat en Llopis (Rodolf) ⁶. Els diaris diuen que també torna la Pasionària... Tenim aquí (a Barcelona) el Cristià Aiguader, fins ara a Xile. S'havia de veure amb Rodríguez... Ja ha aparegut l'home del PSUC, que és López Raimundo, que també ha fet roda de premsa... Ara Tarradellas dubta si ha de nomenar un Consell o no. El van anar a veure J. Casanovas i l'H. Barrera. Això el va afalagar molt i és un gran èxit que s'ha apuntat. El que no rutlla és el secretari general de l'Esquerra, lo Sauret... Aquesta tertúlia de l'Ateneu que es fa de 8 a 9 comença a reunir homes importants perquè al morir-se almenys deu concurrents s'havia quedat molt desinflada. Hi ve en Ventalló. Bernades no gaire. Un element principal es diu Unzueta, que no se sap si és comunista o què. En Jané és l'adalit de l'esquerra i s'ha d'afrontar amb elements dubtosos, perquè ara tothom vol ser demòcrata... Els dijous surt el suplement literari de «Le Monde». Aquell refredat gripós que vaig tenir ha acabat amb el cor debilitat i un reuma al genoll esquerre que és el que més m'empipa. Molts records dels amics i abraçades meves...».

Aqueixa és la tònica epistolar masetiana. I encara que jo hagi dit més amunt que la seva darrera carta era curta (comparada amb d'altres) un cop transcrita no ho sembla gens. Passa que és com una mena de trencaclosques perquè els fragments estan separats i cal endevinar l'ordre que seguirien en un paper normal. La referència al seu estat de salut és significativa i se'n pot deduir que és la causa del seu silenci i del per què fa temps que no es deixa veure a Tarragona.

Un altre bon amic i excel·lent corresponsal que m'escriu sovint des de Barcelona és Joan-Baptista Xuriguera i Parramona, un nom repetidament esmentat en aquest dietari. Ell més que de política (que un temps li va interessar molt i ara em sembla que no tant) em parla

5. De Martorell. Advocat. Militant de l'E.R.C. va estar exiliat a França (Montpeller) i tot seguit a Mèxic.

6. President de la República a l'exili (1947) i secretari general del PSOE. A partir del 1972 fou el cap del sector socialdemòcrata oposat a l'entesa amb els comunistes.

de llibres (dels que escriu i dels que llegeix) i d'història de la nostra terra la qual coneix molt bé particularment la dels comtes d'Urgell que admira i estima, des d'aquell primer i gairebé llegendari titular del comtat, Borrell I d'Osona, en segle IX, fins al darrer Jaume II, dit «el Dissortat» perquè essent l'hereu legítim, en morir Martí l'Humà, de la Corona catalano-aragonesa en fou desposseït per la sentència (la iniquitat) de Casp (24 de juny de 1412), que va donar-la a Ferran d'Antequera, el primer de la dinastia castellana. Segons J.B. Xuriguera —i altres historiadors— així començà el mal fat de Catalunya. I està convençut que els dos principals culpables de la iniqua sentència van ser Benet XIII (el papa Luna) i Vicent Ferrer, que per alguna cosa el van fer sant. No crec que hi hagi catalans, una mica assabentats de com va anar la malifeta de Casp, que invoquin per a res el santificat valencià.

Fill de Menàrguens (un poblet de la Noguera del qual també ha escrit belles pàgines) Joan Baptista Xuriguera és, a Barcelona, un dels principals animadors culturals del Centre Comarcal Lleidatà on ha donat, i dóna, i organitza interessants conferències sobre els temes més diversos, però sempre de base patriòtica.

Fou un dels puntals de la penya del cafè «Terminus» (Aragó-Passeig de Gràcia) que fundà i presidí, durant anys, l'enyorat Rafael Tasis i Marca. Per cert, cal recordar que aquest bon amic i gran escriptor, morí a París (1966) on anà per retre homenatge a Ramon Xuriguera, germà de Joan-Baptista i també notable escriptor, desaparegut no feia gaire a Brageirac (Perigord), exiliat des del 1939 i extingit sense haver pogut retornar a Catalunya. A Joan-Baptista que també havia estat exiliat a França (concretament a Montalbà) amb la dona i els fills, la mort de Ramon, tres o quatre anys més gran que ell, l'afectà profundament. Era el tercer germà que perdia. Els dos primers, més joves, van morir a la guerra en defensa de Catalunya. Ell mateix me'n parla, amb dolor, en una carta dataada el passat 21 de març: «El mes d'octubre de 1938 —escriu— vaig perdre dos germans al front, un dels quals, Pau, mestre i tinent, de 25 anys, fou assassinat al Perelló de tornada de la batalla de l'Ebre, on l'havien dut el 25 de juliol. Tinc tots els detalls. Els homes de Líster se n'encarregaren. I l'altre germà no ha deixat rastre».

Les desgràcies i els sofriments havien sensibilitzat de tal manera Joan-B. Xuriguera (al qual li falta un braç que va perdre també, si no vaig errat, durant la guerra) que a mi, de vegades, em sembla veure-li el cor sagnant al descobert. Només l'amor al seu àngel tutelar, que és la seva esposa, i l'amor als fills, noia i noi, crec que li donen ànims per a suportar la vida.

En la literatura no té sort. Alguns llibres se'ls edita ell. És massa independent per anar passant d'un editor a l'altre amb el posat imploratiu. Tot i que ha obtingut alguns premis (per exemple, la Flor Natural als Jocs Florals de Buenos Aires l'any 1960), no creu en els premis car sol dir «que els premis no es guanyen: es donen». I en una carta, no fa gaire rebuda, evoca el cas de Prudenci Bertrana «que va rebre el primer disgust en enviar la seva novel·la *Josafat* a un concurs, li van dir que era la millor de les presentades, però van afegir: «No us feu il·lusions quant al premi». A l'Aurora (Bertrana) li va passar el mateix. Va enviar una novel·la a un concurs (em sembla que es tracta del Sant Jordi i de la novel·la *Entre dos silencis*, bé que ella no ho digui) i diu que li va telefonar el president del jurat per dir-li que era la millor de totes les presentades, però «paraules textuals —diu ella—: No penseu en el premi». Molt edificant, tot això.

Per tot plegat, a mi no m'estranya que alguns dels judicis de Xuriguera referents a llibres d'actualitat sovint portats als núvols per haver obtingut un premi, i a còpia d'acumular comentaris favorables, i fins d'anuncis (com si es tractés de corbates o d'una bevèrria de moda), no mostrin gaire entusiasme i més aviat siguin severos. No en transcriuré cap perquè no em considero autoritzat per fer-ho. En principi, les cartes són una qüestió privada.

Per acabar amb el tema, diré que Joan-B. Xuriguera i altres elements destacats procedents de la penya del «Terminus», després de passar per la Granja Colomer, el Saló Rosa i potser per algun altre establiment d'aquest tipus, són els que mantenen la tertúlia dels disabtes al Cafè Velòdrom del carrer Muntaner. Potser em repeteixo. En compensació, heus ací una nova: Joan-Baptista Xuriguera, immune als desenganys i d'acord amb la seva vocació incombustible prepara una obra que fa molta falta que es dirà *Els verbs catalans conjugats*. No cal dir que li auguro i li desitjo l'èxit més complet.

Dimarts, 28 d'abril

Algun cop he pensat que escriure un Dietari com aquest —és a dir sense pretensions— té una certa analogia amb el fet d'escriure cartes a un amic, o a diversos amics —diguem de confiança— en què les preocupacions d'estil no existeixen i allò que compta és el desig de ser clar la qual cosa facilita que l'esforç —si n'hi ha— no es noti. Encara que un Dietari, literàriament, no valgui gran cosa o no passi de ser subliteratura, sempre té un cert mèrit testimonial. N'hi ha que això ho menyspreen. Hi ha un notable escriptor (P. Baroja, si no m'erro) que ha dit que, en certs moments, s'estimaria més llegir un llibre de memòries d'una cambrera que no la tesi d'un erudit o una novel·la barroca. A mi em sembla compartir, molt modestament, el punt de vista de l'escriptor basc.

Les memòries que no s'escriuen no compten i l'home —i la dona— són —som— màquines d'oblidar. Per contrarestar aquesta tendència tots els mitjans són bons i fins poden ser lloables. El cert és que tot allò que no figura escrit en un paper, se'n va com el fum. I el que s'escriu de vegades també, però sempre resta l'entreteniment que és una cosa gens menyspreable. Amb aquesta idea, recordo que vaig començar a «escriure» molt aviat. Espontàniament o per complaure algú. Per exemple, a l'avi Desumvila, que m'ensenyà a llegir i a escriure. Com que era el secretari del poble, em donava a copiar el Cens electoral o el Padró municipal. Era molt avorrit, però així vaig aprendre els noms i els cognoms de tots el veïns. I a fer la lletra clara.

Més distreta i fins divertida era la feina de copiar papers de drames i comèdies per al quadre escènic de la Societat «La Renaixença» on només representaven obres catalanes (*La Dida*, *Lo Ferrer de tall*, *Els vells*, *Terra Baixa*, *L'alegria que passa*, *Rondalla d'esparvers*, etc.). I així vaig aprendre d'escriure en la nostra llengua. (Bé o malament, perquè unes obres eren impreses abans de les Normes —aprovades el 1913— i d'altres ja s'hi atenien).

Com ja he dit en altres ocasions, a l'edat de quinze o setze anys vaig començar a escriure coses «tretes del meu cap». I algunes les vaig enviar al director d'un periòdic catalanista, «El Llamp», que

sortia a Gandesa. Jo pensava que en provar no s'hi perd res. No em feia il·lusions, però. (Mai no me n'he fetes gaires.) D'ací la meva sorpresa—agradosa, és clar— quan, un dia, en fullejar el periòdic que acabava d'arribar, vaig veure el meu nom, amb lletres de motlle, al peu d'un vers sortit de la meva ploma. El vers era molt dolent (això ho veig ara), però aquella impressió va ser inefable i no me la podrà esborrar res ni ningú. I va portar cua —una cua que encara m'arrosega. Perquè a partir d'aquell dia vaig continuar col·laborant a «El Llamp» (el director, Manuel Bardí, devia ser molt bona gent perquè m'ho publicava tot) i, una mica més tard a d'altres periòdics.

La meva col·laboració a «El Llamp» em va proporcionar el goig d'entrar en relació —personalment o per carta— amb la major part dels lletraferits de la Ribera d'Ebre, de la Terra Alta i fins del Priorat, comarques de les quals el periòdic gandesà solia parlar. No diré els noms dels al·ludits perquè en podria oblidar algun i em sabria greu. Però em considero obligat —per circumstàncies diverses— d'esmentar el que de segur tenia més categoria intel·lectual de tota la colla, ja una mica granat, poeta excel·lent, autor d'un llibre de poemes, *Les hores dolces*, publicat l'any 1920, que li valgué el renom de «Poeta del Priorat». Es deia Salvador Estrem i Fa. Va néixer a Falset l'any 1893. (Vol dir que em portava 14 anys i que en l'època que jo el vaig conèixer ell ja en tenia vora 35. Però no ho semblava.) En el seu rostre —gràcies potser a la vivacitat dels seus ulls blaus i grans— hi havia una expressió que recordava la ingenuïtat dels temps infantils, una expressió així mateix bondadosa d'acord amb el seu tarannà. Era pagès, amb terra pròpia, que ell mateix conreava, amb l'ajut, de vegades, d'un jornalier. Dirigia el periòdic «Priorat», que sortia a Falset, catalanista i subvencionat, poc o molt, per la Lliga. En els primers temps de la dictadura de Primo de Rivera, «Priorat» fou suspès i Salvador Estrem incrementà les seves col·laboracions a «El Llamp» el qual va lliurar-se de la suspensió perquè el delegat governatiu residia a Gandesa i no volgué fer-se mal veure. Al cap de poc temps (devia ser a principis del 1925), Manuel Bardí va tenir la idea de fundar «Edicions El Llamp» per tal de poder publicar llibres. I un d'ells va ser l'intitulat *La gent d'El Llamp*,

un recull de semblances dels redactors i col·laboradors més assidus. L'encarregat d'escriure les semblances (que sortirien acompanyades d'una foto de l'interessat) fou l'Estrem —com li dèiem— que de seguida va escriure als designats per Bardí formulant les preguntes preliminars de rigor: lloc i data de naixença, ocupació, estudis, així com tot allò que li semblà escaient de cara a la feina sol·licitada. Però un cop va tenir les respostes, decidí que li calia fer una visita als ja temptejats per tal d'obtenir-ne una impressió personal i directa. I així fou com un dia es presentà a Benissanet (m'havia avisat prèviament) i vingué a casa meva. No va treure cap bloc de notes, ni ploma, ni llapis. Perquè de seguida que em va tenir apamat i va fer-se càrrec de l'ambient, va dir que el millor seria parlar tot passejant pels carrers del poble i pels seus voltants per tal de tenir una visió del paisatge que també es proposava descriure. En realitat, més que no pas jo, va parlar ell especialment de poesia (en sabia mil vegades més que jo) i dels poetes que estimava: Verdaguer, Maragall, Guimerà, Josep Carner...

Jo coneixia els tres primers, però gairebé res del darrer. Aleshores va posar-se les mans al cap en un gest de desolació; i talment un metge que recomana una medicina d'urgència em va dir que jo havia de llegir com més aviat millor *Els fruits saborosos* i dos altres llibres de Carner publicats no feia gaire: *La inútil ofrena* i *El cor quiet*. Li ho vaig prometre i m'abraçà. (Abans de no gaire vaig complir la promesa i després, a la primera ocasió, li'n vaig donar dues d'abraçades. «Una d'amistat —vaig dir-li— i l'altra d'agraïment per la seva recomanació pel que toca Josep Carner i la seva poesia». Crec que li vaig donar una gran alegria.)

Durant la visita que em va fer a Benissanet la tarda de la gran revelació, li vaig mostrar tot el que havia de vist al poble: els carrers vells, les cases pairals, la font, l'església, el campanar («un dels més alts de la rodalia», vaig recalcar). Per fortuna vam trobar oberta la porta de missa i ell, que era un catòlic fervorós, va fer grans elogis de l'altar major, que era, en bona part, de fusta retallada i pintada, «obra sens dubte d'un artesà del poble». També vam anar a veure el riu, les «sènies» (els horts), la barca, i, novament al poble, el Via Crucis del carrer del Calvari (que el va deixar parat perquè

era una cosa única) i, finalment, la capella del cementiri (la qual només va poder veure pel defora perquè era tancada. Amb tot, li vaig explicar el meravellós retaule, del 1626, que guardava, consagrat a Santa Bàrbara, Sant Antoni i Sant Isidre).

Va ser un passeig llarg, de quatre o cinc hores, en què vam tenir temps de parlar de tot allò que l'Estrem va considerar interessant de suscitar.

En la semblança que va escriure de mi i que forma part de *La gent d'«El Llamp»*, el poeta del Priorat recorda moltes coses de les que vam dir i fins es fa ressó d'una que no li podia plaure: les meves «idees turmentades» (és a dir el meu escepticisme), però afegeix que jo era encara molt jove i podria fer un canvi. I que el dia que el fes, com que era un home de cor, seguiria el bon camí. «Tot és possible», li vaig escriure referint-me a la seva profecia.

Ens vam veure alguna vegada i ens vam escriure molts cops. (Vaig perdre les seves cartes, com tantes altres coses, durant la guerra civil). L'any 1927, va publicar *Elegia del Priorat* (lloada per Josep M. de Segarra i tots els qui van parlar-ne a la premsa), tres anys més tard donà a l'estampa un altre llibre de poemes, *La mala collita*, i no sé en quina data *El Crist de la Solitud*, un cant de tristesa però també de confiança en la redempció.

Pobre Estrem! La rebel·lió dels militars i la guerra que va seguir (no hi hauria hagut guerra sense la rebel·lió) li foren fatals. Fou una de les víctimes d'uns «incontrolats» (que no ho eren tant com s'ha volgut fer creure) que el van assassinar potser perquè era propietari (dels que llauren i caven i suen), potser perquè anava a missa i potser també perquè era poeta. (Que n'havien de fer els assassins de la poesia? «La poesia...! Per què serveix la poesia?».) Li haurien hagut de mirar les mans. No ho van fer. I és que no sabien el que es feien, exactament igual que aquells que van matar Jesucrist.

De la producció poètica de Salvador Estrem i Fa, gairebé tota inspirada per l'amor a la terra natal m'han restat a la memòria sis

versos que tenen alguna cosa, un deix, de l'autor de *La inútil ofrena*:

«Terra de les set colors,
meitat erm, meitat conrada,
àlber dret i xop gegant,
font d'argent i barrancada,
oliver verd clar, verd fosc,
hort petit, poma i magrana».

Pobre Estrem, rostre i mirada d'infant! No l'oblidaré mai. No solament va ser el primer en revelar-me l'encís de la poesia de Josep Carner; no solament haurà estat el primer que ha parlat de mí en un llibre, sinó que fou també el meu iniciador (el primer que m'induí a exercitar) aquest gènere epistolar tant semblant amb el dels dietaris, un gènere que també ha fet escriure bons llibres (no parlo dels meus).

La relació dels amics amb els quals m'he cartejat seria llarga. Entre els qui ja no pertanyen al món dels vivents que em sigui permès de recordar Rafael Tasis i Marca, Antoni Rovira i Virgili, Carles Riba, Francesc Pujols... De tots guardo les cartes. Dels morts i dels que viuen.

Dimecres, 29 d'abril

Col·loqui, ahir al vespre, a la Llibreria de la Rambla, d'homenatge, en certa manera, a l'escriptor de la Selva del Camp, Eufemià Fort i Cogul, que presidia. No se n'ha volgut dir conferència, però és el que va ser. Amb l'anunci de l'acte, Marrugat havia adjuntat una llista bibliogràfica completa de l'escriptor, una llista amb més de vuitanta títols. El darrer publicat és *Eduard Toda, tal com l'he conegut*, un volum de 372 pàgines. Eufemià Fort (al qual em va presentar, ja fa un cert temps, l'escriptor reusenc i bon amic Josep Iglésies) va néixer l'any 1908, o sigui que té un any menys que jo. Lector i treballador infatigable, ho ha pagat amb una minva visual tan considerable que ara es veu obligat a llegir i escriure amb ajuda d'una lupa. Historiador i erudit en diverses disciplines ha escrit molt sobre Santes Creus i la Selva del Camp, sobretot del gran cenobi. D'ací

que alguns dels títols dels seus llibres s'hi refereixen. Altres obres seves són *El beat Claret i l'arquebisbe de Tarragona*, *Margarida de Prades*, *El llibre de Valldossera* i una biografia de Prat de la Riba. És l'autor també de nombrosos «Episodis de la història» de la coneguda col·lecció de l'Editorial Dalmau. Entre els assistents a l'acte d'ahir recordo J.A. Baixeras, Virgili i Sanromà, Gabriel Xammar, Vidal Alcover, Carné... Era convingut que l'homenatjat parlaria de la seva obra, almenys la més representativa, però com que Baixeras inicià el col·loqui amb una pregunta relacionada amb la divisió comarcal —un tema que Eufèmia Fort dominanava— ja gairebé es podria dir que, tret d'algun incís, no es va parlar de res més. Jo en vaig treure el profit d'assabentar-me que el primer estudiós que va intentar d'establir l'esmentada divisió fou l'escriptor i eclesiàstic del segle XVII Onofre Manescal. De tota manera cal fer constar que Josep Iglésies en el seu llibre *Pere Gil i la seva Geografia de Catalunya* diu que aquest geògraf contemporani de Manescal també dividia Catalunya en comarques, divisió que potser copià d'una obra inèdita d'un altre erudit de la mateixa època: Francesc Calça.

El nombre de comarques indicat per Gil era de 27, mentre que en la divisió de la Generalitat de l'any 1932 és de 38. «Ja és sabut —diu Eufèmia Fort—, que les comarques, com moltes altres coses, poden canviar o sofrir modificacions en el transcurs del temps. En un principi, era la situació geogràfica que feia delimitar una comarca «natural». Però l'acció de l'home, obrint nous camins i altres vies de comunicació ha modificat l'àmbit primitiu. L'Eufèmia parla també de vegueries i diòcesis, de llegendes i de sants. A propòsit de llegendes esmenta un autor que va dir que tota llegenda reflectia un fet real; i que encara que baldament fos imaginari, responia a un disseny col·lectiu...

I així fins a tres quarts de deu en què s'acabà la garola. Alguns dels auditors que han aguantat fins al final (vol dir que d'altres havien anat desfilant) han fet signar a l'historiador (mereixedor d'una molt més ampla audiència) exemplars de les seves obres que Marrugat tenia a la llibreria.

Diumenge, 9 de maig

Vam anar a Benissanet, el passat dimarts perquè sabíem que calia regar i ensofrar els parrals. Hi havia cendrosa als raïms. Feia bon temps. Vam tornar a Tarragona el dijous amb uns quatre quilos de maduixes. (Vam enviar-ne una capsa als de Barcelona per l'ordinari Alabart.) Devia ser el mateix dia que em va telefonar Albert Mament per demanar-me de redactar una biografia de Francesc Pujols (que no sobrepassés de gaire les 40 ratlles mecanografiades, encara ni un foli i mig) per a la Gran Enciclopèdia Catalana. L'endemà, Max Cahner em confirmava la demanda i em demanava també la de Rovira i Virgili (80 ratlles) i l'article «Rasquera» (25 ratlles), un poble de la Ribera d'Ebre, proper a Benissanet, situat a l'esquerra de l'Ebre en un contrafort del massís de Cardó. (El llinatge Bladé hi abunda. D'allí baixà a Benissanet, a principis del segle passat, un cabaler, Macià Bladé, que s'hi casà. Fou un dels meus besavis.)

Vaig enllestir els treballs biogràfics en poques hores perquè tenia moltes dades dels dos personatges, però el relatiu a Rasquera em va costar més. Tot i que ja havia escrit, per la G.E.C., els articles «Benissanet» i «Ginestar», em mancaven detalls, particularment demogràfics i de conreus, que vaig haver de demanar a l'historiador i amic Recasens i Comes, un especialista en la matèria.

Ahir va fer un bon xàfec. Els núvols venien de Llevant. Si no es així, rarament plou a Tarragona.

He rebut una carta de Josep M. Poblet (que m'envia una fotocòpia d'un article de Miquel Dolç que el fa quedar bé). És una invitació per assistir a una reunió —per parlar de l'Esquerra— que tindrà lloc en un local de Barcelona. Afegeix que ha estat designada una comissió de propaganda per treballar a les comarques.

Poblet —literàriament i políticament— té una embranzida jovenívola envejable, tot al revés d'un amic comú tarragoní, amb una història que sembla que l'hauria d'obligar a participar (va patir presó i amb una mica més li costa la pell) però s'entesta, malgrat els precis, en restar al marge de tot. Diu que ja ha sofert prou.

Dilluns, 10 de maig

Llegeixo *Física y flórmula del término de Tarragona*, un llibre que m'ha deixat el seu autor, l'il·lustre botànic —i professor jubilat— J. Centelles Tomàs, amb el qual parlem molts dies, Virgili Sanromà i jo, tot passejant pel Balcó, ran de barana, mirant la mar.

El professor Centelles té un tipus que recorda l'espadatxí del mateix nom que va fer la festa al Tenorio de Zorrilla. És alt, sec com un sarment, bru de cara i llarg de cama. Altrament, cap altra semblança. És un home ponderat, equànim, modest i segons que diu, un «bona forquilla». El seu llibre fou editat, l'any 1953, per l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.

És un fruit —el llibre— de l'amor al paisatge, recorregut pam a pam moltes vegades, i de tot allò que s'hi troba. I no solament arbres, herbes i flors, sinó que també els vents que hi bufen, a saber:

Mestral (Nord-oest), dit també serè. És fred i sec.

Xaloc (Sud-est), humit, bufa a migdia, quan fa calor.

Llevant, sol portar aigua.

Gregal (Nord-est), ve d'Itàlia i de Grècia. Té ratxes i aixeca maregassa.

Tramuntana (Nord), freda sempre, sobretot a l'hivern.

Migjorn (Sud), temperat i humit. Alça tempestes.

Llebeig (Sud-oest), fresc i humit. Vent d'estiu, sovint poc de fiar.

Ponent, vent poc freqüent. Càlid i dolent per a les plantes. Té mala fama. I amb tot, sol provocar les pluges de llevant.

Marinada (brisa), pot ser agradable i, segons com, és temible. Decau a la tarda i desapareix al vespre.

Pel que toca a la flora, crec que el llibre és exhaustiu. Dóna els noms en llatí, en castellà i català. Que em sigui permès de transcriure'n alguns, que em captiven per la seva gràcia fonètica:

Smilax aspera. Aritjol (Liliàcia dioica).

Picnoman acarna. Assotacristos (Planta espinosa).

Elaeagnus angustifolia. Cinamom (Arbre del Paradís).

Evonymus japonica. Evònim (Verd tot l'any).

Hordeum murinum. Margall (Espigadells).

Mercurialis annua. Malcoratge (Herba dioica anual).
Arundo donax. Canya (Gramínia llenyosa).
Calendula officinalis. Gojats (Flor de mort).
Clematis vitalba. Vidalba (Herba dels pobres).
Poligonum aviculare. Passacamins (Estiravelles).
Zea mays. Blat de moro (Panís en alguns llocs).
Yucca gloriosa. Iuca (Liliàcia de fulles rígides).

Compto, damunt per damunt, que el llibre esmenta més de 1.700 plantes que es poden trobar (i el senyor Centelles les coneix totes) al terme municipal de Tarragona.

Dijous, 13 de maig

He llegit, en un parell de dies, dues obres de Rovira i Virgili: *Nova vida* (que m'ha deixat Virgili i Sanromà) i *Defensa de la democràcia* (manllevada a Recasens).

La primera és un drama ibsenià que planteja la lluita d'un idealista contra l'ambient rural i caciquil de principis de segle. És la primera obra impresa de l'escriptor tarragoní, escrita quan devia tenir 20 anys i publicada al 1905; però un any abans ja li fou estrenada a Tarragona amb força èxit.

He dit que es tractava d'un drama ibsenià i potser més que d'Ibsen, en aquell temps, Rovira i Virgili va sentir la influència d'Ignasi Iglésies que d'altres autors teatrals anomenaven, irònicament, l'«Ibsen del Poble Nou».

El protagonisme de *Nova vida* és un jove secretari municipal d'idees avançades (cosa que no devia abundar gaire) que s'enamora d'una noia de casa bona la qual li correspon, però els seus pares s'oposen al festeig perquè consideren que el pretendent és un revolucionari. El disgust transtorna la noia que cau malalta i mor. Els espectadors, pensant en els drames romàntics com *Los amantes de Teruel* («tonta ella i tonto él») o en «Romeu i Julieta», arriben a creure, d'acord amb la lògica romàntica que ell (que per cert es diu Ignasi) es matarà, però no ho fa i es resigna. I com que és un bon noi troba una altra noia digna d'ell, es casa i són feliços, d'acord amb la lògica

de Rovira i Virgili que sempre va ser optimista. La moral és que no s'ha de perdre mai l'esperança i que quan hi ha amor hi ha «nova vida». O una cosa així. L'obra, com ja hem dit, va ser un succés. I sense la política que l'atreia, el gran patriota tarragoní, hauria pogut esdevenir un bon autor dramàtic.

Pel que toca a l'obra *Defensa de la democràcia* (publicada l'any 1930) deu ser una de les millors obres doctrinals de Rovira i Virgili, un veritable breviari de qualsevol home que vulgui ser, amb coneixement de causa, un demo-liberal. Aleshores ja feia sis anys que Rovira havia fundat la «Revista de Catalunya» (d'una categoria intel·lectual europea) i només tres que havia llançat el diari «La Nau» amb un floret de redactors i col·laboradors també d'alt nivell. Feia poc que havia publicat el sisè volum de la seva incomparable *Història Nacional de Catalunya*. I gràcies a l'entesa d'Acció Catalana i Acció Republicana, no tardaria gaire a presidir un nou partit que va prendre el nom d'Acció Republicana de Catalunya dit també Partit Catalanista Republicà. A principis del 1931 Antoni Rovira i Virgili pot dir-se que es trobava al cim de la seva carrera política. La inesperada aparició d'Esquerra Republicana de Catalunya eclipsà el seu estel.

Diumenge, 23 de maig

Dia de mal record, el d'ahir, a Benissanet. Ens corresponia de regar l'hortet (tenim una part de l'aigua del pou) en el curs de la tarda. Havent dinat, mentre jo vaig anar a buscar l'aixada de regar (en tenim d'altres), la Cinta pujà a l'indret, vora el pou, on hi ha la canonada que cal destapar perquè l'aigua que treu un motor-bomba, arribi al nostre sector. Quan jo enfilava el caminal, vaig sentir la veu de la meva dona que em cridava, feblement, pel nom. Els arbres no me la deixaven veure. Vaig córrer i vaig trobar-la asseguda en un esgraó de l'eixida, amb el cap contra la porta. Tenia el rostre pàl·lid. «Crec que m'he luxat el braç», va dir, en veure'm. Era el braç esquerre que s'aguantava amb la mà de l'altre. M'explicà, serenament, que en ajupir-se per destapar la canonada, relliscà (és un lloc on l'herba sol estar mullada) i va caure sobre el colze.

Tot i que li feia molt de mal (no cridà fort per no alarmar els veïns) s'aixecà com va poder i aconseguí d'arribar al lloc on jo vaig trobar-la asseguda. En un salt, vaig anar a parar el motor i després, tots dos abraçats, vam caminar fins a casa on ella va estirar-se al llit. No sabíem què fer, si anar a cercar el metge del poble, anar a Móra d'Ebre (on hi ha una petita clínica o anar a Tarragona. Vam decidir això darrer. Em demanà una aspirina i, sempre aguantant-se el braç, va pujar al cotxe, al meu costat.

Vam passar per Vilafortuny, on hi havia l'Artur, la jove, les nêtes i una neboda meva, Liliana, nascuda i resident a l'Argentina.

Les petites, en veure l'àvia immòbil dintre el cotxe, van sospitar alguna cosa i van començar a plorar. La Cinta hagué de tranquil·litzar-les.

L'Artur ens acompanyà fins a la clínica Monegal. Una primera radioscòpia revelà que no solament hi havia luxació, sinó fractura total de l'extrem del radi i que calia extreure'n el petit fragment, de manera que calia intervenir sense perdre temps. Va fer l'operació —amb anestèsia general— el doctor Saura, amb la col·laboració del doctor Capell i un practicant. Van destinar-li una bona cambra. El nostre fill s'esperà fins que la seva mare recobrà els sentits. Com que és valenta, no va fer escarafalls i fou ella que ens encoratjà: —«No serà res!», va dir.

Va venir a veure-la el doctor Monegal, bon amic i company d'Òmnium Cultural. I el doctor Capell, cada dia, matí i tarda. I sempre amb una expressió amable a la boca. Som amics del temps —a finals del 1971— en què la dona i jo vam romandre internats a la Monegal de resultes del greu accident de carretera que hi va anar de poc que no fos fatal. Aleshores el doctor Capell també passava dos cops cada dia. I com que la dona, algun cop es queixava (sofrí diverses intervencions) el metge li feia una moixaina mentre deia «—Però si no tens ni mitja bofetada!».

Sota l'aparença d'un bon jan humorista, el doctor Capell va rebre cops molt durs i es mostrà com un veritable estoic.

Per tot plegat, la clínica Monegal és una mica com a casa nostra.

Dimarts, 9 de juny

A poc a poc, la dona va millorant, encar que sigui amb el braç enguixat. Com que és l'esquerre i, sortosament, no li fa mal, pot fer moltes coses amb l'altre. Cada matí ve una noia que l'ajuda.

El passat dissabte vam anar al poble amb l'Artur, l'Elba i les nenes. El noi i jo vam regar. I entre tots vam collir cinc o sis quilos de cireres d'un sol i gran cirerer que hi tenim. (És l'únic que sobreviu —i amb quina puixança!— d'altres que n'hem anat plantant.) La terra té els seus misteris i de vegades es contradiu, com els homes. Vam collir també força préssecs i nespres japoneses o sigui d'aquelles que els castellans en diuen «nísperos» i no d'aquelles altres que van fer escriure a Francesc Pujols (quan col·laborava al diari «Las Noticias», ja desaparegut) que «con el tiempo y paja madura un fruto que ahora no me acuerdo como se llama en castellano».

Dimecres, 10 de juny

Avui (tal com ens havia dit el doctor Saura) hem anat a la Monegal. Després de veure dues radiografies, el metge ha dit: «La cosa no podia anar millor. El divendres ja podrem treure el guix».

Amb l'Artur i l'Elba, allí presents (no sé per què tenien festa o potser se l'han presa) hem anat a dinar al «Leman». Encara hem tornat a la clínica i després d'una bona xerrada els «barcelonins» s'han acomiadat.

Dimarts, 25 de juny

Al cap de dos o tres dies que a la Monegal van treure els punts del braç a la Cinta, amb un autocar de la «Pullmantur» vam anar a Madrid, primera estació d'una excursió col·lectiva a Lisboa, amb parades a Madrid, Avila, Salamanca, Coïmbra i Fàtima.

Gràcies a les notes que vaig prendre, podria escriure la recensió de les principals incidències (amb les obligades impressions) del viatge. Però no ho faré perquè no tenen res a veure amb l'objectiu d'aquest dietari. I, amb tot, em sembla que val la pena de deixar constància de com (per raons purament conjunturals, com ara és moda de dir,

i no per morbositat) vam tenir l'oportunitat de veure, la dona i jo, l'escenari, per dir-ho així, d'un dels drames més importants, en els darrers temps, de la història política de l'Estat espanyol. Si haguéssim anat a raure a qualsevol altre hotel de Madrid, la conjuntura no s'hauria presentat. El que ens van destinar es deia «Los Galgos», al carrer de Claudio Coello (nom d'un pintor del segle XVII). Va resultar que l'endemà de la primera nit, havent esmorzat, el cambrer (un xicot jove) ens preguntà amb una amabilitat, un xic sorneguera: —Son ustedes de Barcelona, verdad?

La meva dona, a qui la gràcia madrilenya no li fa cap gràcia va respondre, ja posada en guàrdia: «Sí, pasa algo?».

—No señora, no. Pero como catalanes, o simplemente como turistas, es posible que les interese saber que se hallan muy cerca del lugar en que el día 20 de diciembre de 1973, hizo explosión la bomba que catapultó a la azotea de una casa cercana el automóvil del almirante Carrero Blanco, causándole la muerte...

El cambrer, prudent, va callar mentre ens observava. I nosaltres a ell. L'home esperant la propina, o perquè era antifranquista, o pensant que nosaltres, pel fet de ser catalans, també ho erem, afegí:

—Solo tienen que seguir esta calle, por la derecha y después de la primera esquina, a unos cien metros, està el lugar de marras. Ya lo verán, hay una lápida y enfrente la casa donde aterrizó el coche del que estaba destinado a suceder al generalísimo.

El cambrer havia tornat a reprendre el to sorneguer, potser perquè s'adonà que jo m'havia posat la mà a la butxaca. Ell preparà la seva. Ens donà les gràcies i ens va fer una reverència.

No ens vam girar per veure si ens mirava des de la porta, però vam seguir les seves indicacions. Al costat de la làpida, hi havia una corona de flors seques. La casa del davant no és gaire alta. Tot es veia insignificant, però aquell fet potser va fer donar un tomb a la història del país. I també a la de la nostra terra. Dels autors de l'atemptat no se n'ha sabut mai res i sempre serà misteriosa la seva laboriosa preparació. Fer un túnel sota el mateix carrer, no gaire lluny d'una comissaria de policia, als nassos dels guarda-espalles, etc., etc. Un misteri.

Fàtima també té el seu misteri. Tot començà l'any 1917, amb unes aparicions. Fa pensar en Lorda, però sense tants malalts ni tantes pretensions. Molt més ens va impressionar el monestir Batalha, bastit per commemorar la victòria de sis mil portuguesos contra trenta mil castellans. No sé si nosaltres ens podem gloriejar d'alguna cosa per l'estil. La sort, més que no pas a nosaltres, ha somrigut els portuguesos. I molts saben que alguna cosa han d'agrair als catalans. I ens tracten bé. Si els vols fer riure, només cal que diguis que Lisboa hauria pogut ser una millor capital d'Espanya que Madrid.

Lisboa —reconstruïda totalment després del famós terratrèmol de mitjans del XVIII— em fa recordar del *Càndid* de Voltaire en què el protagonista, el cèlebre doctor Pangloss, portat pel seu optimisme (amb el qual es burla de la filosofia de l'alemany Leibniz, autor de la màxima segons la qual «tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles») arriba a creure que aquell desastre (com tots els desastres i les malvestats del món) es produïen a fi de bé, per l'estil d'aquella altra màxima més propera i més coneguda que afirma «que no hi ha mal que per a bé no vingui», sovint desmentida per la realitat. De fet, Voltaire el que pretenia era posar en evidència que el món era mal fet i que el seu creador també anava errat de comptes. Sigui el que sigui, sense aquella destrucció de Lisboa no veuríem ara la bonica ciutat actual, amb els carrers amples i quadriculats (que fan pensar en l'Eixample barceloní), llargues avingudes i monuments magnífics, com la torre de Belém, vora el port, a l'estuari del Tejo, impressionant amb el seu pont altíssim, el més llarg d'Europa (tres quilòmetres sobre l'aigua) i el cinquè del món. Impressionant també el monument als navegants portuguesos al costat d'una gran Rosa dels Vents, a terra, en mosaic, i un mapa del món amb el detall i les dates de les nombroses conquestes (algunes ja abans de Colom) dels intrèpids navegants portuguesos (Madeira, les Açores, les costes de Riu d'Or i del Senegal, l'arxipèlag de Cap Verd, Sao Tomé i Annobón... Arribaren a l'Extrem Orient i el navegant Vasco da Gama voltà l'Àfrica i trobà l'Índia.

En temps de la descoberta d'Amèrica, els portuguesos ja tenien un virrei a l'Índia. Van conquerir Ceilan i Madagascar, Socotora, Ormuz, Goa i Malaca. Arribaren a la Xina i al Brasil el qual van

colonitzar i on encara es parla portuguès. L'imperi colonial portuguès va ser d'una empenta fabulosa i en van treure riqueses incalculables...

Per cert que alguns dels castellans que venien amb nosaltres amb l'excursió de la Pullmantur, no s'acabaven de creure que els navegants portuguesos haguéssin conquerit tantes terres. I és que ningú no els n'havia parlat. Tampoc no es volien creure que la llengua portuguesa era parlada per més de 170 milions de persones. I és que Portugal i Espanya —malgrat que un sempre els ha vist junts al mapa— viuen donant-se l'esquena, no es parlen, o es parlen el menys possible. I tal com els catalans diem que «de Ponent, ni gent ni vent», els portuguesos tenen la mateixa expressió substituïnt Ponent per Orient. Per tot plegat val la pena parlar una mica de Portugal. Havent vist la terra mesetària, tan desolada, és consolador entrar a Portugal després de travessar un riu que s'obre pas entre les muntanyes. Muntanyes amb pins, i roures i alzines. Fa la impressió de trobar-te novament a Catalunya, una Catalunya atlàntica (amb 800 quilòmetres de litoral) bé que el clima sembla mediterrani. També el paisatge sembla català per l'orografia i els conreus agrícoles. Al nord, predomina la petita propietat i la policultura. Es veuen camps de blat i de moresc, feixes de vinya i d'oliveres, d'arbres de fruita i hortals. (Al sud, en canvi, impera el latifundi.)

Portugal és divers i variat, format per regions històriques i amb un idioma que, fonèticament i per la cadència, canvia d'una regió a l'altra. Res de tot això no ens pot estranyar.

Pugem a Guarda, ciutat alta (800 m) i pròspera. (Amb tot, veiem dones humils, vestides de negre i amb mocador al cap.)

Dinem a Coïmbra, ciutat empinada, famosa per la seva universitat. Fàtima no és gaire lluny. Ja n'hem parlat. I de Lisboa també. La proximitat de les eleccions presidencials fa que sigui difícil veure una paret, un monument, una tanca, sense pintades o «posters» enganxats. És una empastifada general. Per cert que és la cara d'un general —el candidat Ramalho Eanes— la que campeja per tot arreu. Tothom creu que serà el vencedor.

Entre els nombrosos eslògans que es poden llegir, n'hi ha un que diu: «No a las torturas de España». I aquest altre: «No a los presos

políticos de España». La guia de Pullmantur que ens acomboia (una noia franquista, pel que es veu) s'indigna: «¿Por qué se han de meter con España?». La pregunta es perd en el buit absolut.

La vida a Portugal (país en què la renda per càpita és de les més baixes d'Europa), és barata. Dinem en un bon restaurant i ens cobren 75 «escudos» (diguem 160 pessetes) per cap.

Vam visitar Sintra, Cascais i Estoril (llocs que ja entraven en l'itinerari de l'excursió). A principis de segle, Sintra i Cascais eren poblets de pescadors. Ara són ciutats. (És el cas de Sitges, de Lloret de Mar, etc.) I Estoril (on «estiuja tot l'any» el pare del rei d'Espanya), és una ciutat voltada de jardins, ara plens de flors. El diumenge dia 20, després del desdejuni vam emprendre la que havia de ser la més llarga i més empipadora de les jornades de l'excursió: Lisboa-Madrid. De primer, el terreny és pla, terres de sembrats, amb pocs arbres. Més endavant, el paisatge s'ondula i es veuen cases de camp amb oliveres i bosquets d'eucaliptus. D'aquest arbre n'hi ha arreu. Quan és jove, diguem d'un any o dos, té les fulles amples d'un color blanquinós, argentat. L'olor d'eucaliptus —balsàmica, intensa— és constant en aquells paratges. A cada campanar dels diversos poblets que surten al pas, hi ha nius de cigonyes. Aquestes aus de bon averany s'hi aturen només per criar i fer grans els petits. I ningú no les molesta perquè són considerades això que acabem de dir, de bon averany.

Per moltes raons, val la pena de visitar Portugal. I no solament pel paisatge i pels seus monuments evocadors d'una història accidentada, sovint heroica i poc coneguda, sinó sota un punt de mira simplement humà. Els portuguesos són amables, gairebé obsequiosos, sempre que se'ls tracti correctament. Tenen aversió a l'urc castellà. Als espanyols els atribueixen haver escampat la brama del portuguès exagerat, hiperbòlic i, en definitiva, ridícul. Així intenta «retratar-los» aquell conegut epígrama que diu: «Extrañóse un portugués / al ver que en su tierna infancia / todos los niños, en Francia / sabían hablar francés. / Arte diabólica es / dijo, torciendo el mostacho, / que un hidalgo, en Portugal / llega a viejo y lo habla mal / y aquí lo parla un muchacho».

En canvi, de Catalunya, tots els portuguesos d'una certa cultura amb els quals vam parlar-ne, van dir-ne bé. Sabíem que fou, en bona part, la guerra que van sostenir, com els catalans, contra l'Espanya de Felip IV, la conjuntura que Portugal aprofità per recobrar la independència aconseguida, en el segle XII, un cop foragitats els sarraïns. I van gaudir-ne durant quatre segles, és a dir fins que Felip II de Castella (que tenia una mentalitat intolerant, agressiva i tirànica, inquisitorial en un mot) argüint que li corresponia heretar la corona portuguesa pel fet de ser nét d'un rei portuguès, envià un exèrcit castellà que derrotà el del pretendent nacional i fou proclamat rei de Portugal l'any 1581. Aquesta annexió encara no durà seixanta anys. Portugal, com ja hem dit, s'independitzà l'any 1640 després de negar-se a lluitar a favor de Felip IV contra Catalunya durant la Guerra dels Segadors. Aquells seixanta anys de domini castellà fou nefast per a Portugal. Va perdre l'enorme poder marítim que tenia i el monopoli del comerç oriental que l'havia enriquit. D'ací l'aversion que senten els portuguesos contra Espanya i que no en vulguin saber res quan se'ls parla d'una possible federació o confederació. D'ací també que hagin cercat —i tinguin— la protecció d'Anglaterra mitjançant un tractat.

Els catalans veiem amb simpatia els portuguesos per afinitats històriques i perquè no podem oblidar que del 1463 al 1466, és a dir durant la guerra que va sostenir la Generalitat contra Joan II declarat fora de la llei, fou proclamat rei de Catalunya un príncep portuguès amb el nom de Pere IV, dit «el Conestable de Portugal», que era nét del comte d'Urgell, Jaume II i, per tant, tenia sang catalana. Morí el 1466 i fou enterrat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona.

Pel que toca a la llengua portuguesa, que els catalans podem entendre fàcilment, Francesc Pujols deia que era la llengua castellana sense ossos i per això era molt més agradable a l'oïda. Deia també el filòsof de la Torre de les Hores que el portuguès venia a ser el resum de totes les llengües neollatines perquè hom hi troba tots els matisos. I s'estenia parlant de la influència exercida pel nostre Ausiàs March sobre el gran poeta portuguès Luis Vaz de Comões (que els espanyols han castellanitzat i en diuen Camoens). L'immortal autor

no solament del poema èpic *Os Lusíadas*, en que canta la formació de l'imperi portuguès, sinó d'una obra lírica importantíssima on hi traspua l'esperit d'Ausiàs March.

La literatura portuguesa compta amb un gran nombre de poetes i escriptors de primer ordre. I jo recordo la impressió que em va fer la lectura dels autors que tenien més predicament quan jo era jove; Antero de Quental, Teófilo Braga, Guerra Junqueiro i particularment Eça de Queirós.

En totes les belles arts, Portugal té manifestacions tan dignes de ser conegudes (i no crec que ho siguin gaire) com els de qualsevol país de l'àrea cultural d'Occident. En arquitectura, l'estil «manuel·lí» ha fet època. I la música popular és amarada de «saudade» un sentiment comparable a la nostra enyorança. Fins en això tenim amb Portugal llaços de germanor. Ara que és temps d'excursions col·lectives econòmiques val la pena d'anar, per quatre rals, a donar-hi un cop d'ull.

Dijous, 24 de juny

Tan bon punt vam arribar ahir a Barcelona, ens diuen que el dimarts 22 va tenir lloc a Barcelona un miting multitudinari (autoritzat) al palau Blau Grana que va fer recordar, no solament pel gentiu, sinó també per l'entusiasme, els de la República. Van col·laborar en l'organització de l'acte tots els partits de l'oposició (PSUC, POUM, ERC, PSC, FNC i altres que n'han sortit de nous. Gairebé tots ja havien actuat en el si de l'Assemblea de Catalunya. I heus ací que m'ha vingut a la memòria (potser ja ho he dit abans d'ara) que jo em trobava a Barcelona el 7 de novembre de 1971 en què va tenir lloc a l'església de Sant Agustí la sessió fundacional (clandestina) de l'esmentat organisme, sota el signe de tres reivindicacions: llibertat, amnistia i Estatut d'Autonomia. Poc temps després, les seves figures més representatives (Josep Benet, Pere Portabella, Jordi Carbonell, Miquel Sellarés, Agustí de Semir, etc.) foren detinguts i empresonats. No sé si he dit que durant el mes de febrer d'enguany els mateixos elements i altres com Heribert Barrera i Josep Pallach, organitzaren manifestacions reivindicatives amb idèn-

tiques consignes. Un altre nom que de dia en dia veu augmentat el seu prestigi és el del president de la Generalitat a l'exili Josep Tarradellas. Jo recordo que no fa gaires mesos, fins i tot després de la mort de Franco, el nom de Tarradellas suscitava encara moltes reserves en certs sectors (de segur els més conservadors o més ambiciosos) del catalanisme militant. I és que en aquest món tot canvia (la moda, les camises, la política).

Dilluns, 28 de juny

Dies de calor forta, ja gairebé caniculars amb alguna que altra tronada estrepitosa i humitat ambiental. La Cinta se'n ressent al braç. El doctor Saura li ha recomanat d'anar, tres cops a la setmana, a una clínica de recuperació (a compte de la Monegal).

Normalment a hores d'ara —i ja faria dies— seríem a Benissanet. Aquest estiu ens semblarà més llarg que el d'altres anys.

En l'actualitat política, sembla que, per fi, el rei ha decidit eliminar el senyor Arias Navarro que passarà a la història com una de les patums més «infumables» del franquisme. (Per això, segurament, ha estat «premiat» amb un marquesat). ¿Qui el substituirà?

A Catalunya, l'Esquerra ha trencat amb el Reagrupament de Pallach i decideix d'anar pel seu compte, em diu Poblet en una carta.

Dijous, 1 de juliol

Ahir vam fer una escapada al poble, i avui, en el moment de retornar a Tarragona, un veí ens diu que ha mort Gallisà, el farmacèutic de Benissanet, sobtadament. Tenia dos anys menys que jo. El seu pare, que va deixar-li la farmàcia, es deia O'Callaghan de segon cognom. penso que devia ser un descendent d'aquell O'Callaghan, capítost «apostòlic», que va venir a Espanya com altres irlandesos per defensar la causa de la monarquia absolutista de Fernando VII, contra el qual es van alçar perquè no volia restablir la Inquisició.

Del pare del farmacèutic que acaba de morir en parlo en *Crònica del país natal*. No gastava barba ni bigoti, però sí allò que els caste-

llans en diuen «perilla», potser perquè sembla una petita pera de pèls sota el llavi de baix. En català se'n diu mosca. Aquest detall, el tipus i la manera de ser feien pensar en un apotecari del segle passat. Quan jo era petit venia sovint a la tertúlia que tenia lloc cada cap al tard a la vorera de la casa on vaig néixer i que presidia l'avi Desumvila. El senyor Gallissà O'Callaghan era un home de gran cultura i amic de l'anècdota.

Diumenge, 18 de juliol

Ahir fou designat president del govern de Madrid un senyor que es diu Adolfo Suárez, advocat jove que ha tingut càrrecs importants en el règim franquista. Fou, per exemple, secretari general del «Movimiento». És d'un poble de la província d'Àvila, Cebreros, on va néixer l'any 1932. Diuen que té vel·leitats democràtiques i que vol celebrar un referèndum de veritat i, segons com vagi, convocar eleccions generals (autèntiques, és a dir, sense frau). Com que és jove, no tindria res d'estrany que es fes il·lusions.

I ara constato que em vaig oblidar d'enregistrar un viatge que vaig fer a Barcelona per tal d'assistir a una reunió de vells i nous militants d'Esquerra Republicana de Catalunya que va tenir lloc a la sala d'actes del Col·legi d'Advocats (Mallorca, 283) la qual s'omplí. Durant el matí van parlar Jaume Miravittles, Josep Fornas, Josep M. Poblet, Antoni Bergós, Josep Subirats, Victor Torres i d'altres que van demanar de parlar. Va presidir el venerable patriarca Juliachs (90 anys) que tenia al seu costat un dels militants que més ha treballat —per compte propi i per delegació del president Tarradellas— per la reorganització del partit en la clandestinitat i més d'un cop de la presó estant: Rodríguez Papasseit. Actuava de moderador Carles Sala, home de veu forta i clara, molt hàbil en aquesta mena d'activitat. (A Mèxic, durant el seu exili, va fer, alguns anys, de locutor de ràdio.) La reunió va continuar, havent dinat, i també va parlar tothom qui va voler.

A Tarragona, des dels principis de mes, la Cinta ha anat cada dia a la Clínica de Rehabilitació del doctor G. Colón, amb resultats que ja no poden ser més positius. A casa fa els exercicis que li reco-

mana el metge i ara ja pot moure el braç operat com si res no hagués tingut —o poc se'n falta. La seva força de voluntat és realment excepcional, sempre ha estat així.

L'Artur, l'Elba i les nenes van sortir cap a París, amb el seu cotxe. Ell ha estat convocat per participar en un congrés de químics-biòlegs.

Dijous, 29 de juliol

Ahir, la Cinta i jo, vam anar a dinar amb Felip Calvet i Teresa Rovira (que passen uns dies a Tarragona) a la torre que els va deixar el seu pare en una muntanyola des d'on es veu la platja de l'Arrabassada. Jo hi veig, sobretot, els marges que va construir el gran escriptor amb les seves pròpies mans. Tenia les mans dures, de pagès, i ell les mostrava amb un cert orgull. A la torre hi havia també Toni Rovira (fill de la Teresa) amb la seva muller, francesa.

Vam parlar de la biografia de Rovira i Virgili, en la qual ara treballo, i em vaig emportar un feix de carpetes amb articles i diversa documentació que em facilità la Teresa. Dubto que pugui dur a bon terme un treball pel qual potser no estic capacitat i que, en tot cas, exigirà tres o quatre anys de treball.

Avui, dissabte, hem anat a Benissanet per tal de regar (és el dia que ens toca l'aigua). Vam passar per Vilafortuny a recollir l'Artur, la jove i les dues nétes. Havent dinat, ens han ajudat a netejar la piscina. És una feina esgotadora però que s'ha de fer de tant en tant. El vent fa caure fulles a l'aigua i això l'embruta. Per desinfectar-la hi posen clor i sulfat de coure.

Diumenge, 8 d'agost

He rebut una postal, molt afectuosa, de J. B. Xuriguera (que passa uns dies a Salou amb la seva esposa) i una carta de Salvador Maset amb la qual m'envia una relació dels carrers de l'Eixample de Barcelona, alguns noms dels quals, en dir seu, caldria que fossin substituïts per d'altres que ell considera més apropiats. Maset és un home d'iniciatives. De vegades l'encerta, d'altres no (com sol passar a tothom que pensa i té iniciatives).

Amb la carta del bon tarragoní, hi ha una nota escrita posteriorment. Diu així: «Barcelona, 2 d'agost 1976. Estimat amic B... Estic molt fotut i a punt de prendre el tren per a l'altre barri. Vaig estar content que vinguessis a l'assemblea de l'Esquerra. Jo no ho vaig poder fer. Devia fer bonic veure al tarragoní Rodríguez presidint. Ell, amb els seus 75 anys està molt fort. Abraçades. Maset».

Aquesta nota m'ha fet angoixa. I de seguida li he escrit una carta d'encoratjament. És difícil encoratjar-lo perquè ell s'adona del seu estat precari. Recordo que el darrer cop que li vaig parlar, a casa, a Tarragona, ja semblava spectral. Va parlar, com sempre, dels seus mals. Jo li vaig preguntar que per què no venia a viure a Tarragona a casa del seu nebot, etc. Però ja ho veia tot dificultós. I aquesta tarda, rellegant l'«Avui» del divendres, dia 6, m'ha saltat als ulls una petita notícia: «Necrològica. — Salvador Maset i Vidal ha mort a Barcelona, víctima d'accident. Nascut a Tarragona el 1900, treballà de serraller i altres oficis. Fou corresponsal de "La Vanguardia" fins al 1936. El 1932 ingressà al partit de Francesc Macià. El 1939 s'exilià a França i Mèxic fins al 1955 que tornà a Catalunya».

Res més. He restat com aclaparat, en l'estat de qui no s'ho acaba de creure. «Víctima d'accident». De quin accident es deu tractar? Penso en el que algun cop m'havia dit de Lluís Mestres («que havia fet bé de suïcidar-se»). Aquella nota necrològica, qui l'ha redactada? Poblet? És possible. Però, per què no em va telefonar? Estic sensiblement afectat. Penso en la vida de Maset. Maset i Vidal. Ell n'estava cofoi d'aquest Vidal, potser amb una certa ingenuïtat. La nota de l'«Avui», bé que diu l'essencial, no deixa endevinar la causa de la seva mort. Algú m'ho deurà dir. I penso que jo també, un cop ho sàpiga, tinc el deure d'escriure (potser a l'«Avui») algunes de les moltes coses que sé del bon amic que ens acaba de deixar.

Dilluns, 16 d'agost

He rebut una carta de Poblet i una altra de J. B. Xuriguera als quals vaig escriure amb segell d'urgència. El primer diu que Maset es va suïcidar, però que no gosa afegir altres detalls ja que no sap fins a quin punt són certs. Xuriguera escriu que, segons una infor-

mació que li donà Vicenç Bernades, ben relacionat amb els medis periodístics, Maset, en un moment de gran depressió, anà a l'escullera, i es tirà a l'aigua. I que l'endemà fou recollit el seu cadàver d'entre les pedres. Per altres conductes he sabut que Maset va escriure cartes de comiat a d'altres amics.

La mort d'un vell amic sempre és una punyida, però si es tracta d'un suïcida ens deixa encara més engoixats, esmaperduts. He començat a pensar en el que podria escriure d'ell per publicar en algun lloc.

Dimarts, primer de setembre

Una vila important de la Ribera d'Ebre acaba de celebrar les festes majors amb una gran diversitat d'espectacles, balls, unes tradicionals curses fluvials, jocs de cucanya, etc.

Uns dies abans de les festes, la Comissió organitzadora em va demanar d'escriure un treball sobre la comarca per a incloure'l en el programa. Un programa d'una cinquantena de pàgines de les quals només vuit són escrites en la nostra llengua. Corresponien a un article de Carmel Biarnés, d'Ascó, a un altre del mestre i historiador Artur Cot i al treball que jo els vaig enviar. Les quaranta-dues pàgines restants (la major part d'anuncis) apareixen escrites en «la llengua del imperio», com si en aquella vila no hi hagués Peres ni Joans, sinó únicament «Pedros» i «Juanes».

La crosta endurida per quaranta anys de franquisme els ha fet mesells —o bé és que encara tenen por. Estem segurs que l'any vinent, si les coses continuen pel camí emprès i la democratització i la catalització van endavant, tal com esperem, aquests rastres de botiflerisme anacrònic i sovint inconscient, desapareixeran.

Per marcar el contrast, llegim al diari «Avui», del passat 27 d'agost una notícia que diu literalment: «Els programes de festa major cada cop més empren el català».

La notícia procedeix del País Valencià. I per això és doblement satisfactòria.

Dimecres, 8 de setembre

L'«Avui» publica un «Rèquiem per a Salvador Maset» que vaig trametre. Després de referir-me a la nota necrològica per la qual vaig saber la seva mort, afegeixo que era difícil endevinar tot el que Salvador Maset guardava de gran en un cos petit: patriotisme, fidelitat, conseqüència, culte de l'amistat... «Liberal i republicà, catalanista i obrerista, lletraferit, autor de comèdies, versaire, viatger incansable (cada any feia una volta a Catalunya), dotat d'una curiositat múltiple, home de tertúlies i d'anècdotes, magnífic i copiós corresponsal de tots aquells que s'hi cartejaven, haurà deixat un record que durarà tant com la vida dels qui forem amics i companys seus. Els qui vam tractar-lo a Tarragona, ja des d'abans de la República, durant aquesta, en el curs de la guerra i tot seguit a l'exili (de primer a França i després a Mèxic), sabem del seu esperit de solidaritat i de la seva fe indestructible en l'esdevenidor de Catalunya. Solidari fins a la darrera hora, preveient la seva propera extinció («a punt de prendre el tren cap a l'altre barri», com ell va dir-me en la seva darrera carta), va escriure a tots els seus amics unes ratlles patètiques que ja eren —sense dir-ho clarament— de comiat. Celibatari, no tenia altres familiars que uns nebots. Deixa tres comèdies impreses (fruit del seu amor al teatre), un llibre de versos patriòtics (que darrerament tenia la il·lusió de publicar) i unes *Memòries*, també inèdites, farcides de detalls saborosos. Seria una gran llàstima que tot això s'hagués perdut. Descansi en pau Salvador Maset i Vidal, tarragoní de bona nissaga i català nacional».

Dimarts, 14 de setembre

A Tarragona, davant la proximitat de la Diada, hi hagué un intent per part d'alguns elements (diguem-ne històrics) d'Esquerra Republicana de Catalunya, ara en vies de reorganització, d'establir contactes amb gent d'altres partits igualment catalanistes en plena activitat (gairebé tots pertanyents a Òmnium Cultural) per tal de veure si hi havia possibilitats d'organitzar una manifestació reivindicativa l'Onze de Setembre. La gairebé certesa d'una negativa de l'autorit-

zació necessària, va fer que l'intent no passés de l'estadi de la bona voluntat.

A Barcelona fou prohibida la manifestació que es volia concentrar al Parc de la Ciutadella, però després d'un estira i arronça, el governador va autoritzar-la a Sant Boi de Llobregat on hi ha la tomba de Rafel Casanova.

Segons que diu l'«Avui», s'hi van congregar unes cent mil persones, amb profussió de senyeres i pancartes. Van parlar Roca Junyent, Octavi Saltor i Jordi Carbonell, el primer en representació del Consell de Forces Polítiques; el tercer en nom de l'Assemblea de Catalunya i el del mig, pels partits que no pertanyen ni al Consell ni a l'Assemblea. Hom va llegir un missatge del president Tarradellas en el qual propugna la unió dels catalans i la fidelitat a la terra.

Els oradors es van pronunciar per la ruptura amb el passat i per la solidaritat amb els pobles que volen ser lliures. Regnà un gran esperit de civisme. Ni un sol incident.

A Girona, a Manresa, a Reus, a Granollers i en molts altres llocs es celebrà la Diada. Cal excusar els defallents quan les circumstàncies no els són propícies. Confiem que ho siguin l'any vinent. Volrà dir que el procés que tot just s'inicia, generalment enmig de la confusió, s'esclarirà i anirà endavant.

Dijous, 16 de setembre

No he pogut treballar gens aquests darrers dies. Vam haver d'abandonar Vilafortuny per causa de la gran humitat produïda per dos grans aiguats. L'un ens va sorprendre, venint de Tarragona, entre Salou i Vilafortuny. En arribar-hi, no vam poder baixar del cotxe. L'entrada a la Residència era com un riu. I vam haver d'esperar més de mitja hora, immobilitzats dintre el cotxe, fins que va minvar l'aigua i vam poder baixar sense mullar-nos els peus.

A Tarragona vaig trobar carta de J. B. Xuriguera en la qual, entre altres coses em diu: «Vaig llegir el vostre article a l'«Avui» sobre l'amic Maset. Molt bé! Em senbla que vivia en una dispesa del carrer del Carme. Jo no hi vaig anar mai i no sé el número de la casa. Tot el relatiu als seus papers em senbla que es podria obtenir a través del seus nebots...».

En efecte, Maset vivia en una despesa —molt modesta— del carrer del Carme, núm. 12, principal. Però només hi anava a dormir. Menjava en un bar, igualment modest, del carrer de Tallers. De vegades anava a dinar al restaurant de l'Ateneu. Darrerament, la por de restar sense disponibilitats, el feia estalviar. La seva mare li va deixar, en morir, una casa del segle XVIII que donava al carrer Major. Ell se la va vendre. I es va vendre també una finca d'oliveres no gaire lluny del mar i del xalet de Rovira i Virgili. Del que en va tocar va poder viure i encara va deixar diners al banc. Són fets coneguts.

Xuriguera, en la seva carta, em parla també del moment polític. Ell no milita en cap partit, però la seva ideologia de catalanista d'esquerra no ha canviat. «L'escriptor —diu— no hauria de fer política, i en general no en fa. Cal que reservi el temps, els nervis i el talent per a la seva obra. Tenim la sort, encara, que per ara la política només és menudalla. Fins a les eleccions, si les podem veure, no s'aclariran una mica les coses. A mi em sembla que cal ajudar moralment la posició Tarradellas. Almenys és la més forta perquè és la legalitat. Fins a la vostra».

Divendres, 24 de setembre

En la meva resposta a la carta de l'amic Xuriguera vaig dir-li que hi trobava a faltar la seva impressió sobre la celebració de l'11 de Setembre a Barcelona ja que segons m'havien dit —i la premsa se n'havia fet ressó— havia tingut un esclat certament esperançador. M'ho confirma en una lletra que acabo de rebre. I afegeix que, en efecte, «enguany s'ha produït un fet nou. Ha estat un despertament de la joventut, una manifestació entusiasta que es podria traduir per un acte de fe, de grans proporcions i ple de dignitat. Em sembla que s'ha guanyat una batalla, el poble ha fet acte de presència, els forasters han vist de prop l'ànima d'aquesta terra que ha sofert tant. Hem guanyant, sens dubte, uns punts. El resultat ha estat positiu. Fins i tot respecte els damassos dels balcons. Mai no se'n posaven. És la primera vegada que s'engalanen i n'hi havia molts. Jo em vaig passejar pels carrers aquella tarda, i es comptaven per centenars.

En alguns balcons no n'hi havien, és cert, però ja m'ho pensava. Allò que compta és el nombre total de pals vermells que anàvem descobrint ací i allà. Només un cinc per cent de balcons amb domassos, em sembla ja una victòria. Jo vaig estrenar un domàs teixit per la meva esposa, quan era encara soltera, i que no s'havia mogut de la maleta, ben guardat. Feia molt bonic...».

Pel que toca a l'activitat política, Xuriguera comenta: «Els partits existeixen, molts encara en embrió. No ha arribat el moment. Falten locals, periòdics, mítings, vida en societat, propaganda pública... Les llistes de socis són encara curtes. Si venen les eleccions, el moviment polític augmentarà considerablement. Bé que jo m'ho miri molt serenament, sense presses. Hi ha una joventut inquieta, entusiasta. Ells han de fer les coses, avui...».

I continua amb aquesta mena de professió de fe: «Catalunya fóra només un mot, una abstracció, si no representés una nació determinada, si no estigués dorada d'aquests poderosos elements com ara la terra, l'aigua, el clima, els fruits, les plantes, els ocells, l'aire, etc. Nosaltres, som catalans, no tant perquè hem nascut aquí i ens en sentim, com perquè rebem la influència dels elements, de la terra, de l'aigua, etc., que ens penetren, i ens formen, i depenen d'ells; i som així a causa d'ells. Tot el que pertany a Catalunya rep la seva influència. Els nostres fruits ens semblen millors perquè surten de la nostra terra, de la nostra aigua, del nostre clima. I la nostra llengua també segueix aquest procés. Fins el nostre caràcter depèn d'aquests elements. Ara bé, tothom que visqui aquí, vulgui o no vulgui, sense adonar-se'n, n'està subjecte (com nosaltres mateixos) a la força, les característiques, el poder d'aquells elements, que, ells si, constitueixen la nació. I ara ve la deducció lògica. Els humans que s'instal·lin aquí, que mengen, beuen, respiren, gaudeixen del mar i del paisatge van transformant-se a poc a poc (o de pressa, el ritme és desigual) en una mena de catalans, de primer en part i després totalment. També nosaltres, fills d'una terra de pas, som només un producte de barreja, i el signe el dóna la terra. Aquests nou vinguts, seran a la curta o a la llarga, catalans simplement...».

Xuriguera, mogut per les seves conviccions, de vegades és reiteratiu, com aquell que rebla un clau. Admirable per les característi-

ques del seu patriotisme, exempt de racisme i de xovinisme, ho és també pel seu estil. Escriu de primer raig i no es corregeix. Pensa clar i escriu clar. Vol dir que és un excel·lent escriptor. D'altra banda, amb les seves apreciacions coincideix amb el concepte que teníem de la catalanitat i del seu esdevenidor escriptors i pensadors de la categoria d'un Pere Coromines (llegiu, si us plau, el seu «Elogi del paisatge català»), d'un Francesc Pujols, i d'un Rovira i Virgili.

Dissabte, 1 d'octubre

Per una carta de Josep M. Poblet, rebuda amb molt de retard, m'assabento, amb una gran pena, de la mort a Barcelona, de l'amic Vicens Bernades, del qual guardo un bon record com amic i correligionari —d'ara i d'abans. Fill de Barcelona —on va néixer el 1896— fou redactor d'«El Poble Català», de «La Publicitat» i de «La Humanitat». Elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona (en ser proclamada la República) per Esquerra Republicana de Catalunya, no deixà mai el periodisme i publicà diverses obres (entre elles *Macià no ha traït* (1931), i *Les finances municipals en 18 mesos de guerra*). S'exilià i va viure molts anys a L'Havana, juntament amb la seva muller, també escriptora. El 1957 retornà a Barcelona i al periodisme. Una de les seves il·lusions (que darrerament va veure realitzada) era publicar la biografia de Ramon Pintó, polític i periodista que a finals del segle passat, fugint de l'absolutisme espanyols, també hagué de cercar el refugi de Cuba on va lluitar per la independència de la que encara era una colònia d'Espanya, i morí afusellat.

Quan l'any 1943, un llibre meu (*Geografia Espiritual de Catalunya*) va ser guardonat als Jocs Florals de l'Havana, Vicens Bernades va escriure'n un comentari que publicà en una revista catalana i me l'envià a Mèxic. Fou el principi d'una relació epistolar que durà anys. I quan l'any 1956, jo vaig recal·lar a l'Havana, camí de Catalunya (en un retorn que només va ser provisional) a bord del vaixell italià «Irpinia», Vicens Bernades, acompanyat de la seva esposa, aconseguí de pujar al vaixell per saludar-me. I tot seguit em portà, amb el seu cotxe, a donar una volta completa per una ciutat de la qual ell en coneixia totes les bel·leses.

L'any 1961(any del meu retorn definitiu a la terra natal) ens vam retrobar a Barcelona. Aleshores ell escrivia en un periòdic de la tarda. Recordo que en una de les seves cartes em deia que volia escriure una sèrie d'articles relatius als darrers bandolers catalans dels quals gairebé ningú no en sabia res. I em demanava informació sobre l'anomenat «Panxampla», nascut en un poblet del Baix Ebre. Va cometre moltes malifetes però acabà de mala manera. El van pescar i el van condemnar a mort. Li van donar garrot a Tarragona. (El bon amic i periodista Mezquida Gené va parlar-ne llargament ja fa alguns anys.) A més d'aquesta referència, jo vaig poder trobar (per obsequi d'un parent tortosí) un llibre biogràfic de «Panxampla» (escrit pel capellà del poblet on el bandoler va néixer) i el vaig enviar a Bernades. Després de treure'n les dades que cercava, me'l retornà i encara el guardo.

Vicens Bernades tenia un decant per les vides excepcionals potser per raons de contrast amb la seva bonhomia. Que reposi en pau.

Divendres, 7 d'octubre

Ja fa uns quants dies el cap del govern de Madrid, senyor Adolfo Suárez va fer unes declaracions a la revista «Paris-Match» que han aixecat polseguera i suscitat una controversia que encara dura. Va dir «simplement» que no es podia pensar a establir els estudis de batxillerat en català perquè en aquesta llengua era impossible d'ensenyar química nuclear. Un editorial de l'«Avui» intitulat «Doncs, si, senyor Suárez», desfà l'afirmació del polític de Cebreros al qual retreu, entre altres coses, la seva «manca d'informació» (un eufemisme per no dir «la seva ignorància»). Després va ser *Omnium Cultural* i un grup de professors universitaris que deixen el senyor Suárez en una positura ben poc galdosa. I n'hi ha que encara confien en aquesta gent!

Hi ha moltes coses que cuegen en el món polític a hores d'ara. Per part del govern tot són incoherències. I és perquè, en part, de sota mà, els qui fa quaranta anys que manen, continuen manant. Però sense lligar caps —a desgrat d'aquell senyor que va dir que tot ho deixaria «atado y bien atado».

Pel que fa a l'anomenada «oposició», no hi ha tampoc res organitzat ni cap programa digne d'aquest món. Ruptura o reforma? No ho saben.

La posició del PSUC —sucursal del Partit Comunista d'Espanya (PCE)— oposant-se a donar suport a les aspiracions autonòmiques dels valencians d'esquerra ha estat motiu d'un tol·le-tol·le persistent.

El president Tarradellas ocupa tots els dies un cert espai a les primeres pàgines de la premsa. És un home que no bada mai i ensenya els altres a no badar. La seva proposta de constituir una Assembla Catalana Provisional ha estat secundada per nombrosos grups però no pas pels comunistes.

En un altre ordre de coses cal enregistrar com una pèrdua per a Catalunya la mort de Ramon Fuster i Rabés, escriptor i pedagog, president del Consell d'administració de l'«Avui». Alguns dels retrets que se li fan (al diari català vull dir), no han variat gaire dels que ja se li feien quan va començar a sortir (que és malgirbat, que hi ha moltes errades, que els socialistes el manipulen, etc.). Amb tot, no el podem deixar caure. També té aspectes positius com, per exemple, la secció «Diàleg» on s'hi deixen sentir no solament les veus dels socialistes, sinó de tota la gamma demo-liberal i social-demòcrata. Són sempre molt bons els articles de Josep M. Espinàs i els comentaris «televisius» de Josep Desumbila. De llibres, l'«Avui» només en parla els diumenges. Jo els vaig dir, per carta (que van publicar a la Bústia) que n'haurien de parlar més, i més també de qüestions culturals. I suprimir la crònica dedicada a les curses de braus, aquesta vergonya. No en van fer cap cas. No han publicat tampoc un article («Sobre una certa forma de messianisme») el qual criticava certs «marxistes» que no crec que hagin llegit res de Marx i s'ho diuen perquè sembla que ara és moda. Per la mateixa raó parlen d'Althusser, de Marcuse i altres eminències. Com va dir-me un dia Josep Fornas, un tindria ganes de portar un botó al trau de la solapa de l'americana amb aquesta llegenda: «Jo no sóc marxista». I no ho sóc perquè refuso el seu dogmatisme. No em plauen els dogmes.

El govern ha augmentat dues pessetes el preu de litre de la gasolina. I ha refusat el passaport a Santiago Carrillo, a la «Pasionària» i a Líster.

A Catalunya, el secretari del PSUC, Gregorio López Raimundo, va dir que refusava la proposta de creació d'una Assemblea Nacional perquè donaria al president Tarradellas unes facultats semblants a les de Franco. L'al·ludit replicà que ell no actuaria ni com Franco ni com Stalin, sinó democràticament.

Dimarts, 2 de novembre

Ara tenim amb nosaltres una germana meva que resideix a Buenos Aires. És de nacionalitat argentina i feia temps que projectava aquest viatge. Ahir vam anar al cementiri per tal de deixar unes flors a la tomba dels nostres avantpassats. Ella estava commoguda. Jo també.

Avui hem dinat al Mas del Timó amb la Montserrat i els seus.

A la meva germana (que es diu Enriqueta) tot el d'ací li agrada. Tarragona va encisar-la. I la Costa Brava —on va portar-la el meu fill i la jove— no ho caldria dir.

Les nenes encantades amb aquesta tia que deuen veure com caiguda del cel. D'ací a uns dies retornarà a l'Argentina.

Diumenge, 14 de novembre

La intensitat de l'agitació política augmenta de dia en dia arreu de la península i ja sembla que no hi hagi temps per a res més. Els diaris acreixen el tiratge i surten noves publicacions i fulls que ja no passen per la censura. Això em fa pensar que ja no caldrà que surti un Auca per l'estil d'una que en recordo de la dictadura de Primo de Rivera un dels rodolins de la qual deia:

«Passaven hores divines
llegint fulles clandestines».

El cert és que la política s'ho menja tot i el nom de Tarradellas és ara més popular, o almenys més pronunciat, que quan manava

en temps de la República. I pensar que fa un cert temps, en una reunió (aquesta sí, clandestina) en què ja es parlava d'una propera caiguda del franquisme (en raó de la malaltia de Franco) i dels personatges que podrien jugar un paper en la política catalana, jo que no feia gaire havia passat, com tothom, per Saint-Martin-le-Beau, vaig gosar de pronunciar el nom de Tarradellas (i pobre de mi si l'hagués anomenat President de la Generalitat!) alguns dels reunits em van mirar amb cara de jutges i com si hagués dit una barbaritat.

Sortosament, el temps és bo (tal com correspon a l'estiu de Sant Martí —i no afegeixo «le Beau») i és probable que l'hivern que s'apropa sigui benigne, amb cels clars i belles postes de sol, en contrast amb les turbonades electorals que de segur es produiran. I potser val més que es produeixin.

Dilluns, 22 de novembre

Deixant, per un moment, de banda la política, resulta que, per la força de les coses, la meua estimada comarca (parlo de la Ribera d'Ebre) ha esdevingut conflictiva. Del temps en què tenia aspectes arcàdics i quan era plaent, per donar un exemple de banyar-se en l'aigua del riu, només pertorbada pel pas d'algun llagut (ja es veu que parlo d'anys), ha passat a raure sota l'ombra sinistra que projecten les centrals nuclears d'Ascó i el projectat embassament de Xerta.

Les campanyes que han tingut lloc en diversos llocs i el document signat per setze sacerdots de la Ribera pel que toca al transvassament de l'aigua de l'Ebre fins a Tarragona i Barcelona (sense danys per a les comarques que ara dóna vida) mostren clarament la trista realitat del greu problema. Cal preguntar-se què passarà al Delta, al Montsià, al Baix Ebre i a la Ribera, si l'aigua (que podria ser algun cop perillosament radioactiva) arriba a Barcelona; i també què passarà si no hi arriba. Hom ha dit, i és cert, que només amb una veritable democràcia que portés al Parlament i al Congrés els autèntics representants del poble, es podria trobar la manera de resoldre el problema. Perquè sense el control democràtic, qualsevol resolució semblarà injusta.

Dimarts, 30 de novembre

Fins ara, a Tarragona, l'activitat política existia d'una manera, diguem-ne minoritària i larvada des del moment de la constitució d'Òmnium Cultural, per situar una data; i, filant més prim, des que va ser possible donar classes de català. La cosa s'intensificà quan —gairebé l'endemà mateix de la mort de Franco— el president Tarradellas va fer públic un missatge adreçat al poble català recordant-li el que ja feia anys ell preconitzava: demanda d'amnistia, restabliment de la Generalitat i eleccions generals constituents. No cal dir que va tenir una gran repercussió. A partir d'aleshores, els qui mai no havíem deixat de pertànyer a Esquerra Republicana i que ens reuníem en una casa d'un de nosaltres, ja decidírem de tenir un estatge propi. Mentre cercàvem, anàvem sabent el que es coïa a Barcelona, no solament per les cartes de Josep M. Pobleu, sinó també per les converses que jo tenia amb Josep Fornas, fundador i director de l'Editorial «Pòrtic», que ja m'havia publicat alguns llibres i es disposava a editar-ne un altre (*L'Exiliada*). Per parlar d'aquesta edició era el motiu que em feia anar —i em fa anar encara— a Barcelona. Josep Fornas és un dels homes de confiança del president Tarradellas a Catalunya, la qual cosa el fa viatjar sovint a Saint-Martin-le-Beau. És, doncs, un home ben informat i, bé que molt discret, jo sempre n'arreplegava alguna notícia ignorada a Tarragona. A l'editorial (instal·lada a l'avinguda del Marquès de l'Argentera), o bé a la Llibreria Claris —que és també de Fornas— gairebé sempre hi trobava algun amic, Jaume Miravittles, per exemple, de qui era possible de recollir informació. A hores d'ara crec entrevure que hi ha dues forces antagòniques: la que representa el president de la Generalitat a l'exili, partidària d'una transició de tipus reformista, i la dels elements aplegats entorn d'una anomenada «Junta Democrática» (en castellà), hegemnitzada, em sembla, pels comunistes (PSUC) que preconitza la ruptura amb el govern. «Grosso modo», la situació pinta així. Pel que toca al paper dels qui segueixen Jordi Pujol i Trias Fargas, amb els demòcrata-cristians, d'un signe evidentment conservador, o bé dels socialistes del PSOE que

diffícilment s'entendran amb els catalans de Pallach, hi ha molta confusió.

Josep M. Poblet, en una de les seves darreres cartes, es mostra optimista davant l'empenta que s'observa a l'esquerra dirigida pel seu secretari general Heribert Barrera. «Rebem feixos de cartes —escriu— de tot Catalunya demanant dades i dient que volen ser militants... De tota l'organització se'n fa càrrec Josep Fornas». Em demana de parlar Recasens Jordà i fer-li veure que el pitjor de tot és la inhibició.

En una altra carta em parla del seu llibre *Vida i mort de Lluís Companys*, que li publicà en Fornas. I afegeix: «Es ven com bresques i ja va per la 3ª edició —d'amagatotis, és clar. Digues a la Llibreria de la Rambla que en poden anar demanant, perquè tothom el ven per sota mà. Ja deus haver vist la campanya que s'ha armat amb la publicació d'aquest llibre des de les pàgines de "La Vanguardia". L'esperava i t'ho havia anunciat. Com que he d'anar a Reus, et portare un exemplar que ja tinc reservat».

Dimecres, 1 de desembre

L'any va començar, com qui diu, amb política i pel que es veu acabarà de la mateixa manera. No hi ha per què estranyar-se'n, però tampoc no hi ha res que sigui previsible. Agradi o no agradi, una cosa sembla innegable: i és que en l'extensa nòmina de partits polítics que aquest any han pres volada un dels que ha arribat més amunt és el socialista. Els comunistes els van a la saga i l'empenyen. Tant el «Partido Socialista Obrero Español» amb el seu nou secretari general (perquè ara els qui manen són els secretaris) Felipe González, jove paraulista andalús (desbancador del que ja era prohòm durant la República, Rodolfo Llopis, en l'anomenat «congrés de Suresnes») com el Partit Socialista Català, constituït per la unió de diversos grups, el passat primer de novembre, és evident que faran molts vots baldament només sigui per allò de la llei del pèndol. I si s'uneixen, més que més. No recordo ara el noms dels qui van presidir el primer gran míting socialista celebrat el passat mes de juny al Palau Blau-Grana de Barcelona. En tot cas, a hores d'ara, les relacions són bo-

nes. N'és una prova el reconeixement per part del PSOE del principi d'autonomia de les nacionalitats i regions de l'estat espanyol, sobretot si recordem l'esperit centralista de què havia fet gala aquest partit en temps de la República. Fins ara no s'ha passat de les paraules. I allò que té veritable importància són els fets. La història i la pròpia experiència mostren que no sempre els partits polítics han fet honor a la paraula donada ni tan sols als compromisos signats. Justament, a l'hora en què els diaris publicaven la declaració del PSOE esmentada, jo acabava de llegir un article de l'enyorat Antoni Rovira i Virgili, publicat a «La Publicitat» del 16 de juliol de 1932 en el qual critica amargament l'actitud (ell diu «deslleialtat») d'un gran nombre de republicans espanyols que a l'hora de la discussió de l'Estatut de Catalunya per les Corts constituents «oblidaren» els compromisos morals derivats del Pacte de Sant Sebastià i d'un altre, que fou anomenat Pacte d'Unió Republicana signat pels caps de tots els partits republicans espanyols que tenien representació a les Constituents. En aquest pacte havia estat convingut de treballar en comú per instaurar i consolidar a Espanya la república federal. I entre els partits compromesos no hi mancava el Radical socialista el qual proclamava la seva acceptació de les doctrines de Pi i Margall. Una mica més tard en la famosa reunió de Sant Sebastià, fou reconegut, com sap tothom, el principi d'autodeterminació en virtut del qual Catalunya designaria els redactors d'un estatut d'autonomia que seria sotmès a un doble referèndum, municipal i popular per tal d'emmarcar-lo dins els límits del federalisme.

A desgrat dels dos pactes, a l'hora de la discussió a les Constituents de l'Estatut de Catalunya, la tendència unitarista va predominar i d'ací les retallades constants d'un text que, com diu Rovira i Virgili en el seu article, no ultrapassava els límits del federalisme clàssic, i més aviat cal dir que no hi arribaven. En efecte, l'Estatut de Núria fou posat ja pels catalans —continua dient el gran escriptor tarragoní— «per sota del nivell que el sistema federal assenyala a les facultats dels poders autònoms. Més encara: abans de la presentació del projecte a l'Assemblea de la Generalitat hi foren fets alguns retocs aconsellats per una alta personalitat de la República a fi de facilitar l'aprovació de l'Estatut per les Constituents. Cata-

lunya, doncs, demanava menys del que li havia estat ofert, sacrificava una part del seu ideal a la causa comuna de la llibertat i a l'entesa cordial amb el poble espanyol».

«La tendència unitarista —escriu l'autor de la *Història Nacional de Catalunya*— es tradueix dins la història espanyola —una història que continua— per l'esperit dominador i per l'afany d'assimilació.»

La conclusió és que cal no oblidar mai les dures lliçons d'uns fets que no poden sorprendre i més aviat són de preveure. I encara menys s'han d'oblidar quan els catalans volen adoptar conjuntament la millor línia de conducta en el present i en l'esdevenidor.

Per a l'esdevenidor immediat, l'expectativa es concentra ara en els resultats que poden sortir d'un referèndum —que el govern fa temps que prepara— sobre la llei per a una reforma política encaminada (però això el govern no ho diu) a parar els peus a les tendències partidàries d'una ruptura que, si es produís, riscaria de transformar-se en una revolució violenta i fins en una altra guerra civil.

El referèndum tindrà lloc —si res no ho impedeix— el proper dia 15 de desembre.

Dijous, 16 de desembre

Finalment, l'he pescat. El refredat, vull dir, inevitable em sembla, pel que a mi respecta, quan comença a fer fred. I sempre m'agafa desprevingut. Les advertències de la dona —que té una llarga experiència pel que toca als meus refredats que són una seqüela —diu ella— de quan era fumador empedreït. Vaig deixar-me'n als seixanta anys, però ja en feia quaranta-cinc que fumava, i no va ser fàcil convèncer-me que havia d'abandonar aquest vici estúpid. Va caldre una admonició seriosa de l'oftalmòleg —i bon amic— Salvador Amigó que em va dir, amb convicció, que el meu entestament podria acabar amb la pèrdua completa de la visió. Vaig deixar-me'n, però amb quines angúnies, i quines suors, i quins insomnis... En definitiva, talment una malaltia. Quantes vegades no vaig estar a punt de collir de terra una punta de cigarreta encara fumejant! M'hi havia de jugar a fons tot el que em restava de dignitat per no ajupir-

me i cedir a la temptació. Només els qui han passat per una prova semblant em comprendran. Ara el fum del tabac em fa repulsió i me'n vaig dels llocs excessivament contaminats com feia el senyor Pujols a Montpeller que patia d'una conjuntivitis, que era un ròsec de quan fumava i que mai no aconseguí de veure-la guarida del tot.

Aquest refredat que ara estic «covant» —com diuen a Benissanet— m'ha obligat a romandre quatre o cinc dies tancat a casa, o sigui mentre he tingut febrícula i m'ha fet mal el pit, sobretot en tossir.

Sortosament el meu estat, a la vegada que m'ha tingut allunyat de reunions polítiques on molts dels assistents fumen com a desesperats, m'ha permès de llegir no solament l'«Avui» i altres diaris, sinó llibres que tenia en reserva, com per exemple, *Ensayos* de Manuel Azaña. Revela el gran intel·lectual que fou —«ergo» no podia ser, ni va ser, un bon polític. Hi ha una «pintura» de Madrid, en el llibre esmentat, gairebé inexplicable en un home que, sense ser madrileny de naixença, va viure molts anys a Madrid. Azaña troba el Madrid del 1930, lleig, incòmode, literalment «un poblachón». Diu que era ple de captaires i explica la següent anècdota —una anècdota de la qual gairebé se'n podria treure tota una filosofia: «Hace años andaba todavía por esas calles un mendigo monstruoso, cargado de años y de enfermedades; era en verdad, horrible. Se arrimaba a los transeúntes y recreándose en el asco que producía, rezongaba: “Señorito, tengo más hambre que un oso... Estoy más aburrido que la virgen, señorito”. Alguien le aconsejó un día: “Mira, tu ya no puedes vivir mucho, y para lo que haces en el mundo... ¿Por qué no buscas la celebridad? Coge una bomba y tírala desde el gallinero del Real...”. —¡La vida es muy amable, señorito!— respondió».

Mentre jo, tossint i expectorant, tractava d'oblidar les meves molèsties, llegint les elucubracions del senyor Azaña i les seves experiències de carrer, ahir, nombrosos electors votaven en el referèndum sobre la llei de reforma política. Ha votat més gent de la que s'esperava (a Catalunya un 74 per cent del cens), sense fer gaire cas de la consigna d'abstenció propugnada per l'esquerra rupturista i potser per d'altres que no eren d'esquerra. Resten encara grups franquistes i criptofeixistes. És inevitable. D'altra banda, hi ha un garbuix de partits, perquè al costat dels que ja fa temps que actuen (Conver-

gència, Esquerra Republicana de Catalunya, Front Nacional de Catalunya, Socialistes del PSOE i del PSC, el grup marxista-leninista FRAP, independentistes, i altres que segurament oblidat perquè el marènmagnum és gran i no sempre se'n treu l'entrellat), es torna a sentir parlar de partits ressuscitats recentment, com és ara, per exemple, el POUM.

La major part d'aquestes notícies es refereixen a les activitats dels partits a Barcelona, perquè a Tarragona i altres llocs d'una certa importància, si bé també hi ha un cert bellugeig, aquest no transcendeix. Pel que toca als pobles petits, no s'hi deuen veure de cap ull.

Dijous, 23 de desembre

Per acabar de completar el panorama, voldria extreure alguna cosa de les darreres cartes que he rebut de Josep M. Poblet, transformat en un activista (ara al costat d'Heribert Barrera) de primer ordre. Abans del referèndum, m'aconsellava no votar. «I que s'ho facin davant la circumstància dels milions que es gasten fent propaganda i perseguint els ciutadans que escampen fulls on es defensa una posició contrària a la seva». (Vol dir a la del govern Suárez que ja es troba organitzant un nou partit que es dirà de «Centro»). «He escrit a Tarradellas —diu Poblet— i ja li previnc que a darrera hora és possible que només es pugui fiar de nosaltres».

M'anuncia que es prepara un Congrés de l'Esquerra (R. de C.) i que ja ha sortit un primer butlletí de «La Humanitat».

Em felicita per l'èxit del meu llibre *L'exiliada* i per l'article que li ha dedicat Joan Triadú.

En una altra carta acusa recepció d'un article que li vaig trameure per a «La Humanitat» dedicada a homenatjar Lluís Companys.

Finalment, en la lletra que acabo de rebre, Poblet escriu que un d'aquests darrers dies «Barrera, Fornas, Pau, Cristià Aiguader i la Concepció Ferrer han vist el President a París. Diuen que s'aguanten fort i que per Cap d'Any parlarà».

Dissabte, 25 de desembre

I així ha arribat Nadal que nosaltres, com cada any, hem anat a celebrar al caliu de la llar, amb les nétes una mica decebudes perquè no ha nevat. D'una vegada que, deu fer quatre o cinc anys, va fer una nevada a Benissanet, amb gran joia de la seva part, que van aprofitar la neu per aixecar un ninot —un «bonhomme», que diuen a França— associen Nadal amb la neu.

Però enguany ha estat un Nadal amb sol i gairebé calent, sobretot en l'aspecte polític, ja que s'ha començat a parlar sense embuts d'una anomenada «Unión de Centro Democrático», formada amb restes i deixalles, a l'entorn del senyor Adolfo Suárez.

Un altre projecte pren un nom més bonic: «Concòrdia Catalana», impulsada per gent com el senyor Samaranch.

En canvi, l'anomenat Consell de Forces Polítiques que només fa un parell o tres de mesos agrupava la gairebé totalitat dels partits catalanistes —fins i tot el carlí— sembla incapaç de superar les divisions internes i no acaba de cuallar. És una veritable llàstima.

Dimecres, 31 de desembre

Jo feia dies que pensava què podia dir per tal d'acabar, esperançadament, aquest 1976 tan ple d'esdeveniments (sobretot, pel que toca a l'esperança, a partir de la desaparició de l'home que havia tingut la «pell de brau» sota les seves botes, durant, gairebé, quaranta anys). I heus ací que la situació política (són hores en què pot dir-se que no es parla d'altra cosa) em proporciona un motiu que ja no pot ser, em sembla, de més bon averany. Tot fa creure, en efecte —a través de rumors, cartes i testimoniatges diversos—, que s'està preparant la vinguda del President Tarradellas per tal de parlar amb el cap de l'Estat i restablir les institucions vigents abans del 19 de juliol del 1936. És el que es desprèn d'un postulat que Josep Tarradellas ha formulat sovint: «Jo no retornaré a Catalunya si no és com a president de la Generalitat». La cosa és clara. Ara bé: com que tot allò que ha de venir descansa, com deien els antics, sobre els genolls dels déus, mentre no es produeix, cal considerar-ho aleatori. Però el bon auguri existeix. Cal alegrar-se'n.

I així s'acaba aquest quart i darrer volum de la sèrie *Viure a Tarragona*.

Mots finals i de gràcies

El gran escriptor —i car amic de ja fa molts anys— Joan Peruchó, en un article publicat en un diari barceloní el dia 1 d'abril de 1990, després d'evocar impressions i records que compartim, va escriure una frase commoguda que parla al meu cor: «He acabat de llegir el tercer volum de *Viure a Tarragona*, darrer llibre d'Artur Bladé. Efectivament, la vida passa i les coses queden. No totes. Quedaran les que estimem? He sentit una gran melangia».

Gràcies bon amic, per aquesta nova prova d'amistat. Però ara podeu constatar que aquell tercer volum no era el darrer de la sèrie. El darrer és aquest. El meu dietari, doncs, s'acaba ací per imperatiu de les circumstàncies (els anys, la situació...) i també, com podria dir un botiguer que plega, per «liquidació de totes les existències». He esgotat les notes que he fet servir per escriure els quatre volums, les quals no passen cronològicament, del 1976. Vaig creure que, davant la proximitat de la setantena, m'havia arribat l'hora de plegar.

Sempre s'escriu per algun motiu (deixar un testimoniatge, lluitar contra l'oblit, per entreteniment o, simplement, per vanitat. Deixem de banda els que han d'escriure per un estipendi o, dit vulgarment, per guanyar-se les mongetes, que és una manera tan digna com una altra —si es fa honradament— de guanyar-se-les).

Sigui el que sigui, arriba un moment en què la necessitat de plegar s'imposa. Crec que revela una certa caparrudesa entestar-se a passar de la ratlla, no voler veure les pròpies limitacions, no saber fins on es pot arribar.

D'altra banda, parafrasejant aquell gran artista —i bon filòsof a la seva manera— que es deia Manolo Hugué, el qual afirmava que en art ja tot és fet, és lícit de creure que en la literatura ja s'ha dit tot, i que allò que compta és el fet d'haver anat a la processó aguantant, curt o llarg, dret o tort, el ciri —i, de vegades, trencat.

Un milió de gràcies a tots els amics de qui he rebut un encoratjament i, sobretot, a l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV i a l'Excma. Diputació de Tarragona que han fet possible l'edició d'aquesta obra.

A.B.D.

Barcelona, novembre de 1990.

ÍNDEX DE PERSONES

- Abad de Santillán, Diego, 47.
Adell, Francesc, 58, 59, 64, 65.
Agilet i Garriga, Jaume, 91.
Aiguader, Cristià, 116, 156.
Alasà, Antoni, 52.
Alba, sr., 77.
Alba, Víctor, 100.
Alcalà Zamora, Niceto, 44.
Alemany i Nebot, Josep, 70.
Algueró, sr., 41.
Althuser, Louis, 148.
Altisent, P. Agustí, 19, 20.
Alvarés, sr., 52, 55, 83.
Amigó, dr., 95, 154.
Amigó, Leandre, 75.
Amigó, Ramon, 36, 37.
Amorós, Xavier, 36.
Andreu i Abelló, Josep, 15, 43, 103, 115.
Anguera, Pere, 36.
Anmella, Josep, 107.
António Guàrdias, Joan, 52.
Aragonès, sr., 41.
Aramon i Serra, Ramon, 75.
Aranguren, José Luis, 71, 72.
Arderiu, Clementina, 105.
Arcilza, José M. de, 83, 87.
Arévalo, Joan, 37.
Arias Navarro, Carlos, 67, 84, 86, 93, 94, 137.
Arimany, Miquel, 38, 42.
Arnavat, Josep Maria, 36.
Arquer, Jordi, 75.
Arquès, Ferran, 23.
Arriba y Castro, Benjamín de, 28.
Arrufat, Ramon, 23.
Azaña, Manuel, 46, 155.
Baixeras, Enric, 51, 52, 77.
Baixeras, Josep A., 51, 77, 96, 103, 124.
Ballester, 103.
Ballester, Joan, 75.
Balzac, Honoré de, 49.
Banús (alcalde), 105.
Bardí, Manuel, 120, 121.
Baroja, Pío, 119.
Barrera, Heribert, 85, 89, 115, 116, 136, 152, 156.
Batlle Huguet, Pere, 55, 56.
Bellmunt, Domènec de, 25.
Benda, Julien, 71.
Benet, Josep, 136.
Bergós, Antoni, 60, 138.
Bernades, Vicenç, 116, 141, 146, 147.
Bertrana, Aurora, 118.
Bertrana, Prudenci, 118.
Biarnés, Carmel, 41, 63, 64, 141.

- Bladé, Francesc, 64, 90.
 Bladé, Macià, 125.
 Blanch, mossèn, 14, 41.
 Blay, Miquel, 77.
 Bofarull (del Banesto), 20, 22, 112.
 Bordes de la Cuesta, 23.
 Boronat, Roc, 23.
 Borràs, sr., 41.
 Bosch-Gimpera, Pere, 70.
 Boxó, Guillem, 52.
 Braga, Teòfilo, 136.
 Brell, sr., 83.
 Briand, Arístides, 23.
 Brotons, J.M., 91.
 Bru, Màrius, 70.
 Brull (escultor), 70.
 Brull, Joan (pintor), 77.
 Brull, Lluís, 70.
 Buñuel, Luis, 25.
 Burguera, Francesc, 108.
- Cabello de Alba, 87.
 Cabré, M. Dolors, 70.
 Cadena, Josep Maria, 112.
 Caetano, 34.
 Cahner, Max, 17, 125.
 Calça, Francesc, 124.
 Calderón de la Barca, Pedro, 57.
 Calvet, Agustí, «Gaziol», 43, 44, 45, 46.
 Calvet, Felip, 139.
 Cambó, Francesc, 44, 115.
 Campos, sr., 41, 82.
 Canalda, sr., 41.
 Canyameras, Ferran, 49.
 Capell, dr., 129.
 Capmany, Maria-Aurèlia, 31, 33.
 Carbó, sr., 43, 82, 98, 115.
 Carbonell, Jordi, 136, 143.
 Carné, sr., 124.
 Carner, Jaume, 103.
- Carner, Josep, 48, 81, 115, 121, 123.
 Carner-Ribalta, Josep, 23.
 Carrero Blanco, 88, 131.
 Carrillo, Santiago, 149.
 Carrió, Joaquim, 23.
 Casadevall, sr., 77.
 Casals i Vidal, F. Xavier, 36.
 Casanellas, Joan, 25.
 Casanovas, Joan, 25, 116.
 Cascalls, Jaume, 39.
 Castellvell, Guillem, 70.
 Castro, Fidel, 84.
 Català Roca, Pere, 75, 76.
 Centelles i Tomàs, J., 82, 126, 127.
 Cervantes, Miguel de, 49.
 Cervera i Astor, Leandre, 22.
 Clarassó, Enric, 77.
 Colet, sr., 75.
 Colomines, Joan R., 102.
 Comes, Pere, 25.
 Comões, Luis Vaz de, 135.
 Comorera, Joan, 54.
 Companys, Lluís, 11, 36, 42, 45, 47, 54, 59, 102, 115, 156.
 Cornudella, Joan, 102.
 Coromines, Pere, 146.
 Cortiella, sr., 52.
 Costa-Horts, Narcís, 31.
 Cot, Artur, 141.
 Cot, Robert, 14, 69, 90.
 Cruells, Manuel, 35, 46, 47.
 Culleré, Joan, 102.
- Dalí, Salvador, 25, 61.
 Dalmau, Rafael, 75.
 Darío, Rubén, 77.
 Debussy, Claude-Achille, 79.
 Delclós, M. Dolors, 99.
 Delclós, Núria, 52, 77.
 Delclós, Pau, 52, 53.

- Delclós Balvey, Antoni, 19, 26, 29,
 38, 51, 52, 53, 55, 87, 100.
 Desumbila, Josep, 148.
 Deulofeu, Alexandre, 61.
 Dolç, Miquel, 125.
 Domènech i Gallissà, Rafael, 70.
 Domènech i Muntaner, Lluís, 77.
 Dostojevskij, Fiodor Mikhajlovic,
 49.
 Duran, Josep, 60.
- Echevarría, Luis, 66, 68.
 Erenburg, Ylia, 96.
 Espinàs, Josep M., 148.
 Estelrich, Joan, 44.
 Estrem i Fa, Salvador, 120,
 121, 122, 123.
- Fabra, Pompeu, 77.
 Faye, Jean Pierre, 71.
 Felicien (antiquari), 23.
 Ferrater, Ricard, 82.
 Ferrer, sr., 52, 55.
 Ferrer, sr., 52, 55, 77.
 Ferrer, Concepció, 156.
 Ferrer i Galzeran, Feliu, 64.
 Ferrús, Albert, 60.
 Feugà, Paul, 25.
 Fontbernat, Enric, 21.
 Fontbernat, Josep, 20, 21, 22, 23,
 24, 25.
 Fornas, Josep, 76, 87, 115, 138,
 148, 151, 152, 156.
 Fort i Cogul, Eufemià, 123, 124.
 Fouché, Pere, 72.
 Fraga Iribarne, Manuel, 86, 93,
 110.
 Franco Bahamonde, Francisco, 25,
 34, 56, 72, 78, 80, 83, 84, 88,
 100, 109, 110, 137, 149, 150, 151.
 Fuster i Rabés, Ramon, 148.
- Galinsoga, Luis de, 106.
 Gallissà, sr., 137.
 Gallissà O'Callaghan, 137, 138.
 Garcia Colon, dr., 138.
 Garreta, sr., 52.
 Garrigues Walker, Joaquín, 87.
 Gassol i Rovira, Bonaventura, 23,
 43.
 Gaudí i Cornet, Antoni, 77.
 Gil, Pere, 124.
 Gil-Robles, José María, 94.
 Girón de Velasco, Manuel, 83, 108.
 Godàs, Frederic, 91.
 Gómez de la Serna, Ramón, 44.
 Gomis i Mestres, Cels, 36.
 González, Felipe, 152.
 González Casanova, J.A., 85.
 Graells, Guillem-Jordi, 48.
 Grandes Carceller, sr., 52.
 Grau, sr., 115.
 Guasch, Anselm, 29.
 Guasch Jiménez, Enric, 26, 27, 28,
 29, 30.
 Guerra Junqueiro, 136.
 Guimerà, Àngel, 121.
 Gullon, sr. (cònsol), 24.
- Heidegger, Martin, 72.
 Herbette (cònsol), 21.
 Hernández, Joan-A., 41.
 Hitler, Adolf, 72.
 Huertas Claveria, Josep M., 58, 59,
 61, 110.
 Hugo, Victor, 68.
 Hugué, Manolo, 22, 158.
 Hurtado, Víctor, 25.
 Hussein de Jordania, 84.
 Huxley, Aldous, 77.
- Ibarz, sr., 54, 83.
 Icart, Lluís, 20, 21.

- Iglésies, Ignasi, 49, 127.
Iglésies, Josep, 59, 123, 124.
- Jané, sr., 115, 116.
Janer Manila, G., 31, 35.
Jardí, Enric, 35.
Jardí i Borràs, Ramon, 70.
Jiménez de Parga, Manuel, 85.
Joan Carles, príncep, 74, 80, 104.
Jordi de Déu, 39.
Jujol i Gibert, Josep Maria, 77.
Juliachs, 138.
Jünger, Ernst, 72.
Junyent i Sans, Sebastià, 77.
- Kissinger, Henry, 94, 110.
- Leopardi, Giacomo, 49.
Líster Forján, Enrique, 117, 149.
Llimona, Josep, 77.
Llopis, Rodolf, 116, 152.
Lloret, Pere, 29, 104.
Lluhí i Vallescà, Joan, 54.
López Raimundo, Gregori, 116, 149.
Lozano, 87.
Luján, Néstor, 92.
- Macià i Llussà, Francesc, 23, 24, 25, 36, 102, 115, 140.
Mañé i Flaquer, Joan, 92.
Manent, Albert, 42, 86, 125.
Manent, Marià, 42, 78.
Manescal, Onofre, 124.
Maquiavel, Nicolo, 94.
Maragall, Joan, 77, 121.
Marañón, Gregorio, 44.
March, Ausiàs, 135, 136.
Marcuse, Herbert, 148.
- Marrugat, Ramon, 77, 101, 112, 113, 123, 124.
Marsal, Juan F., 71.
Martín Villa, Rodolfo, 87.
Martinell, Cèsar, 77.
Martínez de Perón, Isabel, 106.
Martínez Ruiz, José «Azorín», 44, 109.
Marx, Karl, 148.
Mas Isidre, 112.
Maseras, Alfons, 25, 77.
Maset i Vidal, Salvador, 17, 65, 75, 82, 114, 139, 140, 141, 142, 143, 144.
Massagué, sr., 37.
Massip, Josep M., 44.
Matalonga, Pere, 31.
Mateu, sr., 25, 26, 29, 38, 52, 55.
Melià, Josep, 92, 93, 110.
Menéndez Cuspina, Miquel, 52, 91, 92.
Messeguer, Agustina, 37.
Mestres Capdevila, Lluís, 65, 140.
Mezquida Gené, Lluís M., 147.
Miravittles, Jaume, 23, 25, 35, 138, 151.
Moix, Terenci, 31.
Mompou, Frederic, 78, 79.
Mompou, Josep, 60.
Monegal Espinosa de los Monteros, F., 129.
Montagut, sr., 41.
Montemayor, sr., 98, 115.
Montoliu, Manuel de, 53.
Montsalvatge, Xavier, 60.
Moragas, sr., 55, 83.
Morella, germans, 23.
- Nadal, Rafael, 104.
Negrín, Juan, 47.
Nin, Andreu, 100, 101.

- Obsejenko, Antonov, 96.
 Oliver, Joan, 113.
 Ors, Eugeni d', 77, 109.
 Ortega i Gasset, José, 44.
 Orwell, Georges, 35.
- Pagès, Pelai, 100, 101.
 Pallach, Josep, 56, 59, 85, 90, 136, 137, 152.
 Pàmies, Teresa, 99, 101, 107.
 Papasseit, Rafel, 64, 90.
 «Pasionaria» (Dolores Ibarruri), 116, 149.
 Pemán, José María, 109.
 Perelló, srta. (bibliotecària), 70.
 Perucho, Joan, 158.
 Peyre, André, 94.
 Pi, Ramon, 84.
 Pi i Margall, Francesc, 108, 153.
 Pijoan, Josep, 77.
 Pinochet, Augusto, 84.
 Pintó, Ramon, 146.
 Pinyol, Santiago, 41.
 Pla, Jordi, 76.
 Pla, Josep, 34, 35, 92.
 Poblet, Josep Maria, 17, 18, 35, 56, 58, 59, 69, 70, 75, 76, 94, 107, 111, 113, 114, 115, 125, 137, 138, 140, 146, 151, 152, 156.
 Pont i Gol, Josep, 28.
 Porcel, Baltasar, 110.
 Portabella, Pere, 134.
 Pous i Pagès, Josep, 89.
 Prieto, Indalecio, 47.
 Prim i Prats, Joan, 45.
 Primo de Rivera, Miguel, 20, 22, 24, 25.
 Proust, Marcel, 49.
 Puig Antich, Salvador, 67.
 Puig i Cadafalch, Josep, 77.
 Puig i Ferrer, Joan, 43, 48, 49.
 Pujol, Joan, 64.
- Pujol i Soley, Jordi, 56, 59, 90, 103, 106, 111, 151.
 Pujols, Faust, 60, 61.
 Pujols, Francesc, 42, 77, 79, 105, 123, 125, 130, 135, 146.
- Queirós, Jose Maria Eça de, 136.
 Quental, Antero de, 136.
 Quevedo y Villegas, Francisco de, 57.
- Ravel, Maurice, 79.
 Raventós, Joan, 56, 59, 103.
 Recasens i Comes, Josep M., 80, 85, 86, 98, 115, 125, 127.
 Recasens Jordà, Josep M., 51, 80, 115, 152.
 Rendé, sr., 52.
 Riba, Carles, 105, 123.
 Ridruejo Jiménez, Dionisio, 79, 109.
 Riquer, Alexandre de, 77.
 Rius, Antoni, 60.
 Roca Junyent, Miquel, 143.
 Rodríguez Papasseit, sr., 115, 116, 138.
 Rogeli, sr., 41.
 Roig, Montserrat, 42, 78.
 Roset, sr., 55, 87.
 Rossell, sr., 54, 55.
 Rouret i Callol, Martí, 11, 15, 21.
 Rovira, Josep, 23.
 Rovira, Teresa, 107, 139.
 Rovira, Toni, 139.
 Rovira Artigas, sr., 75.
 Rovira i Gómez, Salvador-J., 85.
 Rovira i Virgili, Antoni, 20, 22, 23, 49, 73, 107, 123, 125, 127, 128, 139, 144, 146, 153.
 Rubió, Jordi, 113.
 Ruiz Jiménez, Joaquín, 85.

- Rusiñol, Santiago, 27, 49, 77, 92.
 Ruyra, Joaquim, 49, 58.
- Sala, Carles, 138.
 Saltor, Octavi, 143.
 Samaranch, Joan-Antoni, 157.
 Sánchez Mazas, 109.
 Sánchez Real, José, 98.
 Sancho Melendres, Guillem, 51.
 Sastriques, sr., 41.
 Saura, dr., 129, 130, 137.
 Sauret i Garcia, Joan, 114, 116.
 Sedó, dr., 11.
 Segarra, Josep M. de, 122.
 Sellarés, Miquel, 136.
 Semir, Agustí de, 136.
 Sèneca, 64.
 Sendra Navarro, Josep, 104.
 Senillosa, Antoni, 85.
 Sévérac, Deodat de, 22.
 Shakespeare, William, 49, 57.
 Simonov, Konstantin, 95, 101.
 Soares, Mario, 34.
 Solé i Barberà, Josep, 56.
 Solís Ruiz, 87.
 Soljenitzin, 95.
 Sorribes, sr., 38, 52, 55, 83.
 Spengler, Oswald, 72.
 Spínola, general, 34.
 Stalin, Josif, 149.
 Stendhal (Henri Beyle), 49.
 Suárez, Adolfo, 138, 147, 156, 157.
 Subirats, Josep, 138.
- Talleyrand-Périgord, Charles Maurice de, 72.
 Tarradell, Miquel, 16.
 Tarradellas, Josep, 49, 93, 94, 114, 115, 116, 137, 138, 143, 144, 148, 149, 150, 151, 156, 157.
- Tasis i Marca, Rafael, 18, 38, 75, 117, 123.
 Terré, Antoni, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 40, 41, 62, 73, 76, 85, 87, 88, 90.
 Terré, fill, 11, 13, 15, 16, 18, 41, 90.
 Tolosa, Miquel, 116.
 Tolstoj, Lev Nicolajevic, 49.
 Tormo, dr., 51.
 Torras i Bages, Josep, 92.
 Torrès, Henri, 24.
 Torres, Humbert, 20.
 Torres, Víctor, 138.
 Triadú, Joan, 156.
 Trias, Jordi, 85.
 Trias Fargas, Ramon, 59, 111, 151.
 Túries, sr., 25.
- Unzueta, sr., 116.
- Valéry, Paul, 105.
 Valls, sr., 52.
 Ventalló, sr., 116.
 Ventura, Vicent, 108.
 Verdaguer, Jacint, 92, 121.
 Vergès, sr., 35.
 Vicens Vives, Jaume, 86.
 Vidal Alcover, Jaume, 30, 33, 124.
 Videla, 109.
 Vilà, sr., 52.
 Vila, Pau, 56.
 Viladomat, Josep, 108.
 Vilanova, Jaume, 37, 80.
 Vilanova, Martí, 23.
 Vilanova, Montserrat, 37.
 Vilar, Pierre, 86.
 Vilas, Gabriel, 103.
 Vilaseca, Salvador, 36, 70.
 Villar Mir, 93.
 Virgili, 64.
 Virgili, sr., 82, 85, 92, 93, 112, 115.

Virgili i Sanromà, Josep, 16, 17, 19,
20, 43, 52, 86, 112, 115, 124,
126, 127.

Vives, sr., 37.

Vives i Miret, Josep, 53.

Wells, Orson, 17.

Xammar, Eugeni, 42.

Xammar, Gabriel, 43, 52, 93, 96,
100, 101, 102, 103, 124.

Xirinachs, sr., 112.

Xirinachs, Lluís Maria, 67.

Xirinacs, Olga, 30, 41, 85.

Xuriguera i Parramona, Joan-
Baptista, 15, 75, 76, 82, 91, 116,
117, 118, 139, 140, 143, 144,
145.

Xuriguera i Parramona, Pau, 117.

Xuriguera i Parramona, Ramon,
25, 117.

ÍNDEX

Pròleg	5
Any 1975	9
Any 1976	89
Índex de persones	161

